

TÁMOP 5.1.3.-09/1.
„Közösségi felzárkóztatás a mélyszegénységben élők integrációjáért”

Válogatott irodalmak, szakirodalmi összefoglalók

a Peremhelyzetű és kirekesztett csoportokkal végzett szociális és közösségi munka c. képzés

II. részéhez (4-6. modul)

A képzési anyag a TÁMOP 5.1.3.-09/1. „Közösségi felzárkóztatás a mélyszegénységben élők integrációjáért” program 1. komponensének keretében készült 2012-ben.

mélyszegénység

Tartalomjegyzék

NEGYEDIK MODUL: II/1. Szociálismunka vs. bürokrácia: érdekképviselet és segítő szerep	3
Kardos László: Szeta	3
Ferge Zsuzsa: <i>Visszaemlékezések a szociális munka és szociális képzés utolsó három évtizedére.</i>	9
Ferge Zsuzsa: Hilscher Rezső aktualitása (Részletek)	12
Balipap Ferenc: Ismerjük meg a settlementet. Bevezető Hilscher Rezső settlement-történeti írása elé.	14
Giczey Péter: A settlement, mint szervező központ	15
Nárai Márta: Civil szervezetek szerepvállalása a szociális ellátás, szolgáltatás területén. (Részletek).....	19
ÖTÖDIK MODUL: II/2. Közösségi szempontú megközelítés a szociális munkában	24
Baldock, Peter: A közösségi munka alapelvei, értékrendje és területei.	24
Vercseg Ilona: Közösségfejlesztő leckék kezdőknek és haladóknak (Részlet).....	29
Hallgató Éva, Vercseg Ilona: A közösségi munka szerepe a közösségi szolgáltatásokban (Részletek).....	29
Lakatos Kinga: A képessé tétel folyamata. Az érdekérvényesítés esélyeinek növelése a szociális és közösségi munkában (Részlet)	37
Henderson, Paul: A kirekesztettek bevonása. Az európai közösségfejlesztés gyakorlatától a szakmapolitikáig (Részlet)	38
Tom Hopkins Interprofesszionális – rövid történet és áttekintés.....	40
HATODIK MODUL: II/3. Működő és a legszegényebbeket elérő szolgáltatások, közösségi akciók	45
Kende Ágnes: Segítség a gettóban.....	45
Albert József, Kalocsai Adrienn: A „Pokoli torony” – gettósodás Veszprémben	49
Farkas Zsuzsanna: Közösségfejlesztés, mint a cigánytelepek, cigány közösségek integrációs lehetősége (Részletek)	56

II/1. Szociálismunka vs. bürokrácia: érdekképviselet és segítői szerep

Kardos László: Szeta

<http://beszelo.c3.hu/98/11/12szeta.htm>

Szép, tiszta és suta történet. Helyenként humoros, néha kicsit szomorú. Mindent egybevetve: bájos. Tucatnyi ágrólszakadt szervezetet alapít, hogy segítse a szegényeket, pénzt, ruhát, iskolaszert, gyerekjátékot, könyvet gyűjtsön nekik, elrendezze ügyeiket a hivatali útvesztőkben, ingyen ügyvédet kerítsen, ha arra van szükség. Egyszerű, szokványos karitás, szabad polgári társadalmakban mindennapos jelenség.

De a história ideje és helye 1979, Magyarország. Szervezetet alapítani tilos, mert a hatalom paranoiás, és nem engedi. Szegények pedig nincsenek, mert létük a hatalom ideológiájával összeegyeztethetetlen. "A Magyarországon állomásozó szegények nem magyarok" - írta később Petri György.

A társadalom túlnyomó többsége belesüppedt a kádári korszak langyos öröklétébe, él, túlél, ki, ahogy tud. Az akkori norma szerinti komoly, józan, megállapodott emberek szemében a Szeta-alapítók marginális figurák, flúgosok, balekok, sikertelenek. Le voltunk sajnálva.

Közösségünknek karizmatikus vezetői voltak: Kemény István és Solt Ottilia. A Szetát Solt Ottilia találta ki, de a történet Kemény Istvánnal kezdődik. A Szeta-alapítók többsége a szociológus Kemény tanítványa volt, akik részt vettek az általa irányított szegény- és cigányvizsgálatokban 1969-72-ben.

Persze minden előzménynek van előzménye. Néhány évtizedig nem volt szociológia, be volt tiltva, burzsoá áltudományak minősült, amelynek művelése fölösleges és veszélyes. Való igaz, hogy a szociológia mindig magában hordozza a társadalomkritikát vagy legalábbis annak lehetőségét. Az ötvenes években egyszerűen eltörölték.

A hatvanas években komplikáltabb utat választottak: hatalmi szóval életre hívták, létesítettek egy darab szociológiai intézményt, és vezetőjévé kinevezték Rákosi Mátyás utolsó miniszterelnökét, Hegedűs Andrást. Ezután már nem volt megállás. Hiába az óvatos hatalmi manőverezés, a szellemet már kiengedték a palackból. Reformok és ellenreformok sodrában sorra alakultak a szociológia műhelyei, ahol a rendszer apologétái és ügyeskedő karrieristák mellett a szociológia igazi művelői is megjelentek. Mindenekelőtt Kemény István, akinek vizsgálatai nyomán a társadalom szerkezete és az azt formáló társadalmi folyamatok tisztán, világosan kirajzolódtak. Szelleme a legtermészetesebb módon összekapcsolta a tudományos igényességet és a valóság apró rezdüléseire is érzékeny emberi figyelmet. Amit írt és mondott, üdítően hiteles volt, mentes az ideológiai maszatalástól, a megalkuvó mellébeszéléstől.

Amikor nyilvánvalóvá váltak a társadalomkutatás veszélyei, a hatalomnak valahogy reagálnia kellett. Visszaút nem volt, betiltani már nem lehetett. Érdekes korszak következett. Egyfajta dömpingtaktikára tértek át, hogy mennyire tudatosan, azt ma is nehéz megmondani. Mindenesetre megszorodtak a kutatóhelyek és a kutatók. Ki mennyire alkalmazkodott, annyira számíthatott elismerésre, karrierre vagy sodródhatott a margóra. Divatba jött az üzem- és szervezetszociológia. Minisztériumok, főhatóságok, nagyvállalatok állásokat kínáltak, röpködtek az inputok és outputok, és például Kolosi Tamás - már akkor is a legjobban öltözött magyar szociológus (amúgy hiába, mert a csajok Keményt és Szelényit imádták) - ilyeneket tudott írni: "...a társadalmi szerkezet

fejlődésében olyan erős, egymást keresztező hatások érvényesültek, hogy a jelenlegi egyenlőtlenségi rendszert alapvetően sokdimenziós meghatározottság és státus-inkonzisztenciák jellemzik." Ez jól hangzott, és vitán felül tudományos érvényű megállapítás volt. Abszurd és alig felfogható, hogy ezen a nyelven már el lehetett mondani, hogy a társadalomnak vannak tartósan leszakadó csoportjai, és elemezni lehetett az objektív relatív depriváció fogalmát (Ferge Zsuzsa, P. Townsend nyomán), de amikor Kemény István egy akadémiai előadásában egyszerűen azt mondta, Magyarországon élnek szegények, mi, társadalomkutatók nézzük meg, kik ők, hogyan és miből élnek, és hogyan tudnánk segíteni rajtuk, nos, ez az állásába került, és kutatási lehetőségek híján emigrációba kényszerült. Persze azért nagyon is érthető ez a szómágia. A ténylegesen létező, látható, hallható és szagolható szegényekről ne essék szó, ne vegyünk róluk tudomást, a szegénység jelensége - ha egyáltalán - árnyalt és kritikai éltől mentes szalonképes kifejezésekkel említettessék, és megszelídített formájában (hátrányos és többszörösen hátrányos helyzetűek stb.) se legyen a társadalmi közbeszéd tárgya.

Iványi Gábor levele, amit a szamizdatként terjesztett Naplóban tett közzé, a Szeta másfajta szellemiségét képviselte: "...a szegénységnek nincs faja, neme, vallása, ideológiai meggyőződése és - sajnos - anyagi bázisa sem. Hogy az egyenlőtlenségért kit terhel a felelősség, arról hosszasan és szellemesen vitatkozhatnánk... Nem eszmecserét javasolunk tehát elsősorban, hanem cselekvésre akarunk buzdítani."

Amúgy a szociológusdömping azzal a következménnyel is járt, hogy a köznép egy idő után megutálta őket. Megutáltatták velük egy évtized alatt. Tanácsitkárok és vállalati üzemvezetők fel lettek világosítva, hogyan viszonyuljanak a falvakban, üzemekben többkilós magnójukkal felbukkanó gyanús figurákhoz. Nem rúghatod ki, mert engedélyük van a kutatásra (tényleg, pecsétes papírokkal mászkáltunk), de nem kell őket komolyan venni, és ha kellemetlenkednek, ha bármilyen rendellenest tapasztalsz, csak szóljál nekünk, majd mi helyre tesszük őket.

Kezdetben nyitottan, bár kissé zavartan fogadtak a legtöbb helyen. Mert hivatalosféle, az látszik, papírja is van, ez a kimondhatatlan neve is olyan, mint a szocializmus (lett is belőlünk cucilógus), mégis emberi hangon beszél, olyan rendesebb fajta. A nyolcvanas évek közepén már elborongtunk Lengyel Gabival, hogy a bizalmatlanság lett uralkodó, és haszontalan naplopók lettünk kabarétréfák és párttitkári eligazítások kitartó sulykolása nyomán.

Kemény még befejezhette a kutatásokat időszaki szerződésekkel, de a kutatást lezáró tanulmányokat már gondosan páncélszekrénybe zárták, nem hozták nyilvánosságra. Munkatársai néha munkához, kutatási lehetőséghez jutottak ("a törvény mindig fölfeslik valahol"), hónapról hónapra kellett szolidáris és jóindulatú kollégáktól megbízásokat kérni. Az is előfordult, hogy álnéven dolgoztunk, az is, hogy a vizsgálatnak volt álneve, azaz a hivatalos cím és a kutatás valódi tárgya nem fedték egymást. Ezért mondom, hogy 1979-ben tucatnyi ágrólszakadt alapította a Szetát. Volt köztünk, aki már nem kapott állást (Solt Ottilia, Nagy András, Lengyel Gabi), voltak, akik nem konfliktusok nélkül, de kutatóintézetben maradhattak, volt saját egyházából kiebudalt lelkész (Iványi Gábor), szakmailag mindenképp a margón voltunk.

És nyakunkon a rendőrség. Nem úgy kell elképzelni, hogy ez mindennapos gondunk lett volna. Tudtuk, hogy figyelnek, de nem tudtuk, hogy személy szerint kik. És olyan nagyon nem is akartuk tudni. Nem akartunk energiát fordítani arra, hogy kiderítsük a besúgók, rendőrségi hírvivők kilétét. Miért jó az nekünk, ha eluralkodik köztünk a gyanakvás, miért legyünk partnerek egy olyan játszmában, amit nem mi találtunk ki. Persze voltak konspirációra hajlamosabbak köztünk, és olyanok, akik idegenkedtek ettől. És persze voltak helyzetek, amikor nem lehetett nem tudomást venni a rendőrség irántunk tanúsított érdeklődéséről. Akkoriban már az is feltűnést keltett, ha idegenek jelentek

meg egy faluban. Nemcsak az unatkozó, kapu előtt üldögélő nénikék, hanem a helyi hatalmasságok számára is. A községi rendőrök rendszeresen igazoltattak, tüzetesen vizsgálták "megbízólevél" feliratú papírjainkat, bekísértek beszélgetésre az őrszobára, majd fejcsóválva elengedtek. Havas Gábor például egy egész éjszakát töltött egy baranyai falu fogdájában, mert a helyi rendőr egyszerűen gyanús idegennek minősítette. A Szeta-alapító nyolcak pedig rendőri figyelmeztetést kaptak, és pénzbüntetést fizettek illegális szervezkedésért.

A manapság előkerülő III/III-as iratokban is nyomát leljük ezeknek az akcióknak, megfigyeléseknek. Két jelentés is szól arról, hogy Solt Ottilia, Havas Gábor és Kőszeg Ferenc Ózdon "szociológiai" felmérést végeztek. Az idézőjel rendőrségi minősítés. Az első jelentés záradéka szerint a városi hatóságok "akadályozó, korlátozó intézkedéseket tesznek, folyamatosan koordinálva a BM III/III. Csoportfőnökséggel". A második jelentés az utasítás végrehajtásáról szól, szerzője egy ezredes, címzettje a miniszterhelyettes elvtárs, tehát ezen a szinten döntöttek arról, hogy valami módon közbe kell avatkozni. A jelentés megállapítja, hogy "nevezettek ózdi tevékenységéhez az engedélyt Havas Gábor hivatalos megbízása biztosította, a Művelődéskutató Intézet megbízása alapján Havas a felelőse az >>Elcigányosodó kistelepülések<< című kutatási témakörnek, és jogában áll a munkába bárkit bevonni". A legalitás tehát sajnálatosan megállapítást nyert, de ha egyszer beindul az "intézkedélyesség", a szerveket ez nem tántorítja el, igaz, maguk is csak félsikerről számolnak be: "Nevezettek ózdi útjáról a BM III/III. Csoportfőnökség leutazásukat követően értesült. Miután nem volt lehetőségük annak megakadályozására, megszervezték - a megyei állambiztonsági szervvel közösen - hálózati ellenőrzésüket. Mozgásukat, tevékenységüket, kapcsolatépítési törekvéseiket befolyásolni tudták." Hogy ez magyarul és ténylegesen mit jelent - ki tudja. Talán elfordították az útjelző táblákat, műcigányokat küldtek az útjukba, vagy csupán fontoskodtak létüket igazolandó.

Az én helyzetem kezdettől különös volt. Nemcsak hogy állásban voltam, de ráadásul a Munkaügyi Minisztérium Szociálpolitikai Főosztályán dolgoztam. Ezt a részleget 1972-ben hozták létre, az új gazdasági mechanizmus egyik reformlépéseként, arra készülve, hogy a piacibbá váló körülmények között erősödni fog az állami szociális tevékenység. Addig a szociálpolitika intézményesen nem létezett az államapparátusban, akkor hirtelen felbukkant, és azt is tervbe vették, hogy az lesz a majdani szociális vagy népjóléti minisztérium magja. De mire a nehézkes állami szervezet létrehozta a főosztályt, az új gazdasági mechanizmus megbukott vezetőivel együtt, Nyers Rezsőt, Fock Jenőt, Fehér Lajost leváltották, Biszku Béla és emberei kerültek előtérbe. A szociálpolitikai főosztály maradt, és valódi funkció nélkül vegetált még tíz évig. Az egész Keménnyel is megbeszélte elképzelését, hogy én erre a helyre bekerülve nyomon követem, netán befolyásolom is a szociálpolitikai reformokat, értelmét veszítette. Nem voltak szociálpolitikai reformok. És nem lett sem népjóléti, sem szociális minisztérium.

A lázas hivatali semmittevés leginkább zagyva nyelvű koncepciók gyártásában és értekezletekben merült ki. Kézenfekvő volt, hogy a mindenkor hivatalokba özönlő beadványoknak én legyek az ügyintézője, mert ezt az "alja munkát" a törekvő hivatalnok nem szereti, én viszont az adott körülmények között ezt találtam a leghasznosabb időtöltésnek. A helyi szociális ügyintézőknek, tanácsi vezetőknek írott leveleimben a "kérem, szíveskedjen megvizsgálni annak lehetőségét, hogy..." formulával segítek, támogatások, társadalombiztosítási ellátások százait juttattam a kérelmezőknek, kihasználva a minisztériumi pecsét mérsékeltén mágikus erejét. Nem volt alkotó tevékenység, gondos mérlegelést sem kívánt, úgy voltam vele, hogy aki segélykérő levelet ír, az bizonyára szükségét szenved.

A Szeta megalakulásával ügyfélköröm kibővült. A Szeta-aktivisták számolatlanul hozták-küldték a kérelmeket elsősorban szociológiai munkájuk helyszínéről. Később már az ország legkülönbözőbb településeiről érkeztek a segítséget kérő levelek. Az előttem heverő pénzes postautalványokon Kunhegyes, Tiszakécske, Merencsény, Lucfalva, Győrtelek, Horka, Nógrádmegyer, Alsózsoltca, a szegedi börtön, Nyírlugas, Szatmárcseke,

Tata, Turistvándi, Tiszaberek, Ercsi, Nyírcsaholy, Budapest szerepel többek között címzésként, a feladó pedig váltakozva a Szeta, valamelyik Szeta-aktivista, egy idő után pedig álnevek, amikor kiderült, hogy néhány támogatottat zaklattak, mert kapcsolatban állt a Szetával.

Szabolcs-Szatmár megyéből többnyire Iványi Gábor hozta az ügyfeleket, Uszkáról Matolay Magdolna, Nógrádmegyerről Lengyel Gabi. A híres-hírhedt angyalföldi szegénytelepre, a Tripoliszba Solt Ottilia vitt ki, én többnyire ide jártam, és az ercsi cigánytelepre, Savanyúrétre, ahol Havas Gáborral voltunk állandó látogatók. Én naponta annyi időt töltöttem a hivatalban, amennyit muszáj volt, aztán fogtam a Hitachimat, szép nagy darab volt, nem interjú magnó, hanem rádiós, de minőségi példány - és mentem interjúzni valamelyik terepre, ami lehetett a Tripolisz is, de a SOTE-kollégium is, attól függően, hogy a munkám éppen hova szólított. Ha szegénytelepen jártam, a következő napokra gyakran magam írtam a beadványokat magamnak, szépen elbíráltam őket, vagy vittem az illetékeshez (például a méltányossági gyes-kérelmeket), és kollegiális alapon elintéződött a dolog. Mivel az ügyek egy részében a minisztérium küldte az értesítést (máskor a helyi tanács vagy a társadalombiztosítás), az ügyfelek írogatni kezdtek a minisztériumba, mégpedig annak nevére, aki eredetileg felkereste őket. Volt is kalamajka, amikor Iványi Gábor lelkész elvtársnak címezve érkezett levél. De akkor már tudtak szetas tevékenységemről. Egy párttag kollégám elmesélte, hogy őket bizalmasan felvilágosították, hogy mivel is foglalkozom tulajdonképpen. Az illetékesek úgy döntöttek, hogy egyelőre nem alkalmaznak retorziót, legyek csak szem előtt, így legalább tudják, mit csinállok, és így is figyelhetik a Szetát. Kollégánóm egyre kelleltenebbul fogadta a tucatszámra hordott méltányossági gyes-kérelmeket, végül megkért, ne zaklassam őt ezekkel.

Amúgy sokba került nekem, hogy ilyen abszurd módon ragaszkodtak hozzám. Én ugyanis a hivatali jótékonykodás helyett szívesebben választottam volna a főállású szociológiai munkát. Ezt viszont nem engedélyezték. Két alkalommal egyeztem meg egy-egy kutatóhely vezetőjével alkalmazásomról. Mikor már elintézettnak tűnt a dolog, mindkétszer telefont kaptam tőlük, hogy találkozzunk valahol. Ragaszkodtak a nem hivatali helyszínhez. Egy angyalföldi kocsmában és egy kopott presszóban rebegették el, hogy ők ugyan nagyon szívesen dolgoznának velem, személy szerint nagyra becsülnék, de munkahelyük személyzetise a szokásos és formális kontroll során a BM-től azt az információt kapta, hogy az illető ellenzéki, nem alkalmazható.

Ami a szegények leveleit illeti, bizony azok formailag nem voltak tökéletesek. De jellemző Solt Ottilia és a Szeta ismertségére, hogy a legképtelenebb címzésűek is eljutottak hozzá, így például akadt Soltész Offéliának írott levél is, amelyet éppúgy megkapott, mint a Solt Attilának vagy Olliciának szólót, mivel a Szeta szó szerepelt rajta. A ma is meglévő több száz levélből egy tanulságos könyv lenne összeválogatható. Egyszerre derűs és lehangoló olvasmány, és persze nagyon tanulságos. A nyomorba hajló szegénység reménytelenül ismétlődő változatai betegséggel, alkoholizmussal, pénznélküliséggel, deprimáló tárgyi világgal. És a könyörgés kultúrája, az íráshoz nem szokottak nekiveselkedése, elképesztő nyelvi lelemények és esetlenségek kimeríthetetlen tárháza ez a levélhalmaz.

A Szeta szociológusai leggyakrabban szegény- és cigánytelepeken fordultak meg, de nem csak ott. Változatosak voltak társadalomkutató munkánk színhelyei, fővárosi és vidéki nagyvállalatoknál, helyi tanácsoknál, falusi iskolákban és egyetemeken, mezőgazdasági téveszeknél, a legkülönbözőbb társadalmi helyzetű emberekkel interjúztunk. A szetasok tehát nem zárt világban éltek, nem voltunk mániákusak, és a társadalom peremén járva nem kényszerképzeltük, hogy az maga a társadalom. Ilyesféle szellemi eltévelyedést nemcsak a hatalom tulajdonított nekünk, hanem az értelmiség egy része is, amely a maga számára próbálta racionalizálni, hogy miért nem közösködik velünk, miért tart tőlünk távolságot.

A mondottakból talán érzékelhető, hogy a Szeta megalakulása szervesen következett abból a szociológiai munkából, amit Keménnyel elkezdtünk, és emigrálása után nélküle, de közösségként tovább létezve folytattunk.

Az első megbeszélés 1979 novemberében volt Solt Ottilia lakásán. Ő maga két személyhez kapcsolta későbbi visszaemlékezésében az ötlet megszületését. Egy tripoliszi asszonyhoz és Iványi Gáborhoz. Az előbbi egy szomszédja problémájával kereste meg őt, hosszú betegség után táppénzt már nem kapott, rokkantnyugdíjat még nem, a családnak nem volt megélhetése. Erre a tipikus helyzetre kereste Ottilia a megoldást, amikor felöltött benne, hogy az alkalmi segítségnyújtást rendszeressé kellene tenni, és valamilyen szervezeti keretet kellene adni ennek a dolognak. Iványi Gábor már említett levele, amelyben beszámolt arról, hogy a Pestkörnyéki Metodista Egyházközség fiataljai elhatározták a szegények megsegítését, tovább érlelték az elhatározást.

Egy rövid egyoldalas vázlat Ottilia hagyatékából felidézi a novemberi megbeszélés témáit, az ott felvetődő kérdéseket, megfontolásokat. Szó esik a demonstratív funkcióról, a hivatalos szociálpolitika elleni tiltakozásról, arról a remélt hatásról is, hogy kitartó nyomás révén változhat az állami szociálpolitika gyakorlata. Néhány megjegyzés, félmondat ebből a feljegyzésből: "akármilyen kevés pénz is már tiszta haszon" - "a szegénységgel kapcsolatos téveszmék eloszlata" - "a rétegek közelítése, a társadalmi érzékenység növelése" - összegezve: "egy új szociálpolitika lehetőségeinek és feladatainak felvázolása".

Szó volt természetesen a működés módjáról, a szervezeti formákról is. Dornbach Lojzi elmondta Ottiliának, hogy jogi értelemben alapítvány Magyarországon nem létezik, a szocialista polgári jog eltörölte és a "kötelezettségvállalás közérdekű célra" elnevezésű jogi förmedvényt léptette helyére, aminek lényege, hogy az alapítványszerű működést a tevékenységi kör szerinti illetékes minisztérium engedélyezi és felügyeli. Ilyen feltétellel megkísérelni is fölösleges volt a Szeta politikai és jogi legalizálását. Egy ilyen engedélykéréssel annyit értünk volna el, hogy előre betiltották volna a szervezetet. Felmerült, hogy az előre látható támadásokat a hatalom azok politikai jellegét leplezve valami köztörvényes síkra tereli, csalás, sikkasztás, adakozók megfélemlítése stb. Ellenőrző bizottság létrehozását terveztük, ahol az adományozók névsorát letétbe helyezük.

Ez a novemberi megbeszélés tekinthető a Szeta alakuló ülésének, és a munka elég gyorsan megkezdődött, hiszen a "SZE Könyv T" feliratú iskolai füzetben (90 fillér) az első dátum 1979. december 5. Az első alkalom, amikor összejöttünk, hogy döntsünk az összegyűjtött pénz szétosztásáról.

A "Felhívás Szegények Támogatására" csak a következő év tavaszán íródott, közzétettük a Naplóban, sokszorosítottuk, és több száz példányban jutott el barátokhoz, ismerősökhöz, de terjedt más csatornákon is, és rövid idő alatt ismert lett értelmiségi körökben.

Az említett első alkalommal 8940 forint volt a befolyt adomány a kézzel írott jegyzőkönyv szerint, amely tételesen tartalmazta, hogy ki mennyit gyűjtött, és melyik család mennyit kap, és azt is, hogy a szóban forgó szegény család melyikünk kapcsolata. A jegyzőkönyv alján két aláírás, majd "ellenőrizte: Iványi Gábor". 6900 forint került szétosztásra, a maradék 2040-ről a következő, januári ülésen döntöttünk. Ahogy a felhívásban is közzétettük: "megbeszéléseinket minden hónap harmadik keddjén tartjuk Lengyel Gabriellánál". Címe pedig olvasható volt a felhívást aláíró másik hét személyével együtt, merthogy nyolcan - Havas Gábor, Iványi Gábor, Lengyel Gabriella, Matolay Magdolna, Nagy Bálint, Pik Katalin, Solt Ottilia és Nagy András - jegyezték a felhívást címmel, telefonnal, ami merőben szokatlan eljárás volt, és jelezte, hogy a Szeta nyilvánosan és minden értelemben nyitottan kíván működni.

Gabi lakásán változó létszámban, általában harmincan-negyvenen jöttünk össze, gyakran voltak alkalmi látogatóink vagy olyanok, akik néhány hétig, hónapig vettek részt a munkában. A megbeszélések többórások voltak. Először összesítettük, hogy ki mennyi pénzt gyűjtött, majd következett, esetenként több fordulóban a pénzosztás és mindennek írásos rögzítése. A természetbeni támogatások egy részéről is ekkor döntöttünk, illetve a különböző technikai kérdések megbeszélésére került sor, azaz ki hol gyűjtött és tárol ruhákat, könyveket, játékokat stb., ki hogyan szállítja, csomagolja és postázza. Szervezeti és tárgyi infrastruktúra nélkül persze mindez elég sok energiát igényelt. Az említett füzet elsősorban a pénzt gyűjtők nevét tartalmazta, és csak ritkán azokét, akik a gyűjtőknek fizettek. A már említett aktív Szeta-tagok mellett befizetőként vagy gyűjtőként megtalálható itt Malina János, Csalog Zsolt, Ambrus Péter, Csákó Mihály, Nagy Jenő, Győri Péter, Göndör György, Petri György, Krokovay Zsolt, Zsille Zoltán, Kocsis Zoltán, Somogyi Győző, Sulyok Miklós, Kertész Ákos, Magyar Bálint, Bereményi Géza, Vajda Zsuzsa, Szalai Pál, Wessely Anna, Réger Zita, Göncz Árpád, Csongor Anna, Eörsi István, Kőszeg Ferenc, írók, művészek, a demokratikus ellenzék ismert tagjai, de névtelenek is, egyrészt nem ismertek, másrészt név nélkül adakozók, akik az ügyet támogatták, de azt nem akarták, hogy nevükkel egy szervezkedés kapcsán a hatóság találkozzon. Persze a névtelen adakozásnak más motívuma is lehetett.

A pénzért, egyéb adományért, ügyvédi segítségért személyesen megkeresettek reakciója igen változatos volt. Csodálkozás, idegenkedés, zavarodottság a képtelennek tűnő ötletet hallva, ellenséges elutasítás, mérsékelt szimpátia, teljes azonosulás az üggyel - mindegyikre akadt példa. Engem személy szerint a racionális érveken alapuló elhárítás bosszantott, mert csak a gyávaság és kényelmesség leplezését láttam benne. Ilyen volt a valóban csekély összegre történő hivatkozás, aminek a képtelensége könnyen belátható, hiszen ezen az alapon minden segítségnyújtás hiábavalósága kimutatható. A "hálót adj, ne halat" örökzöld baromsága a mindenkori gazdagok és jólétben élők intellektuális kibúvója a szolidaritás gesztusai alól. Annyi bizonyos, hogy kitartást és szívósságot igényelt a szetázás, a minden látványosságot nélkülöző hétköznapi munka is, és az a törekvésünk, hogy a társadalmi érdeklődést felkeltsük és ébren tartsuk. Ez utóbbi jegyében több művészeti akció kapcsolódott a Szeta történetéhez. Kocsis Zoltán hangversenyét Malina János zenetörténeti előadásával párosítva 1980 szeptemberében a rendőrség megakadályozta, a tervezett helyszín környékét megszállták, a bejáratot lezárták, és a szép számban összegyűlt tömeget hazaküldték. A jótékonysági koncert elmaradt.

Szűkebb körben ugyan, de sor kerülhetett Eörsi István, Dalos György és Konrád György felolvasóestjeire. Az alkalmankénti 6-10 ezer forint bevétel a Szeta kasszáját gyarapította. A legnagyobb hatású művészeti rendezvény kétségtelenül a képzőművészeti aukció volt '80 decemberében. Hosszas alkudozás után kerülhetett rá sor. Nagy András még egykori egyetemi társát, a pártközpontos Bereczky Lórándot is felkereste, és egyezkedtek az aukció megrendezésének feltételeiről. Kb. 100 művész 200 kiállítási tárgya szerepelt a katalógusban. Barcsay Jenő, Bálint Endre, Balla Margit, Egyed László, Galántay György, Gyarmathy Tihamér, Keserű Ilona, Kő Pál, Lugossy László, Maurer Dóra, Melocco Miklós, Nádler István, Somogyi Győző, Szemadán György, Váli Dezső nevét említem kiragadott példaként.

A bevétel is jelentős összegnek számított akkoriban. Az összegyűlt 150 ezer forintról egy bizottság döntött, és végül egy szegény család számára sikerült házat venni ebből Nógrád megyében.

Több szempontból is nyugösebb volt az irodalmi antológia megjelentetése, amelynek eredetileg tervezett címe Pilinszky János nyomán A mélypont ünnepélye lett volna. A szervezés 1981-ben kezdődött. Az írókat, költőket egyenként más-más Szeta-aktivista kereste meg, és kérte fel, hogy jótékony céllal ajánlják fel egy-egy művüket. Irodalmi és grafikai gyűjtemény volt a tervezett kiadvány, és a grafikusok készséggel adtak egy-egy lapot a kötethez. Kőszeg Ferenc felkérő levelet írt, amely postán is eljutott a felkért

személyekhez. Egy tisztán irodalmi antológia látszólag politikai szempontból is teljesen ártalmatlan ügy, de a cenzúra időszakában merész tervnek számított, és ezt igazolta az írók, költők reagálása is. Ahogy Kószeg Ferenc bevezetője utalt rá, nem az egyértelmű elutasítás volt a jellemző, hanem a töprengés, a mérlegelés. Ő maga például Illyés Gyulával próbálkozott, a jelen lévő Kodolányi Gyula támogatta az ötletet, Illyés Gyuláné Flóra ellenezte, az író kitérő választ adott, végül nem szerepelt a kötetben. Mándy Iván sem, aki később egy bájos novellában megírta a történetet a Szeta nevének említése nélkül. Hogy őt felkereste egy fiatal lány ez ügyben, és ő mennyire feszengett. Az írás hangvétele ironikus a mozgalmi típusú akcióval szemben, önironikus saját maga habozását illetően, és egyértelmű beismeréssel zárul: egyszerűen gyáva voltam.

Nem szerepeltek az újhholdasok. Nemes Nagy Ágnesék harmincévi tiltás után jelenhettek meg ezen a néven, volt mit kockáztatniuk. Csoóri Sándor és Csurka István talán akkor is épp egy folyóirat indítása ügyében tárgyaltak a hatalommal, de nekik elvi fenntartásaik is voltak, a hazai szegénység problémáját - ha az egyáltalán létezik - alárendelték az erdélyi magyarság számukra sokkal fontosabb kérdésének. A helyzetet nehezítette, hogy a hatalom tudott a készülő antológiáról, és megtette a maga lépéseit. Egyrészt kétszer le is csaptak, és elkoboztak kéziratokat, illetve a második alkalommal már az antológia teljes szedését is. Mivel így listájuk volt a lehetséges szerzőkről, igyekeztek azokat lebeszélni, behívták, alig burkoltan fenyegették őket, és azt is előadták, hogy a Szeta félrevezeti őket, nem jótékonysági kötetéről van szó, hanem politikai propagandáról. Néhányan ennek hatására visszavonták írásukat. Az antológia eredetileg is alacsonyra tervezett 300-as példányszáma végül alig 100-ra apadt, és kb. 50 szerző szerepelt benne, többek között Konrád György, Mészöly Miklós, Gyurkovics Tibor, Jékely Zoltán, Hervay Gizella, Kiss Benedek, Karinthy Ferenc stb. Bemutatására 1983 februárjában került sor, a címe pedig Feketében lett. Példányai ma már alig fellelhetők, egy részük rendőrségi raktárban porosodhat.

A Szeta történetét talán majd megírja valaki, részletesen tárgyalva a most csak felvillantott mozzanatokot vagy az itt nem is említett történéseket, például a lengyel gyerekek nyaraltatását. Amúgy többen párhuzamot láttak a lengyel Szolidaritás és a Szeta akciói között, Adam Michnik például a Szetáról értesülve azt mondta, "nálunk is így kezdődött".

A történetek, mint tudjuk, más-más fordulatot vettek. A Szolidaritás hatalmas, birodalmat rengető mozgalommá vált, a Szeta szerényebb léptékű példázata a polgári tisztességnek. Soha senki nem gondolta, hogy egy ilyen szerveződéssel a szegénység felszámolható vagy akár csak jelentősen csökkenthető. Ma úgy tudjuk, hogy amíg világ a világ, vannak és lesznek szegények (és persze gazdagok), de az is valószínű, hogy mindig vannak és lesznek, akik szólnak és tesznek a szegénység ellen, akár a hatalommal és az uralkodó társadalmi közérzettel is szembe fordulva, ami által, így utólag, a pátoz kétes szelleme lengi körül ezt a valójában kedélyes történetet.

Ferge Zsuzsa (2007) *Visszaemlékezések a szociális munka és szociális képzés utolsó három évtizedére.*

http://www.fszek.hu/szociologia/szszda/arc_bevfzs.html

Megtisztelő és örömteli feladat Talyigás Katalin és Hegyesi Gábor kezdeményezéséhez csatlakozni. Olyan munkát indítottak útjára, amely a szociális munka önbecsülésének és társadalmi elismertségének erősítését szolgálja. Mindkettőre óriási szükség van.

A szociális munka magyarországi újjáéledésének és intézményesülésének útja kicsit rögös, kicsit hepe-hupás, egészében egyenetlen. A hetvenes évektől lassan kibontakozott egy új tevékenységforma. Lendületét kimondott-kimondatlan társadalom-kritikai szemlélet táplálta, az a felismerés, hogy a meglévő társadalmi intézmények egy sor egyéni és társadalmi eredetű problémát nem képesek sem felismerni, sem befogadni,

sem kezelni. A hivatalos Magyarország úgy oldotta meg a már akkor is tömeges szegénység kérdését, hogy vagy nem vett róla tudomást, vagy (ami ugyanez) létét önmaga előtt is tagadta. Sokféle ellenállás formálódott. Talán Konrád Látogatója volt az első munka, amely szépirodalomba rejtve kiáltotta világgá a „Hivatal” szociális gondolkodásának és érzékenységének teljes hiányát, a humánus válasz híján kielégítetlenül maradó szükségleteket, a szociális munka hiányából adódó társadalmi vákuumot. A hivatalos tagadás tabuját gyakorlati szerveződéssel törték meg Solt Ottília, Pik Katalin, és a ma is velünk lévő egykori Szetások. Felháborodásukat nem csak szociálpolitikai-szociográfiai írásokba öntötték, hanem a szegényeknek nyújtott személyes segítségbe, még el sem nevezett szociális munkába. A szociális munka másik melegágya az iskolai munka személytelenségét vagy tömegességét áttörő nevelési tanácsadóknak jött létre. Itt pedagógusok és pszichológusok – Hoffman Gerti vagy Horányi Annabella – jöttek rá, hogy a gyerekek családból jönnek, ezért a gyerekek sorsának jobbításához családjuknak is segítséget kell adni. A szociális munka egy harmadik forrásvidékét a háború előtti, sokáig elfedett-eltitkolt szociális segítség formái alkották, mindenképp előtt a settlement-mozgalom, a karitatív munka, a missziók – amelyek munkájáról Gayer Anikónak még személyes tapasztalatai voltak. Egy negyedik szálát jelentett a szociális szervező képzés, amelyet Göllész Viktor indított el a Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskolán már 1973-ban. A továbbiakban csak úgy tudom elmesélni a szociális munkás képzés kezdeteit, ahogyan én láttam és megéltem a történéseket. E kötet megálmodói „objektív” képet várnak tőlem a kezdetekről. Az imént mondottakból következik, hogy az én mesém is csak szubjektív tud lenni. Ráadásul olyan rekonstrukció, amely gyakran nem támaszkodik írott jegyzetekre, vagyis biztosan torzítja az emlékezet szűrője.

Annyi bizonyos, hogy előzmény sok volt. Lassan világossá vált, hogy a kezdeményezéseknek valamilyen szervezettebb fejlődési útra kell lépniük. Ehhez adott keretet a lassan polgárjogot szerző társadalompolitika. Mai szemmel visszanézve – a tévedés jogát mind egykori résztvevőként, mind mai emlékezőként fenntartva – úgy látom, hogy a magyar társadalompolitikai gondolkodás azért kezdhetett viszonylag korán kibontakozni, mert megteremtődtek hozzá az új gazdasági mechanizmus kidolgozását is lehetővé tévő politikai keretek, és az ugyancsak a gazdasági reformgondolkodásban rejlő intellektuális kihívások. Ennek a társadalompolitikai közelítésnek egyik építőköve a struktúrában, társadalmi egyenlőtlenségekben való gondolkodás. Másik fontos eleme a szociálpolitika és a gazdaság közötti szerves – olykor antagonisztikus – viszony alapvető fontosságának elismerése. A magyar társadalompolitika valószínűleg azért lehetett a maga korában, azaz a hetvenes évektől viszonylag fejlett, mert kibontakozott a piactudományról való gondolkodás, illetve egy piacibb orientációjú gazdaság lehetősége. (A szovjet blokkon belül rajtunk kívül kizárólag Jugoszláviában létezett akkor társadalom- és szociálpolitika – feltehetően hasonló okokból.)

Ha igazam van, ha nem a társadalompolitikának polgárjogot szerző lehetőségek megítélésében, az a tény, hogy 1981-ben kapott megbízást az MTA Szociológiai Intézete arra, hogy öt éves kutatómunkával (egy „kutatói főirány” keretében) kidolgozza a szociálpolitika hosszú távú fejlesztését megalapozó koncepciót. A végeredményt, a hosszú távra szóló fejlesztési javaslatot az MTA 1985-ben a kormány elé terjesztette, elfogadásra is került. (Kisebbségi hatású volt, mint a másik, ugyanakkor befejeződő főirány, a Társadalmi Beilleszkedési Zavarok kutatása.) Részeredményeink tartósabbnak és fontosabbnak bizonyultak. Sokféle utat kezdett törni az a csapat, melynek tagjai között voltak Gayer Anikó, Gáti Tibor, Gábor László, Háber Judit, Horváth Ágota, Krémer Balázs, Szalai Júlia, Széman Zsuzsa, Závada Pál. Néhány év alatt világossá vált, hogy a szociálpolitikának nem kellene úri passzió maradnia: ha Európa-szerte, és Magyarországon is, a GDP 25-40 százaléka jóléti célokat szolgál, akkor talán érdemes a folyamatok elveit és gyakorlatát megérteni. Megfogalmazódott a tanítás szükségessége. Az egyetemi szak lehetősége sokakat mozgósított. Az előkészítő munkához csatlakozott például Gönczöl Katalin, aki a jogi és kriminológiai tárgyakat segítette kidolgozni, Hazai Vera és Aczél Anna, akik a pszichopedagógia világából hoztak anyagokat, Pik Kati,

Talyigás Kati, Hegyesi Gábor a szociális munka körül bábáskodtak, Losonczy Ági vagy Nagy Endre a szociológiai tárgyak kidolgozásában segítettek. Lassan kialakultak egy egyetemi szak körvonalai, a lehetséges tantárgyak és azok tervezett tartalma. Sokak támogatásával, félig-meddig illegálisan, azaz álnéven 1985-ben elindult az egyetemi szociálpolitikai képzés.

Az itt kialakuló szociális munka oktatás társadalompolitikai beágyazottságot kapott. Arra a (már akkor halkan megfogalmazható) eszmére támaszkodott, hogy a szociális munkások töltsenek be erjesztő szerepet a társadalmi egyenlőtlenségek csökkentésében, segítsék a civil társadalom épülését, a jogtudat, az emberi méltóság erősítését. Hamar kirajzolódtak a szociális munka ilyen felfogásából adódó konfliktus lehetőségek. A kollegák között (hiszen levelező kurzus volt, felnőtt hallgatókkal) sokan dolgoztak valamilyen szociális munkakörben (ha még nem is nevezhették őket szociális munkásnak). Azonnal átlátták, hogy a szükséges társadalmi változtatások papíron talán leírhatók, a kurzus védettségében megbeszélhetők, de a saját mindennapi gyakorlatukban nem realizálhatók. A társadalompolitika többek között arról szól, hogy tele vagyunk méltánytalanságokkal, kiszolgáltatottságokkal, igazságtalanságokkal, a szociális munka pedig arról, hogy ez ellen tenni kell. Ám ha a klienseket ébresztik rá rossz helyzetükre, arra a kliensek fizetnek rá. Ha pedig ők maguk lépnek fel az intézménnyel szemben, nem soká lesz állásuk. Vagyis azzal szembesültek, hogy ha azokat a társadalmi nézeteket követik, amelyeket tanulnak, és amelyekkel azonosulnak, próbálkozásaik helyi ellenállásba fognak ütközni. Ha meg megalkusznak a realitásokkal, örökké lelkiismereti konfliktusban lesznek önmagukkal. Akkor még azt hittük, hogy ez a dilemma a diktatórikus rendszer sajátja.

A társadalmi erjedéssel párhuzamosan egyre sürgetőbbé váltak a szociális munka iránti igények. 1985-től (A Társadalmi Beilleszkedési Zavarok kutatása nyomán) tíz kísérleti családsegítő központ létesítéséről született döntés, ahová szakember kellett volna. Más szükségletek is kirajzolódtak. Csehák Judit miniszter megbízására Bánfalvi István államtitkár 1988-ban létrehozott egy szakértői bizottságot, amely kidolgozta a szociális munkás képzés koncepcióját és vázát. Ezt a tervezetet vitatták meg Sopronban 1989-ben a szociális képzést indítani szándékozó iskolák képviselői és más szakemberek egy országos konferencián. Az ott elfogadott dokumentum, a „Soproni norma” lett sokáig a képzés tartalmának vezérfonala. 1989-ben Szekszárdon, majd lassan tucatnyi más intézményben indult el szociális munkások képzése. Mára teljes a képzési vertikum, van főiskolai, egyetemi és doktori képzés is. Fokozatosan bővült a szakmai intézményrendszer is – ma sok ezer szociális munkásra van szükség jóléti szolgálatoknál és bentlakásos intézményekben.

Az utolsó harminc évben lett képzés, lett szociális szakma, sok kiváló szociális munkás dolgozik az országban – miért mondom e sikertörténetről, hogy rögzös volt és maradt a szociális munka útja?

Nem építhetjük tovább úgy a szakmát, hogy nem nézünk szembe tucatnyi gonddal, hogy elfödjük a sokféle bajt. Ez nem az elemző kritika helye. Csak felsorolok néhány problémát, amelyekről vitatkozni kell és lehet, elfeledkezni nem. A szakma még létre sem jött, már megosztódott. A középfokú képzettségű szociális asszisztensek hamarabb lettek „készen”, mint a felsőfokú végzettek. Ez máig igazolást ad a munkáltatóknak, hogy ne követeljenek magas szakképzettséget. Meglepő és fájdalmas tudomásul venni, hogy a családsegítőkből és gyermekjóléti szolgálatokban 50 ill. 40 százalék a szakmai tevékenység végzők között a felsőfokú szakirányú végzettséggel rendelkező – ami még mindig nem feltétlenül szociális munkást jelent. Megoszt a szociálpedagógusok és szociális munkások közötti furcsa verseny is. Azután: máig nem sikerült a képzés olyan szerves részévé tenni a tereptanári munkát, hogy ezért tisztességes szinten fizetni lehessen. Máig nem sikerült elfogadtatni, hogy a szupervízió a munka része, normatíva kellene hozzá. Máig nem vált a szociális munkás az orvossal, pszichológussal egyenlő partnerré, máig nem érzik elengedhetetlennek a szociális munkás tevékenységét iskolában,

kórházban, szociális otthonban. A szociális munkás képzések gyakran nem figyelnek olyan alapelvekre, mint a jogszerűség, a kliens méltósága, a horizontális kapcsolat – van előítéletes, van a kliens méltóságát nem elismerő szociális munkás. Nem biztos az sem, hogy jó irányokba haladunk. Fenyegtet a menedzserizmus terjedése, amikor a formális szabályok eluralják a személyes kapcsolatokat, megszüntetve a szociális munka hivatás jellegét. Minthogy az egyéni esetkezelés jobban megfelel az idők szavának, mint a többi munkaformák, inkább a pszichologizálás felé haladunk, mint a csoportos és közösségi munka felé. És végül: a szociális munka értelme a szakmán kívül ködös maradt, a szociális jogszabályok szinte nem ismerik a szociális munkás munkakört, és tragikusan kevés poszton tartják szükségesnek a megfelelő szakképzettséget.

Azzal kezdtem visszaemlékezésemet, hogy üdvözöljem Talyigás Katalin és Hegyesi Gábor kezdeményezését. „Olyan munkát indítottak útjára, amely a szociális munka önbecsülésének és társadalmi elismertségének erősítését szolgálja.” Eddigi történetünk azt igazolja, hogy mindkettőből súlyos hiány van. Pedig a társadalmi egyenlőtlenségek és a szegénység mai állása mellett mind nagyobb szükség van igazi szociális munkásokra. Olyanokra, akik munkájukat hivatásnak tekintik, akik önmagukat és klienseiket becsülik, akik be tudják bizonyítani a társadalomnak, hogy munkájuk nélkülözhetetlen: képesek a bajt megelőzni, és képesek a mégis bajba kerülőknek okosan és emberségesen segíteni. Ahogy ezt Solt Otti vagy Diósi Ági tették volna.

2007 őszén

Ferge Zsuzsa (1990) Hilscher Rezső aktualitása. Esély, 1990/3. (Részletek)

http://www.esely.org/kiadvanyok/1990_3/hilscher_rezsoakt.pdf

Hilscher nem volt semmilyen párt tagja, semmilyen címkézhető ideológia elkötelezettje. Gondolatrendszerének és tevékenységének kulcsa egy olyan etikus humanizmus, amely gyakorlati következtetéseit mély társadalomismeretbe ágyazottan vonja le. (...)

Ha valaha, úgy ma lenne szükség ilyen gondolkodásra, ilyen szemléletre épülő szociálpolitikára. Ezért lehetséges, hogy a száz éve született tudós gondolataiból olyan sokkal tudunk azonosulni mi, a *Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület* tagjai, akik egyszerre szerveződtünk a társadalom- és szociálpolitika művelésére, és Hilscher Rezső életművének rehabilitálására, munkásságának megismertetésére.

Egyelőre az *Esély* ezen számát szenteltük annak, hogy válogatást adjunk néhány munkájából. Reméljük, hogy nem túl sokára mód lesz ennél többre, egyes munkáinak, mindenekelőtt hatvan éve írott főművének, a *Bevezetés a Szociálpolitikába* címűnek csonkítatlan közlésére. Addig is, míg e művek sokakhoz eljuthatnak, néhány olyan gondolatot emelnék ki Hilscher írásaiból, amelyeket ma különösen aktuálisnak vélek.

2. „A szociális kérdés nem csupán egy társadalmi csoport, hanem az egész társadalom problémája ... és értjük alatta a társadalomban élő egyeseknek vagy csoportoknak megakadályozottságát, vagy ezzel fenyegetett voltát olyan nivójú erkölcsi, szellemi és fizikai élet kiélésében, amelyhez minden embernek, társadalmi tagságánál fogva, joga van” — írta Hilscher ugyancsak 1928-ban. E jogba beleértve a tisztességes lakhatást, a „normális erkölcsi, szellemi és gazdasági szükségletek kielégítésére” elégséges munkabért, a munkanélküliség lehető legnagyobb csökkentését és megfelelő kezelését, az általános létbiztonságot. Ebből a szövegből különösen fontosnak vélem, hogy a szociálpolitikának *mindenkit* át kell fognia, hogy *jogszerűen* kell működnie, s hogy a *tisztességes munkabérre* kell épülnie. Egyik követelmény sem valósult meg soha — s például a munkabérek esetében egyre messzebb kerülünk attól, hogy az bármihez „elégséges” legyen. (...)

3. Különösen aktuálisak Hilscher szegényügyről szóló gondolatai ma, amikor a legtöbb pártprogram és a hivatalos politika egyaránt elkötelezik magukat egy „szociális védőháló” mellett, amely felkarolja a társadalom áldozatait, lehetőleg az önkéntes segítség és a magánjótékonyság részvételével.

Hilscher Rezső maga az *egyes ember* gondjait-bajait komolyan vevő, az elesettek érdekében tevőlegesen dolgozó szociális munkás volt. Az újpesti néphivatalban megjelenő szegények érdekében mindig minden segélyezési és segítségi lehetőséget kihasznált. De ezt a gyakorlatot a rossz szociálpolitikai rendszer *realitása* kényszerítette rá, *elvi meggyőződése ellenére*. Valójában az általános prevenció és általános biztonság elkötelezettjeként elvileg szembenáll az egész szegényügyi berendezkedéssel: „A szegényügy, abban a formájában, amelyben ma mindenütt szerepel, a szociálpolitikával merev ellentétben áll. ... Az a körülmény, hogy *szegényügy van, hogy szegényügyre még szükség van, az emberiség szégyene*” — írta 1928-ban. „A szegényügy körzetébe sodródottaknak megalázottság jut osztályrészül.” A szegényügy „aláássa a társadalmi szolidaritás gondolatát ... és elhomályosítja azt az etikai kapcsolatot, amely az egyén és társadalom között fennáll.” „Az emberi szenvedés problémáját a szegényügy nem oldja meg ... a már bekövetkezett szegénység, nyomorúság súlyát igyekszik enyhíteni, benne a praevenció nem nyilatkozik meg ...” Az állami szegénypolitika hibáit szerinte a köz- vagy magánjótékonyság nem kerüli el, csak újabbakkal tetézi. Ilyen baj a szervezetlenség (ami miatt sokakhoz el sem jut a segítség), vagy az, hogy a jótékonykodás „gyakran parazitálja az emberi jóérzésnek”.

4. Mindezen gondolatok alapján ítéli meg Hilscher Rezső gazdaság-és szociálpolitika egymáshoz való viszonyát: „A helyes útról letért közgazdasági politika törekvése az *öncélú termelés* és nem az ember érdekeinek szolgálatában állott, a szociálpolitika pedig éppen az ember érdekét hangsúlyozza ki és igyekszik ezt az érdeket a közgazdasági tevékenység tengelyébe állítani.” Azaz: „*a szociálpolitika nem a közgazdasági politikának egyik funkciója, hanem megfordítva: a közgazdaságpolitika a szociálpolitikának a funkciója.*” (1936) Noha Hilscher — mai szemmel és mai tapasztalatok fényében nézve — túlságosan bízott az állam egyensúlyozó és szociális érdekképviselő szerepében, gazdaság és szociálpolitika viszonyát *nem közvetlen állami beavatkozással*, a gazdasági törvények tagadásával akarta volna szabályozni, hanem a *politikai demokrácia* eszközeinek kihasználásával.

Az utolsó évtizedek oly sok változást hoztak, hogy — természetesen — számos, Hilscher által fontosnak tartott, akkor még egyértelműbben érvényes tétel vitathatóvá vált. Ezek közül talán legfontosabb az állam szerepének kérdése. Hilscher kételyek nélkül hitt az állam szinte kizárólagos szociálpolitikai szerepében, mert ebben látta a részrehajlás nélküli és jól szervezett szociálpolitika egyetlen lehetőségét és garanciáját. Ma — a jóléti államok többségében is — sokféle kétely merül fel az állam túlburjánzásával kapcsolatban, és számtalan új, komplexebb megoldás születik. A kételyek nálunk, a totalitárius állam sok mindent sorvasztó túlsúlya miatt többszörösen indokoltak, s biztosan szakítani kell a mindent megoldó állam illúziójával. De még ebben az esetben is érdemes végiggondolni Hilscher érveit, s azt, hogy egy radikálisan megváltoztatott állam anyagi-jogi garanciái akkor is nélkülözhetetlenek, ha a szociálpolitikai megoldások sikeresen pluralizálódnak.

Ma, amikor a gazdasági és politikai szabadságtól való megfosztottsággal egyszerre fordul szembe a társadalom jó része, gyakran összezsúszik a szabadság e kettős tartalma: a piac és a politikai szabadság szinonimaként jelennek meg. Érdemes emlékeztetni arra a Hilscher által felelevenített, a múlt század végén már világosan megfogalmazott gondolatra, hogy „a politikai életben érvényesülő demokrácia szöges ellentétben áll a tőkének a gazdasági életben érvényesülő despotizmusával”, s hogy „a politikai demokrácia csak a gazdasági demokráciával való kiegészülésben válik teljessé”. (1938.) Hilscher nem határolja el magát az általa igen jól ismert szociáldemokrata szerzőktől (Karl Rennertől, Eduard Heimanntól stb.), akik a gazdasági demokrácia gondolatát részleteiben kidolgozták. Ő maga azonban „a gazdasági demokráciának közelebbi és a szocialista rendszeren innen is elérhető lehetőségeivel” foglalkozik. A szociális érdeket szerinte a gazdasági demokrácia *önigazgató* intézményei, a tőkés és munkások

együttműködése, érdekegyeztetése, a vállalati öngazgatás, illetve az osztársadalmi szintű korporatív egyezkedések az adott (tőkés) feltételek mellett is képesek lehetnek a gazdaságban érvényesíteni.

Ma Magyarországon objektíve forradalom van – ha reményünk szerint elkerülhető is az, hogy véres forradalom legyen. A múlttal szembe fordulás így is egyidejűleg kell, hogy tisztító, és hogy pusztító legyen. Magyarország azonban már túl sokszor élte át a tisztító és pusztító szenvedélyek elszabadulását, amikor a múlt bűneivel való szembe fordulás a valóságos értékeket sem kímélte. Ez nemcsak súlyos károkat okozott mindig, de új, súlyos feszültségek magját is elhintette. Ezt a csapdát jó lenne ma elkerülni. Hilscher Rezső gondolatainak felélesztése talán segíthet eligazodni abban, hogy mit jelenthet a forradalmi váltás a társadalom- és szociálpolitikában. Az önkényes és központosító hatalom eszköztára helyébe a politikai és gazdasági demokrácia eszközeinek kellene lépniök. Szükség van az egyéni bajokra érzékeny közösségi szociális hálózatra. Ám a társadalmi tagságot építő, biztonságot és emberi méltóságot szavatoló intézményeket nem lerombolni, hanem kiteljesíteni kellene, a demokrácia, az alulról építkező önkormányzat révén. A múlt tanulságai nyomán ilyen lépések felelnének meg egy szervesen építkező, a gazdaságot és társadalmat humánusabbá tenni óhajtó európai fejlődésnek.

Források

Hilscher Rezső: Bevezetés a szociálpolitikába, 1928.

A szociálpolitika útja, 1936.

A tőke és a munka békéje, 1938.

Balipap Ferenc (1989) Ismerjük meg a settlementet. Bevezető Hilscher Rezső settlement-történeti írása elé. Esély, 1989/1.

http://www.esely.org/kiadvanyok/1989_1/ismerjukmeg.pdf

A hazai – nem túl sokat forgatott – szociálpolitikai intézménytörténet fellapozásakor azt találtuk, hogy az 1870-es évek Angliájából viszonylag gyorsan elterjedő *settlementek* első hírnöke 1912-ben jelenik meg Magyarországon. Újpesten létesül ez a mindvégig legjelentősebbnek is maradó főiskolai szociális telep (amit korábban olykor *társadalmi központnak* is fordítottak). Ennek az intézménynek a működése, tevékenysége és története rendkívül sok tanulsággal szolgálhat. Különösen ma, amikor a szociálpolitika eszköztárának, a szociális ellátások tartalmának és formáinak a kérdéseivel ilyen megrendítően szembesülünk. A nevelés és a gondozás, a védelem és a fejlesztés, a prevenció és a terápia szándéka és gyakorlata ebben az intézményben kapcsolódott össze a mai feladataink szempontjából is a legígéretesebben. Nem kell és nem érdemes vakon követhető mintát keresnünk vagy találnunk a settlementekben, de meggondolni való példát igenis lehet és szükséges is.

De hát mi is ez, mire is való ez a settlement?

1936-ban a Székesfőváros Népművelési Bizottsága settlement-tanfolyamot szervezett Balatonlellén. Az itt megjelentek, köztük Hilscher Rezső, a következő meghatározást alkották meg és fogadták el: „A settlement (népművelő és gondozó otthon) a társadalmi felelősség érzésével és az adnitudás többletével rendelkező egyéneknek önkéntes letelepedése a szociális elhagyatottságban élő emberek közé azért, hogy azoknak erkölcsi, szellemi és gazdasági érdekeit a jó szomszédság elve alapján, a népgondozás és a népművelés eszközeivel és eljárásaival, tervszerűen és intézményesen szolgálják, s így ezeknek a társadalmi rétegeknek a nemzeti közösségbe való teljes beilleszkedését megteremtsék.”

Az azóta sokat módosult, de minden vonatkozásában meg nem oldott, lényegében társadalomfejlesztőinek nevezhető feladatnak nekigyürköző értelmiségiek jó fél évszázaddal ezelőtt már abban is egyetértettek ezen a balatonlelléi tanácskozáson, hogy „a szegénységből fakadó tudatlanság és a tudatlanságból fakadó szegénység örök körforgásában a szociális gondozás feladata a szegénység, a népművelés pedig a tudatlanság elleni küzdelem. A elmélyült szociális gondozás minden esetben eljut az

ismeretközlés és a nevelés szükségességéhez – és minden népművelő rábukkan munkája közben a szociális gondozás igényére. Az úttörés kemény munkáján átesett népművelés és szociális gondozás feltétlenül kialakítja az olyan intézménynek a szükségességét, amely nevel, tanít és egyben gondoz, s amely a gondozottjaiban rejlő embri értékek aktiválásával, a gondozottak közreműködésével kívánja a közösségi élet jobb formáit megteremteni. Ez az intézmény a settlement, a népművelő és gondozó otthon.”

Az ezekre a tiszteletreméltó eszmékre törekedve tevékenykedő Újpesti Szociális Telepet 1949. január 1-ei hatállyal megszüntették. Akkortájt, amikor a kultúrpolitikát a társadalomfejlesztés helyett egy ágazat intézményeinek irányítására és vezénylésére szűkítették. Ennek „adekvát” intézményeként létrehozva a kultúrházakat és ugyanakkor elorvasztva – különösen a társadalmi, közösségi – szociálpolitikát és szociális gondozást.

Hogy képesek legyünk helyreállítani a társadalomban az emberi viszonyokat vagyis hogy el tudjunk tervezni és létre tudunk hozni, továbbá működtethessünk újból egyidejűleg szociális és népművelős társadalmi intézményeket – ezért lehet különösen időszerű megismernünk a settlement történeti irodalmát. A bemutatást Hilscher Rezső egy nemzetközi kitekintésű összefoglaló írásával illik kezdenünk.

Giczey Péter: A settlement, mint szervező központ (Kézirat)

1. A szükségletek megállapítása

A „szomszédság”-körzet (a letelepedés helye) kijelölése után az első feladat volt: a szociális térkép felrajzolása, a szociográfiai felvételek elkészítése, s ezek alapján a körzet szociális szükségleteinek számbavétele.

2. A szociális energiák felkutatása

Módszere: a szervezők összehívták a „szociális érzékű”, tehetős környékbeli embereket (orvost, jogászt, tanítót, hatósági előljárókat, a helyben működő szociális intézmények vezetőit), s ismertették velük a szociográfiai eredményeket. Közölték a szándékukat, hogy a hiányzó szociális munka ellátására az adott területen szeretnének letelepedni. Tervükhöz véleményeket kértek. Ha szívesen fogadták a szándékukat és hozzájárultak ahhoz, hogy a javasolt körzetben letelepedjenek, akkor a jelenlévőkből bizottságot alakítottak, annak időről időre beszámoltak s munkájuk eredményéről. Tanácsot, segítséget kértek a feladatok megoldásához.

3. A settlement épülete

A körzet kiválasztása és a szociális energiák felkutatása után a settlement helyének, épületének megkeresése (felépítése) volt a soron következő feladat. Az épületet mindenkor a tényleges szükségletek szerint kellett megválasztani. *Milyen volt az ideális settlement?*

- Nem a művészi kivitelű, túlságosan is tiszta, kényes épületre helyezték a hangsúlyt, mert az sokszor elfogódottá tette a settlement gondozottjait, s nem keltette bennük az otthonosság érzését.
- Sokkal fontosabbnak számított, hogy volt benne egy nagy szoba (előadóterem), ahova meg lehetett hívni az embereket, de kialakítottak kisebb helyiségeket is, ahol külön-külön lehetett foglalkozni az emberekkel. Működött benne „munkaszoba” is, ahol a szociális munkások tartózkodhattak.
- Lényeges szempont volt, hogy az épület központi fekvésű helyen, főútvonalon legyen, hogy a gondozottak és az önkéntes munkatársak könnyen, akár gyalog is megközelíthessék.

4. A vezető személyisége

Minden tökéletesen felszerelt épületnél lényegesebb kérdés volt: a vezető egyénisége. Elvárásként szerepelt, hogy a vezetőből és a munkatársi gárdából sugározzék az a

lelkület, amelyet settlement-szellemnek neveztek, s amely hitet és biztonságot jelentett a „szomszédság” számára.

5. Az önkéntes munkatársak

A settlement társadalmi intézmény volt, s rendszerint nem rendelkezett költségvetési fedezettel arra, hogy valamennyi munkatársát megfizethesse. Így a munkatársainak legnagyobb része önkéntes munkaerőként vállalt feladatokat.

Az önkéntes munka céljaira legkönnyebben az ifjúságot lehetett megnyerni, azokat, akik szociális érzéssel rendelkeztek és tele voltak lendülettel, tenniakarással. Ezeket az önkéntes munkásokat kurzus keretében kiképezték a settlement-feladatokra. (Értékes önkéntes munkásként tartották számon a pedagógusokat, azokat a gyakorlati szakembereket, akik például háztartási ismereteiket, „iparművészeti” készségüket stb. bocsátották a settlement rendelkezésére.)

6. A settlement viszonya a szociális szervezetekkel

A szociális telep igen fontos feladata volt a kapcsolat kiépítése mindazon szociális intézményekkel, amelyek munkájához segítséget nyújtottak. Ideális esetben: a város területén élő minden egyes gondozottról volt nyilvántartás egy központi adattárolóban. Ez pedagógiai szempontból számított érdekesnek: a gondozott azonnal látta, hogy róla mindent tudnak, és saját személyén keresztül érezte az együttműködés erkölcsi nevelő hatását.

7. A munka jellege

A telep feladata volt, hogy erőit az ellátatlan munkaterületekre összpontosítsa. A settlement a szükségletek kutató szerveként működött.

8. A settlementek szövetsége

Ott, ahol a városban (nagyobb közigazgatási körzetben) több settlement is tevékenykedett – azok szövetségbe tömörültek. A telepek közös titkárt választottak, akinek feladata volt a settlementek összességének képviselője, s minden olyan tervezet előkészítése, kivitelezése, amely a szociális telepek érdekeit érintette. A szövetség feladatkörébe tartozott annak meghatározása is, hogy mi tipikusan settlement-munka: hol van a határ a settlement és a népművelés között.

9. A settlement pártfogó testülete

Ez az ún. pártfogó testület (Guild) a tehetősebb szociális érzékű lakosság köréből tevődött össze. Feladatai közé tartozott, hogy a settlement fenntartásához szükséges összegeket megszerezze.

10. A settlement, mint szervező központ

A szociális telep akkor működött hatékonyan, ha nem specializálódott egyes feladatok ellátására, hanem a szociális munka központja maradt. Ránevelte a környezetét arra, hogy együttes összefogással, önmaguk erejének segítségével szolgálják saját maguk (fel)emelkedését.

Így vált a settlement egyetemes szociális munkája és nevelő hatása által olyan szervvé, amely az új szociális tevékenységi formákat kereste, a környék szociális szükségleteit éber figyelemmel kísérte, a megfelelő és mozgósítható szociális energiákat pedig úgy fogta össze, hogy azokkal a környezetének gazdasági, lelki és kulturális szintjét a „jószomszédság” elve alapján emelje.” (Boér 1937)

A settlement munka mai nemzetközi trendjei

A korai settlementek célja az volt, hogy áthidalják a különböző társadalmi csoportok közötti szakadékokat, és oktatási és egyéb lehetőségekkel javítsák a szegények életkörülményeit. A nyomorgó közösségekhez nem leereszkedéssel fordultak, hanem mint egy szomszéd a szomszédhoz, és ez a szemlélet ma sincs másképp a gyakorlatban.

A legfontosabb továbbra is az emberi kapcsolatok kiépítése és azok megtartása. A mai legnagyobb kihívás, hogy hogyan lehet újjáépíteni a közösségeket olyan innovatív szervezetek létrehozásával, melyek hatékonyan bevonják az embereket a szervezetek és a közösségek ügyeibe.

A nemzetközi settlement mozgalom szervezete az IFS (International Federation of Settlements and Neighbourhood Centers) – Settlementek és Szomszédsági Központok Nemzetközi Szövetsége, mely Észak-Amerikában és Nyugat-Európában a legerősebb. Az IFS konferenciák, szemináriumok, szakmai tapasztalatcserék szervezésével, valamint a settlement mozgalom képviselőivel az ENSZ-ben és az Európa Tanácsban segíti a settlement gondolat és gyakorlat terjesztését, erősítését.

A mai settlementek a közösségekben felmerülő társadalmi, gazdasági, kulturális, oktatási és környezetvédelmi szükségletek széles skáláján töltik be feladatukat; a gyermekek számára napközis szolgáltatás nyújtásától az idősek számára szervezett különböző csoportfoglalkozásokig, az egészségmegőrzéssel kapcsolatos projektektől az írás-olvasás tanítását célzó csoportokig. Mindezen kívül pedig a hajléktalanok számára is menedéket biztosítanak.

A gyakorlati képességeket nyújtó szolgáltatások rendkívül nagy változatossága a settlementek kulcsa ahhoz, hogy kezelni lehessen azokat a rendkívül komplex problémákat, melyek a közösségek és az egyének előtt állnak.

A settlement filozófiája az, hogy a szegénységet és a hátrányos helyzetet egészében, összefüggéseiben kell megközelíteni és harcolni ellene, nem pedig úgy, hogy a családokat és a közösségeket különféle problémacsoportokra bontva közelítjük, és a problémákat egyenként próbáljuk megoldani.

A nemzetközi settlement mozgalomban, a settlementek munkájában az alábbi célok, feladatok uralkodnak napjainkban:

- cél az életminőség javítása;
- többcélú (pl. ifjúsági munka, alapvető oktatás, képzés, egészségmegőrzés, tanácsadás, közösségi, művészeti tevékenység) munkát kell végezni, és szolgáltatásokat nyújtani a helyi közösségben;
- a settlement a közösség „nappali szobája”;
- „értéket a pénzért” elv, amely azt jelenti, hogy az államnak be kell bizonyítanunk, hogy a támogatásért cserébe értéket hozunk létre.

Ezek alapján a settlement ma főként:

- a különféle etnikai csoportokat és vallási csoportokat tartalmazó társadalmakban a konfliktuskezelést végez;
- enyhíti a nemzetközi migráció és a bevándorlás problémáit;
- dolgozik a civil társadalom felépítésén és az új demokráciák megerősítésén;
- felvállalja a fiatalokkal kapcsolatos témákat; és
- küzd a szegénység ellen.

Számtalan szolgáltatást nyújthat egy settlement, azok tervezésében és megvalósításában alapvető szempont a helyi közösség igénye, szükségletei és az érintettek részvétele.

Lényeges, hogy szolgáltatásai nem ágazati elkülönülésben, hanem komplex módon, a különböző szakmák és az érintettekől szerveződő önkéntesek, civil szervezetek szoros együttműködésében valósulnak meg. A settlement eszme jegyében a hangsúly a szolgáltatások esetében azon van, hogy ne csak szakemberek és szakmai intézmények szolgáltsanak, hanem az érintettek is – az ő segítségükkel. Az ügyes-bajos dolgok intézésétől a megszervezett gyereklügyeleten át a beteglátogatásig széles a skála, és alkalom nyílik a közösség erőforrásainak mozgósítására.

Leggyakrabban előforduló szolgáltatások egy settlementben

A settlement egy olyan közösségi szolgáltató központ, mely egyszerre több célt valósít meg. Hozzájárul a helyi közösségek fejlődéséhez, fejlesztéséhez, szabadidős tevékenységeknek nyújt teret, segíti a szociális problémák megoldását, információt nyújt, és segíti a különböző emberek, csoportok és közösségek közötti kommunikációt, a lakosság életminőségének javítását. Szolgáltatásait szabadon igénybe vehetik korhatár nélkül egyének, családok, közösségek. A settlement konkrét lépéseket tesz a már meglévő kezdeményezések, szerveződések megerősítésére, a helyi közösségi erők integrálásáért, a társadalmi párbeszéd megszervezéséért. Így a helyi közösségi élet strukturáltabbá és szolidárisabbá válik, új mozgások indulnak be a közéletben, új fiatalok vonódnak be közösségi alapú programok szervezésébe, esetleg helyi igény és akarat alapján közösségi alapú szolgáltatások szerveződnek.

Az igazi önszerveződést nemcsak a helyi programszervezés lehetősége, hanem a szervezett helyi közösségi érdekvédelem is motiválja. A settlement típusú működésben a helyi közösségi színteret vagy szomszédsági központot működtető helyi szervezetet az önkormányzat megfelelő szerveivel való együttműködésen felül egyetemisták és önkéntesek segítik.

Lehetséges tevékenységek egy settlementben:

- közösségfejlesztés:
 - a lakosság aktivizálása, az érintettek bevonása a közös gondolkodásba és cselekvésbe, a helyi társadalomba,
 - bizalom és kapcsolatok fejlesztése a helyi intézmények között, együttműködések kialakítása,
 - információ nyújtása, kommunikáció és kapcsolatszervezés különböző emberek, csoportok és közösségek között;
- szervezeti érdekvédelmi tevékenység,
- képzés, oktatás;
- szolgáltatások szervezése több korosztállyal, társadalmi csoporttal együttműködve;
- egyetemisták, főiskolások bevonása.

A gyakorlati képességeknek ezt a sokszínűségét egyik legnagyobb erősségünknek tekintjük, ami lehetővé teszi, hogy a közösségek és az egyének megbirkózzanak azokkal a komplex problémákkal, amelyekkel szembe kell nézniük.

A settlement típusú szervezetek lehetnek kis önszervező csoportok, de nagyobb szolgáltató szervezetek is, aktivitásuk kiterjed a szociális, gazdasági, kulturális, oktatási és környezetvédelmi szükségletek teljes körére, az óvodáktól az idősek klubjáig, az egészségügyi programoktól az analfabétizmus elleni programokig, a hajléktalanok ellátásáig.

Szociális szolgáltatások

A személyes szociális gondoskodás köréből a családsegítés, a gyermekjóléti szolgálat, az idősgondozás, a fogyatékosok támogató szolgálatai a legjellemzőbbek

Tanácsadások, prevenció

Legfontosabb az ingyenes jogi tanácsadás, e mellett népszerűek még az adósságkezelés, pszichológiai, életvezetési, továbbá a szociális ellátás és az egészségügy határterületére eső különböző tanácsadások, konzultációk. Gyakori az egészségügyi szűrések, különböző prevenciók tevékenységek, rendezvények megszervezése a szexuális felvilágosítástól a bűnmegelőzésen át a drogmegelőzésig.

Közművelődés, szabadidő-eltöltés

Nyugdíjasok, gyermekek körei, klubjai, sport- és hobbitevékenységek, ismeretszerző körök, kézműves-foglalkozások, különböző műsoros rendezvények szervezése.

Felnőttképzés

Az informális tanulás kiegészítő formális képzések szervezése, készségek, ismeretek, jártasságok fejlesztése például a civil cselekvési technikák terén. Általános és szakképzések, tanfolyamok szervezése, igény szerint.

Érdekvédelem

Lakossági fórumok szervezése, azoknak hely biztosítása konkrét ügyekben, közvetítés, az önszerveződés elősegítése.

Művészeti munka

Különböző művészeti ágak körei, klubjai, csoportjai, rendszeres alkalmak szervezése (énekek, tánc, képzőművészet, zene, műkedvelő színjátszó csoportok), kiállítások, versenyek különféle korosztályok számára. A közösségi művészetek – közösségi színház,

Mural Painting, a közösség történetét és kultúráját bemutató események szervezése – önbemutató, megmutatkozás a tágabb közösségnek.

Internet – blogok, YouTube, Facebook, iwiw

A korszerű infokommunikációs eszközök megismertetése és használata mind a settlement népszerűsítése, mind a közösségi munka eszközeként.

Nárai Márta (2005) Civil szervezetek szerepvállalása a szociális ellátás, szolgáltatás területén. Esély, 2005/1 (Részletek)

http://www.esely.org/kiadvanyok/2005_1/NARAI.pdf

A szociális gondoskodásra szorulókat ellátására évtizedeken keresztül kizárólagos jogot formált az állam, néhány kivételtől eltekintve csak állami intézményekben volt lehetőség szociális ellátás igénybevételére. Napjainkban azonban más társadalmi szereplők, így civil szervezetek is bekapcsolódnak, bekapcsolódhatnak a szolgáltatási rendszerbe. A felmerülő problémák hatékony kezelésében, különösen a jóléti ellátás fontos szegmensét alkotó szociális ellátás, szolgáltatás területén meghatározó a szerepük a fontos közösségi igényeket, szükségleteket megjelenítő és kielégítő öntevékeny szervezeteknek. A fejlett jóléti demokráciák többségében a közjavak előállításában, a közszolgáltatások biztosításában a nonprofit szektor mint harmadik szektor már kivívta helyét az állam és a piac között illetve mellett. Hazánkban is megfigyelhető a szolgáltatások decentralizációja, kialakulófélben van a közszolgáltatások többszektorsága, elsősorban a humán területeken (oktatás, kultúra, szociális ellátás). A szerző célja, hogy tanulmányában bemutassa a jóléti hagyományoknak tekintett terepén, a szociális területen működő civil szervezetek tevékenységét, s az általuk folytatott munka jelentőségét, a szolgáltatási hálózatba való bekapcsolódásuk lehetőségét. A szerző egy konkrét szervezet példáján keresztül próbálja illusztrálni azt a szerteágazó tevékenységet, amit e civil szerveződések – legyenek akár amatőr, akár professzionálisan működő, az önkormányzat által ellátandó feladatot átvállaló szerveződések – megvalósítanak.

Bevezetés

A nyolcvanas–kilencvenes években hazánkban lejátszódott társadalmi-gazdasági-politikai változásoknak köszönhetően napjainkra jelentős társadalmi támogatottsággal és növekvő gazdasági potenciállal rendelkező, rendkívül heterogén összetételű nonprofit (civil) szektor jött létre. A civil szféra magyarországi fejlődésének folyamatát a nyolcvanas évek végén a társadalmi önszerveződések politikai és jogi legitimitásának

visszaállítása,¹ az önszerveződés szabadságának újbóli lehetősége indította el. A civil (nonprofit) kezdeményezések számának jelentős mértékű növekedésében a megtört történelmi fejlődéshez való gyors igazodás² mellett (melyet *Kuti* (1992) a „visszatérés a trendhez” kifejezéssel jellemez) nagy szerepet játszott, hogy az emberek igényei és szükségletei megváltoztak: az állami intézmények által nyújtott szolgáltatásokba – azok színvonalába, minőségébe – vetett bizalom jelentős mértékben csökkent. Az uniformizált és eléggé személytelen módon nyújtott szolgáltatások helyett egyre inkább egyénre szabott, kliensorientált szolgáltatásokat igényelnek az emberek, másrészt számos új társadalmi méretű szükséglet is megfogalmazódott (pl. a jogvédelem, a környezet védelme). Az új szükségletek egy részét a társadalmi-gazdasági változások következményeként kialakult problémák generálták (pl. szociális problémák, munkanélküliség kezelése, hajléktalanellátás), s ezek egy részére elsőként – és sokáig kizárólagosan – civil szervezetek próbáltak megoldást keresni, illetve nyújtani.

Az öntevékeny szervezetek többsége, amellyel hogy megteremti az önszerveződés, illetve az érdekek megfogalmazásának, érvényesítésének a lehetőségét, nemcsak összefogja tagjait, hanem bizonyos szolgáltatásokat is nyújt. A politikai és szakmai döntéshozók számára jelzik a kielégítetlen, illetve újonnan felmerülő társadalmi igényeket, szükségleteket, eszközül szolgálnak ezek feltárásához és kielégítéséhez, így befolyásol(hat)ják az egyes szakpolitikák kialakítását (pl. a szociálpolitika esetében is) (*Harsányi* 1997; *Kuti* 1997). Számos esetben maguk is aktívan részt vállalnak a felmerülő szükségletek ellátásában, s a jóléti ellátásból, szolgáltatásból való részleges állami, önkormányzati kivonulás következtében bizonyos területeken (pl. szociális ellátás, idősgondozás, kultúra) egyre gyakrabban kapcsolódnak be közfeladatok ellátásába; képesek arra, hogy a szociális szolgáltatások állami rendszerének negatívumait, hiányosságait korrigálják, kiegyenlítsék, illetve alkalmasak arra, hogy az ellátást személyre szabottá és rugalmasabbá tegyék. Mivel tevékenységük viszonylag rugalmasan igazodik a szükségletek, igények alakulásához, ezért az ezekre való reagálásukkal olyan feladatokat is vállalnak, amelyek korábban nem jelentek meg, nem voltak jelen a (köz)szolgáltatási kínálatban (pl. új szolgáltatásokat vezetnek be, fogadtatnak el, s ezekhez megpróbálnak állami támogatást kijárni). Az átlagostól eltérő, speciális szükségletek felismerésével, kielégítésével innovatív, illetve hiánypótló szolgáltató szerepet töltenek be. Adalbert Evers szavaival élve „az önszegély és a szociális támogatás apró hálózatai nem csupán az emberek jólétének védelmét szolgáló elemként fejlődtek ki, hanem azért is, hogy közeget szolgáltatassanak új szükségletek kifejezésére és új jogok igénylésére” (*Evers* 1995, 607). A civil kezdeményezések köre „olyan társadalmi, politikai és intellektuális közeg is egyben, melyben a változások szélesebb körben való elfogadottsága manifesztálódik” (*Az Európai Közösség...* 1998, 29).

A különböző társadalmi csoportok, közösségek érdekeinek megfogalmazása, érvényesítése, illetve a felmerülő társadalmi szükségletek jelzése és kielégítése mellett meg kell említeni a civil szervezetek még egy nagyon fontos funkcióját, amely különösen hangsúlyosan jelentkezik a szociális ellátás, szolgáltatás területén működő szerveződések egy részénél (pl. az idősekkel, munkanélküliekkel, fogyatékosokkal foglalkozóknál): elősegítik, illetve lehetővé teszik az egyének részvételét a közösségi cselekvésben, társadalmi tevékenységekben, a szervezeten belül felelős érintkezési, viselkedési formákat sajátíthatnak el, gyakorolhatnak (pl. szolidaritás, vitaszabadság, döntésekben való részvétel) (*Habermas* 1993). Claus Offe a civil társulások fő funkcióját éppen abban látja, hogy képessé teszik, rábírják az embereket arra, hogy saját és mások érdekében aktívan és felelősen vegyenek részt jövőjük alakításában, olyan közeget teremtenek, amely „felelős cselekvésre” (*Offe* – idézi *Habermas* 1993, 42) bátorítja az egyént. Integratív szerepük része, hogy a valahová tartozás érzését nyújtják az embereknek, ezáltal erősítik társadalmi kötődéseiket. „Az emberek társadalomba való integrálása, a

¹ Pl. az alapítványtevésség jogának visszaállítása (1987), az egyesülési szabadságról szóló törvény elfogadása (1989), a civil szervezetek önálló jogi személyként való elismerése. Az egyesülési jog alapvető emberi szabadság jog. Ez az alapja a társadalmi önszerveződésnek, az önkéntes alapon létrejövő civil szervezetek működésének.

² A második világháború előtt szerteágazó és nagyon aktív egyesületi, egyleti élet folyt Magyarországon.

közösségi kapcsolatok fejlesztése olyan funkció, amelyet semmilyen professzionális szolgáltató szervezet nem tud átvenni a nonprofit szervezetektől” (Kuti 1996, 916). (...)

Szociális tevékenységet folytató civil szervezetek

Hazánkban a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) nyilvántartása szerint jelenleg 49 ezer (48 821) működő nonprofit szervezet van (A nonprofit szektor... 2004, 17; 176), amelyek közel ötmillió fős tagságot (4 913 697 fő [magánszemély]) számlálnak (Nonprofit szervezetek... 2002, 176). A tanulmányunk szempontjából fontos szociális területen tevékenykedő szervezetek a nonprofit szféra 8,2 százalékát teszik ki³ – ez valamivel több mint négyezer alapítványt, egyesületet, közhasznú társaságot jelent. A szociális szerveződések száma – csakúgy, mint a nonprofit szektor egésze – dinamikusan növekedett az elmúlt évtizedben (1. ábra), a gyarapodás mértéke közel nyolcszoros. A számbeli gyarapodás mind a szektor egészét, mind a szociális nonprofitokat tekintve a 2000-es években mérséklődött, a hangsúly ma már egyre kevésbé a mennyiségi, és sokkal inkább a minőségi fejlődésre került, azaz erősödik a szervezetek szerepvállalása, növekszik a szektor gazdasági ereje.

A Központi Statisztikai Hivatal statisztikai beosztása alapján a 2000-ben szociális tevékenységet folytató civil szervezetek negyede (25,3%) többcélú és általános szociális ellátást⁴ folytatott, másik negyede (24,7%) egészségkárosultak támogatására⁵ szerveződött. A harmadik leggyakoribb tevékenység a gyermek- és ifjúságvédelem⁶; az ezzel foglalkozó szervezetek aránya is megközelíti a 20 százalékot, de számos szerveződés munkálkodik a különböző rászorultak⁷ megsegítésén, valamint a családvédelem és az idősek támogatásának⁸ területén is. (...)

A civil szervezetek bekapcsolódása a szociális szolgáltatásokba

A közszolgáltatások megszervezése – így a szociális ellátásé is – a helyi önkormányzatok feladata. A szociális alapellátásnak minősülő alapfeladatokat a szociális törvény határozza meg. A törvény alapvetően az ellátási kötelezettséget szabályozza, azt nem határozza meg, hogy a meg oldandó feladatokat az önkormányzatoknak milyen szervezeti keretek között kell biztosítaniuk, így lehetőség van arra, hogy közfeladatok ellátásába más társadalmi szereplők is bekapcsolódhassanak, akár teljes mértékben vegyék át a feladat ellátását, akár „csak” bekapcsolódjanak, besegítsenek a közszolgáltatások biztosításába. A szolgáltatási decentralizáció új folyamatai a humán területeken, így a szociális ellátás területén is látványosan törnek előre, aminek egyik meghatározó jelensége a civil szervezetek erőteljesebb részvétele, bekapcsolódása a helyi közszolgáltatások biztosításába, a közfeladatok ellátásába.

³ Arányuk lényegesen alacsonyabb, mint az a nyugat-európai országokra jellemző, ahol átlagosan a nonprofit szervezetek harmadának a fő tevékenysége a szociális ellátás, szolgáltatás körébe tartozik (Az Európai... 1998, 57).

⁴ A többcélú és általános szociális ellátás alá tartoznak a többcélú humanitárius szervezetek; a vállalati, dolgozói szociális támogatás; az általános és egyéb szociális ellátás, szolgáltatás; valamint a közhasznú szociális szolgáltatás.

⁵ Az egészségkárosultak támogatásával foglalkozó szervezetek közé tartoznak a fogyatékosokkal foglalkozó szerveződések (mozgáskorlátozottak, látás- és hallássérültek, értelmi fogyatékosok szervezetei, támogatása), ill. a különböző betegszervezetek (krónikus betegséggel élők, vesebeteg, cukorbeteg szervezetei, támogatása), valamint az intézményes egészségkárosult-ellátás, támogatás és az egészségkárosultak egyéb és általános támogatása.

⁶ Ide tartozik az intézményes gyermek- és ifjúságvédelem, támogatás; a bölcsődei ellátás, támogatás; többcélú és egyéb gyermek- és ifjúságvédelem.

⁷ A hajléktalanok, menekültek, szegények szociális támogatását, rászorult csoportok és egyének támogatását végző szervezetek tartoznak e körbe.

⁸ A családvédelemmel foglalkozó szervezetek közé soroljuk a nagycsaládos szervezeteket, a kolping családmozgalmat és a családi problémák kezelésére létrejött alapítványokat, egyesületeket. Az idősek támogatásába az intézményes idősellátás, támogatás mellett az idősek szervezetei tartoznak.

A civilek bevonódása mellett jellemzi a folyamatot, hogy helyreállt az egyházak közhasznú, közszolgáltatási tevékenysége, érvényesül a közfeladatok szektorsemleges⁹ finanszírozási elve, s ezúttal ennek rendszere is kiépült. A közösségi fogyasztás pedig részlegesen piacosodott (Horváth M. 2002, 161). Helyi, települési szinten a szolgáltatási decentralizáció következtében tehát kezd kialakulni az állami, önkormányzati, civil (nonprofit, egyházi) és a piaci szektorra épülő vegyes jóléti modell. A helyi önkormányzatok, állami intézmények mellett a „szolgáltatási piacra” más szereplők is beléptek, az önkormányzat egyre kevésbé marad egyedüli megrendelője, ill. kizárólagos biztosítója a közszolgáltatásoknak. A szolgáltatási decentralizáció elkerülhetlenné teszi az önkormányzatok közfeladatokat, közszolgáltatásokat ellátó, biztosító szerepének újraformálását.

A civil szervezetek szolgáltatás-szervezési munkája elsősorban nem önálló intézményi keretek között zajlik (bár ma már egyre több nem állami intézmény alakul¹⁰), általában kiegészítő és speciális szolgáltatási tevékenységet látnak el (Horváth M. 2002). Előfordult, hogy az állami ellátórendszerhez kapcsolódóan végeznek különböző feladatokat, nyújtanak szolgáltatásokat, de gyakori, hogy új szolgáltatásokat vezetnek be, olyan feladatokat vállalnak fel, amelyek korábban nem voltak jelen a közszolgáltatási ellátásban, ill. amelyeknek jelenleg sincs helyük a meglévő hálózatokban, gyakran azért, mert állami intézményi keretben aránytalanul magasabb költségek mellett lennének biztosíthatóak (pl. szenvedélybetegek, vagy kábítószeres fiatalok rehabilitációja). A szociális területen működő szervezetek, csakúgy, mint általában a civil (nonprofit) szervezetek, többféle tevékenységet végeznek, többféle szolgáltatást nyújtanak.

A szervezetek igyekeznek biztosítani az egyes tevékenységek között átjárhatóságot, azaz összekapcsolni egymással az egyes szolgáltatásokat, még olyan esetekben is, amikor az állami ellátórendszer éles határvonalat húz, pl. egészségügyi és szociális feladatok között (pl. átmeneti szállást tartanak fenn, ahol orvosi ellátást nyújtanak az embereknek, valamint jogi és életvezetési tanácsadással, ügyintézéssel segítik őket). A tevékenységeket tehát komplex módon, a támogatottak szempontjainak figyelembevételével kezelik. A szociális civilek tevékenysége, működése által tehát olyan szükségletkielégítő struktúra szerveződik, bontakozik ki, a szolgáltatásoknak olyan hálózata épül ki, amely korábban ismeretlen volt Magyarországon, a nyugati társadalmakban viszont általánosan elterjedt (Széman-Harsányi 1999, 43).

A szervezetek célja a kliensek, támogatottak életminőségének javítása. Szolgáltatásaik jelentős részével azonban nemcsak a rászorultakon segítenek, hiszen az általuk biztosított ellátások, vállalt tevékenységek közül csak néhány sorolható a kimondottan krízis-helyzeteket kezelő szociális szolgáltatások közé (pl. pénzügyi támogatás, természetben nyújtott segítség). Tevékenységeik nagy részével (pl. jogi tanácsadás, társas összejövetelek biztosítása, bolt üzemeltetése, munkahelyteremtés, szükségletfelmérés, hiánypótló szolgáltatások vállalása stb.) nemcsak a szociálisan rászorultakat segítik abban, hogy „életminőségi többlet” keletkezzen, hanem általában emelik az ott élő lakosság jóléti szintjét (Széman-Harsányi 2000, 141). A krízis helyzetek kezelése mellett tehát egyfajta védőháló kiépítését kezdték el, ill. valósítják meg e szerveződések. Ez a védőháló magában foglal olyan szolgáltatásokat, preventív és rehabilitáló elemeket, megoldásokat, amelyek a lakosság egészét vagy jelentős részét érintik, érinthetik.

A különböző társadalmi szereplők, civil szervezetek bekapcsolódása a közfeladatok ellátásába való forrásbővülést is jelent a szolgáltatások terén, hiszen az állami, költségvetési pénzek mellett egyéb finanszírozási forrásokat is fel tudnak használni (pl. állampolgári és vállalati adományok, saját gazdálkodási, vállalkozási tevékenység bevétele) (Harsányi 1997; Kuti 1997). A forrásbővülés lehetősége természetesen csak akkor áll fenn, ha a feladatok átadásával egy időben a költségvetési pénzekből is megfelelő mértékben részesülnek a szervezetek. (...)

⁹ Azok a civil szervezetek, ill. egyházi intézmények, amelyek közfeladat ellátását biztosítják, ugyanazt a támogatást igényelhetik, azaz ugyanarra a normatívára jogosultak, mint az állami intézmények.

¹⁰ A kilencvenes évek végén már közel 300 nem állami fenntartású szociális ellátást nyújtó intézmény működött az országban, többségük tartós bentlakásos, időskorúakat gondozó otthon, de számottevő a fogyatékosokat, szenvedélybetegeket, időseket ellátó bentlakásos, ill. nappali intézmény is (Hazai 1999, 58).

Összegzés

A szociális civil szervezetek nemcsak a meggyengült társadalmi szolidaritás megerősítésében játszanak szerepet, hanem a vegyes jóléti modell kialakítását is jelentős mértékben elősegítik (Hazai 1999). A települési önkormányzatok körében egyre elterjedtebb és elfogadottabb az a nézet, hogy a civil kezdeményezések a hivatalok fontos partnerei lehetnek a lokális társadalmi problémák kezelésében, megoldásában; számítanak részvételükre. Egyre több önkormányzat ismeri fel, hogy közfeladat ellátási kötelezettségét nemcsak saját intézmények fenntartásával biztosíthatja, hanem más társadalmi szereplőt, például civil szervezetet is bekapcsolhat a közszolgáltatások ellátásába. Természetesen a feladatok teljes átadása, kiszereződése csak megfelelően szabályozott, mindkét fél számára garanciákat nyújtó keretek között jöhet létre, úgy, hogy elsődlegesen az ellátás megfelelő szintű és folyamatos biztosítását szolgálja. A szolgáltatási decentralizáció érvényesülése megfelelő nyitottságot és egyenjogúságot feltételez a partnerek között.

Természetesen nem mindegyik civil szervezet jut el odáig, hogy képes és alkalmas legyen a közfeladatok átvállalására. A szervezetek többsége nem is ilyen céllal alakul, s nem is kell, hogy ilyen céllal alakuljon. Ettől függetlenül minden egyes szociális jellegű civil kezdeményezés, összefogás a szociális háló fontos elemét képezi, hiszen embertársaink megsegítésén munkálkodnak, azon, hogy a rászorulókat, a valamilyen szempontból hátrányos helyzetűeket életminőségét, társadalmi beilleszkedését javítsák, életüket megkönnyítsék. A szociális háló apróbb és nagyobb alkotóelemei nélkülözhetetlen területeket képviselnek, szerepük a jövőben a sokasodó problémák, az ellátórendszer hiányosságai, a költségvetési megszorítások, a szolgáltatások egyénorientáltabb kívánalma miatt bizonyosan növekedni fog. Az általuk ellátott tevékenység jelentősége és értéke nehezen mérhető illetve becsülhető, sőt valójában felbecsülhetetlen, hiszen „kétségtelen, hogy a civil kezdeményezések többségükben a mindennapi élet apró szükségleteihez igazodnak, s közvetlenül nem a társadalom egészét, hanem csak annak szűkebb csoportjait szolgálják ... azonban ... a társadalom egészsége végső soron legalább annyira függ a hétköznapi problémák megoldásában segítséget kínáló ... szervezeti hálótól, mint a makrotársadalmi intézményektől.” (Kuti 1996, 909)

II/2. Közösségi szempontú megközelítés a szociális munkában

Baldock, Peter (1993): A közösségi munka alapelvei, értékrendje és területei. Esetkezelés és közösségi munka. In. Varga A. Tamás (vál.), B. Vörös Gizella (szerk): *Közösségi munka. Elmélet és gyakorlat külföldön. Szöveggyűjtemény.* Ford. Rakovszky Zsuzsa, Verók Edit. Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest. (Részlet)
<http://www.kka.hu/062568aa00708a67.nsf/0/fc8d5b62b30f911e85256640006a093b?OpenDocument>

Közösségi munka és esetkezelés a szociális munka keretében

A közösségi munkások és a szociális munkások közötti kommunikáció hiányosságai sajnos oda vezettek, hogy túl nagy hangsúlyt kaptak a két félszakma közötti kapcsolat általános ideológiai töltésű kérdései. Ez abban nyilvánult meg, hogy nem gondolták végig komolyan az esetkezelés és a közösségi munka kapcsolatát a szociális munka keretei között.

Ennek egyik eredményeként sok közösségi munkás (sőt, néhány kiábrándult szociális esetkezelő is, főleg azok, akiket közvetlenül érintett a „Seebohmizálás” és a helyi közigazgatás átszervezése miatti általános felfordulás) az esetkezelés radikális alternatívájaként kezdte emlegetni a közösségi munkát. Amíg az embereknek léteznek olyan problémáik, amelyeket maguktól nem tudnak más, rendszerint zárkózott emberekkel megosztani, vagy amelyekkel szemben tehetetlennek érzik magukat, mindenkor szükség lesz olyan szolgálatra, amely mint egyéneket vagy mint családokat segíti őket. Ebben önmagában semmi konzervatív jelleg nincs. Maga a közösségi munka konzervatív lehet akkor, ha bizonyos struktúrák szaporodását jobban ösztönzi, mint másokét; de az egy-egy személlyel kialakított segítő kapcsolat is megalapozható olyan radikális távlatban, amelyben a kliens általában deviánsnak és elfogadhatatlannak ítélt viselkedését a munkás ésszerűnek és elfogadhatónak tartja. Olykor az, hogy a közösségi munkát összességében „radikális”-ként címkézik, arra utal, hogy rosszul használják magát a „radikális” kifejezést: úgy értelmezik, hogy radikális az, ami eltér a normális folyamatoktól és szokásoktól.

Az a gondolkodásmód, amely szerint a közösségi munka szükségszerűen radikálisabb az esetkezelő munkánál, gyakran jár együtt azzal az elképzeléssel, hogy egyúttal olcsóbb vagy hatékonyabb is. Ezt azonban bizonyítani is kellene.

Néha azzal az elhamarkodott vélekedéssel találkozunk az ember, hogy a közösségi munkás – a párezres lakosú területén – sokkal több emberrel dolgozik, mint az esetkezelő, aki negyven-ötven fős klientúrával foglalkozik. A pusztán feltételezésből máris kitetszik annak abszurditása. A valóságban a közösségi munkásnak is megvan a „klientúrája”, hogy így fejezzük ki, vagyis az a mindössze néhány ember, akikkel gyakori kapcsolatban áll. Könnyen előfordulhat, hogy ezek kevesebben vannak, mint azok, akikkel a helyi közigazgatás szociális munkása foglalkozik. Ráadásul ezeknek az embereknek többnyire nincs annyi nyomasztó, bizonyos mértékig csak rájuk jellemző problémájuk, inkább a terület általános problémáinak részesei. A közösségi munkás által nekik nyújtott segítség esetleg hosszú távon fejti ki hatását; és ez vitathatatlanul fontosabb és jótékonyabb hatású, mint az a „gyorstalpalás”, amit néha a sürgető munka és a szorító körülmények miatt kapnak a szociális esetkezelő kliensei. Az azonnali eredmény viszont (például egy játszócsoport vagy egy jobb lakásbentartási rendszer) csak felszínesen hasonlítható össze az olyan családokkal végzett jó esetkezelő munka eredményeivel, amelyeknek például haláleset vagy kilakoltatás által okozott problémákkal kell szembenéznük. Az a közösségi munka, amelyben szűk területen dolgozik egy ember vagy egy kisebb team, rendkívül költséges, és a költségekhez viszonyítva sokkal nehezebben mutatkozik meg az

értékessége a kontakt populációra gyakorolt jótékony hatás tekintetében, mint a jó szociális esetkezelő munkáé.

Egy másik téves megközelítés még közvetlenebbül származik abból a látásmódból, amely „a szociális munka harmadik módszerének” tekinti a közösségi munkát. Ez a megközelítés azt sugallja, hogy a szociális esetkezelés és a közösségi munka egész egyszerűen párhuzamosan halad egymással: az egyik egyénnel, a másik közösségekkel foglalkozik, az egyik azokkal, akik nem képesek, a másik azokkal, akik képesek tenni valamit. Ez meglehetősen általános nézet volt a közösségi munkások között az 1960-as években, a visszhangja még ma is megjelenik Jones (1970) írásában. Azzal érveltek, hogy a közösségi munkások és az esetkezelők azonos alapelvek és célkitűzések szerint dolgoznak, és hogy a közösségi munka keretében is nyugodtan alkalmazható a szociális munka terminológiája: a „közösség” lesz a „kliens”, a közösségi csoportokra vonatkoztatva is használhatók a „diagnózis”, „támogatás” stb. kifejezések. Mint mondták, az a legnagyobb különbség, hogy az esetkezelők minden egyes csoportosulásból azokkal foglalkoznak, akik a legkevésbé képesek a problémák kezelésére. Az ezt az álláspontot magukénak valló közösségi munkások többsége meglehetősen jól strukturált lakókörzeti szervezetekkel foglalkozott, amelyek komplexitása bizonyos szakértelmet és készségeket igényelt a szervezetek vezetőitől. Helytelen azonban ennek a nézetnek az általánosítása, nem alkalmazható az erősen elmaradott területekkel való foglalkozásra: itt soha nem vezetett jóra az, ha kiválogatták a jó képességű, tiszteletreméltó embereket, mert ezek rendszerint nem az adott területről valók.

Igen eredményes közösségi munkát lehet végezni olyan csoportokkal, amelyekben olyan emberek vállalnak – és töltenek be nagyon eredményesen – vezető tisztségeket, akik maguk esetkezelési kliensek voltak. Az erősen hátrányos helyzetű csoportok érdekében és által végrehajtott közösségi akció –. A specifikusabb eredményeken túlmenően – az önbecsülés radikális tökéletesítésének is jó eszköz lehet. Aztán természetesen sok olyan kliense is van az esetkezelésnek, akik alapjában véve nem tehetetlenek, és ellentétes lenne az esetkezelés alapelveivel az a feltételezés, hogy általában is inkompetensek csak azért, mert valamilyen sajátos problémájuk megoldásához segítséget kértek.

A „szociális munka három módszeréről” való frázisszerű gondolkodás eredménye az is, hogy megpróbálták meghatározni, milyen szituációkban melyik módszert célszerűbb alkalmazni: az esetkezelést, a csoportmunkát vagy a közösségi munkát. Ez nagyon félresikerült megközelítésmód, mert gyakran nem annyira magának a szituációnak a szükségletei határozzák meg az első pillanatban a végzendő munka formáját, inkább az, hogy milyen módon került az intézmény látóterébe az adott szituáció. Egy anyának, aki a gyermekeivel jön segítséget kérni, nem szokás azt mondani, hogy az ő egyéni problémáján nem érdemes segíteni, mert az igazi probléma az, hogy a helységben, ahol lakik, nincsenek szórakozási lehetőségek. (Ezzel persze nem akarunk úgy tenni, mintha a jó esetkezelés nem indíthatná arra ezt az anyát, hogy ennek a problémának a megoldására közös akció szervezésében fogjon.)

Sokkal használhatóbb megközelítés az, amit Roché ajánlott egy cikkben: arról beszél, amit elragadó kedvességgel a közösségi munka „hét egyszerű fokozatának” nevez. Ezek attól, hogy egy szükséges szenvedő egyén vagy család érdekében megmozdítjuk a „közösséget”, egészen addig a végső fokozatig terjednek, ahol a közösség „kirügyezését” lehet megfigyelni és a „virágzást”, a fejlődést kell segíteni. Másképp fogalmazva: a szerző azzal próbálkozott, hogy ne egyszerűen kontrasztba állítsa, hanem egy vonallal összekösse egymással az esetkezelés egyik aspektusát és a közösségi munkának a Gulbenkian Csoport által meghatározott harmadik formáját, negyedik fázisként kezelve a lakóhelyi közösség folyamatban lévő fejlődését. Nem biztos azonban, hogy az általa meghatározott fázisok között tényleg olyan sima az átmenet, mint ő sugallja. A megközelítésnek viszont megvan az az érdeme, hogy illusztrálja, hogyan viszonyítható egymáshoz a közösségi munka és az esetkezelés, akár egy alapvetően esetkezelési szolgálat fejlődésének, akár különböző funkciójú, egymáshoz kapcsolódó intézmények sorának szemszögéből nézzük. Elfogadva a kapcsolatok ilyen látásmódjának hasznosságát, de kerülve a fázisok Roché által javasolt precíz csoportosítását, öt fázison

belül javasolnám vizsgálni a kapcsolatokat. Természetesen számos másféle kategorizálást is ki lehet találni, amelyekkel a dolog más-más aspektusát lehet kiemelni. Az első fázis továbbra is az intézményen kívüli emberek mozgósítása arra, hogy segítsenek a kliensnek. A szociális esetkezelő ezzel tölti el ideje nagy részét, közbenjáróként működik számos másféle szolgálatnál, vagy segít a kliensnek abban, hogy ezeknél saját maga jelentkezzen a problémájával, vagy olyan csoportokat ajánl, amelyekbe érdemes lenne belépnie a kliensnek. Roché azt mondja erről: „Még mindig nem ismerik el eléggé, hogy a modern társadalomban rendkívül komoly szakismereteket jelent az, ha valaki megtanulja a társadalom arcukat és kapcsolatokat tart fenn a szomszédos hálózatok munkásaival.” Az esetkezelői segítségnyújtásnak ez az aspektusa sem csak formalizált struktúrákra vonatkozik. Azoknál az embereknél, akiknél elmebetegség, gyógyíthatatlan betegség vagy szellemi fogyatékoság a probléma, döntő fontosságú lehet a rokonoktól, barátoktól, szomszédoktól és jó ismerősöktől kapott segítség – vagy annak hiánya, és a szociális munkásoknak szakértelemre és lehetőségekre van szükségük ahhoz, hogy az ilyen hálózatokkal is foglalkozni tudjanak. Akár szervezett szolgáltatásokról, akár támogató hálózatokról beszélünk, ez mindenképpen az a tágabb értelem, amelyben minden szociális esetkezelő azonnal bekapcsolódik a közösségi munkába, amint a tisztán tanácsadói szerep helyett másokat is megpróbál bevonni a kliensének való segítségnyújtásba.

A következő fázis ennek felismerése akkor is, amikor nincs szó az első példában említett kliens sajátos igényeiről. Ennek a formája lehet további embercsoportok bevonása a gondozói tevékenységbe önkéntes csoportok, vagy olyan struktúrák létrehozásával, amelyeknek célja az intézmények közötti további kapcsolatok kialakítása (például ilyenek a szociális munkások klubjai és a szociális jóléti fórumok). Ez is olyan munka, aminek gyakran alábecsülik a problémáit. Az önkénteseket például túlságosan is gyakran nézik fizetetlen szociális munkásoknak vagy jóléti alkalmazottaknak, aztán még őket hibáztatják azért, hogy hiányosan látják el ezt a szerepüket. Gondoljuk csak végig: egy feszítetten dolgozó intézmény szakmunkatársaitól elvárják, hogy értékeljék a különböző önkéntesek számára alkalmas különféle tevékenységi típusokat, az önkénteseknek a saját kölcsönös támogatási rendszerre vonatkozó igényét, a szakemberekkel való kapcsolataikból adódó feszültségforrásokat vagy azt, hogy mennyire értékesek az önkéntesek – nem csak mint kiegészítő munkások, hanem úgy is, mint nemhivatásos kritikusok és olyan emberek, akik terjeszteni tudják a többiek körében a szociális jólét értékrendjét és azt, hogy megértést kell tanúsítani a megbélyegzett csoportokkal szemben. El kell tehát ismerni, hogy az a munka, amit az intézmények közötti kapcsolat érdekében végeznek, vagy az önkéntesekkel végzett munka, vagy bármi más olyan tevékenység, ami ebbe a második fázisba sorolható, nem egyszerűen a korábbi munkateher súlyának növelése, hanem átlépés egy kissé más területre, ahol új szakismeretekre és másfajta tudásra van szükség. Ebben a szakaszban a közösségi munka is más jellegű: határozottan alá van rendelve az intézmény azon igényének, hogy jó esetkezelő szolgálatot biztosítson. A munka célját meglehetősen szűken behatárolják a támogató intézmény funkciói. A kliensek pedig nincsenek aktívan bevonva a munkába.

A harmadik fázis az ő aktív bevonásuk olyan csoportvállalkozások beindításával, amelyekben a klienseknek lehetőségük van egymás segítségére. Ez már olyan formája a munkának, amit sok szociális esetkezelő intézmény igen jól ismer olyan formákban, mint a bebörtönzöttek házastársaiból alakult csoportok, fogyatékosok klubjai stb. Ez ugyan régi háttérrel rendelkező, de azért változó minőségű munka.

Vannak olyan szociális munkások, akiket szemmel láthatóan bánt és bosszant, hogy ez a munka annyira sokféle lehet: jelenthet nagy szakismereteket igénylő pszichoterápiai csoportmunkát, de ugyanúgy egyszerű szocializációt is, amihez semmire nincs szükség a józan észen kívül. Gondosságot és megfontolást igényel a kliensekkel való csoportfoglalkozás akkor is, ha csak nagyon pontatlanul értelmezhető terápiái jellegű foglalkozásként. Ez nem egyszerűen józan ész dolga, mert nem tudhatja magától minden szociális munkás és érintett kliens, hogy milyen a normális csoportviselkedés. Egy másik probléma: mivel egy szociális intézmény klienseit az intézmény hozza össze egymással, úgy érezhetik, megfosztják őket a kezdeményezés lehetőségétől, és ebben igazuk is lehet. Nem ismeretlen dolog a helyi közigazgatás szociális munkásai számára, hogy

amikor a problémák megbeszélése céljából összehívják például a nevelőszülők egy csoportját, azok az intézményre kezdenek panaszkodni, öntudatlanul is úgy manipulálva ezzel a csoportot, hogy az elveszíti az önbizalmát, aztán feloszlik; ilyenkor aztán a nevelőszülőket hibáztatják, „akik nem értenek a dolgok intézéséhez”. Az ilyen esetek okozzák azt, hogy például olyan csoportok, mint az Anyák Akciója, erős gyanakvással fogadják a szociális munkások arra irányuló próbálkozásait, hogy létrehozzák ezeknek a mozgalmaknak a helyi csoportjait. Ez tehát olyan munka, ami elmélyült gondolkozást, pontos szerepmeghatározást és kitartást igényel a közösségi munkás részéről. Vannak közösségi munkások, akik vitatják, hogy ez közösségi munka lenne. Ez a vélekedés vagy a szociális munkásokkal szembeni általános gyanakvást tükrözi, vagy azt, hogy kizárólag a területi alapon szerveződő csoportokkal foglalkoznak és ezért irreálisan próbálják meghúzni a határvonalakat. Szerintem indokoltan tekinthetjük a közösségi munka egyik formájának, és olyan munkának, ami átvezet a negyedik fázisba.

Ez pedig az a fázis, amelyben a munkás a közösségi munka tervéből elhagyja a kliensekre való koncentrációt. (Ami nem szükségszerűen vonja maga után azt, hogy megszűnik az esetterhelése.) Ezután olyan csoporttevékenység útján tud segítséget nyújtani, amelyben a kliensek némelyike is részt vesz más olyan emberekkel együtt, akik nem kliensek, de akikkel azonos problémáik és lehetőségeik vannak. Ha például több olyan kliense van egy szociális munkásnak, akik ugyanattól a rosszindulatú háztulajdonostól bérelnek lakást, a tulajdonos valamennyi bérlőjének segíthet azáltal, hogy létrehozza a Lakásbérlők Egyesületét. Vagy például egy olyan intézmény, amelynek több kliense él azonos területen, felhasználhatja ezt az adottságot arra, hogy közösségi tervezetet állítson össze arra a területre. A cselekvésre kezdetben az adhat ösztönzést, hogy néhány kliensnek közös problémái vannak, de aztán fokozatosan magára a közös tevékenységre kell terelni a figyelmet.

Az ötödik fázis a „tisztá” közösségi munka, vagyis amikor azt, hogy közös tevékenység révén segítséget nyújtunk a kontakt populációnak, nem feltétlenül függ össze az esetkezelő szolgálat működésével. (Ez egyébként nem azonos a Roché szerinti hetedik fázissal.) Megkérdezhetné valaki, miért egy szociális munkával foglalkozó intézménynek kell szponzorálnia ilyen tevékenységet, nem lenne-e jobb, ha egy közösségi munkával foglalkozó szakintézmény szervezné azt.

A „fázisok” – mind az itt felsoroltak, mind a Roché által javasoltak – a gyakorlatban sok mindent jelenthetnek. Bármelyik fázis képezheti egy adott intézmény elsődleges funkcióját. Ha az általam körvonalazott fázisokat nézzük, az elsővel foglalkozhat egy esetkezelő intézmény, a másodikkal egy Önkéntes Szolgálati Tanács, a harmadikkal egy csoportmunkával foglalkozó szakintézmény vagy olyan munkások, akiket teljes munkaidőben foglalkoztat egy közösségi csoportokat összekötő szövetség, a negyedik lehet egy, a szociális problémákra irányuló lakóhelyi tervezet feladata, az ötödik pedig egy közösségi munkával foglalkozó intézmény általános célkitűzése. Vagy lehetnek ezek a fázisok gyakorlatilag egy olyan fejlődés fázisai, ami a tiszta esetkezelő szolgálattól egy kiterjesztett és megerősített esetkezelő szolgálatig vezet, vagyis olyan szolgálatig, amelynél az adott területeken az intézmény valamennyi munkása részt vesz a tevékenységben. Ezek a fázisok fogják keretbe a munkának azokat a formáit, amelyekről az első fejezetben azt mondtuk, hogy egy szociális szolgáltatási ügyosztály feladatai lehetnek: összeköttetés létesítése az intézmények között (első és második fázis), önkéntesek szervezése (második fázis), beiskolázás előtti játékos foglalkoztatás (negyedik fázis), klubszerű foglalkozás testi és szellemi fogyatékosokkal (harmadik fázis) és ügyfélszervezetekkel való foglalkozás (harmadik, negyedik és ötödik fázis).

A szociális munkások egyszerűen úgy is tekinthetik a közösségi munkát, mint egy különálló szakmai tevékenységi szférát, amellyel kapcsolatban kell állniuk. Ezt bizonyára jó néven venné sok olyan közösségi munkás, aki gyanakvással tekint a szociális munkára és szívesen alapozná meg a közösségi munka külön identitását. A szociális munkás szakma azonban – igen helyesen – belátta, hogy a négy szemközti kapcsolat, bármilyen szilárd alapot nyújt is a problémák megragadásához, mégsem alkalmas a kliens összes gondjának megoldására és bizonyos határokon túl nem tartható fenn mint a munka egyedüli bázisa. A szociális esetkezelő munkája, hacsak nem végzi nagyon rosszul ezt a munkát, természetesen végighalad a fentebb felsorolt, egytől négyig terjedő fázisokon.

Ez ugyan sok problémát okoz mind a szociális, mind a közösségi munkában azáltal, hogy elmosza a köztük levő határvonalat, és aggodalmat kelthet a csoport-identitást illetően (ami önmagában is érdekes probléma a közösségi munkában), mégis szívesen kell fogadnunk ezt a fejlődést, mert beleillik a realitásokba.

Vercseg Ilona (2004) Közösségfejlesztő leckék kezdőknek és haladóknak. Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest. (Parola füzetek) (Részlet)
http://www.kka.hu/_062568aa00708a67.nsf/0/c25665214fdbda8ec1256f1800529729?OpenDocument

A közösségfejlesztési folyamat és a fejlesztői szerepek

A közösségfejlesztési folyamat egy településen a lakosság vagy/és szervezeteinek megszólításával és bevonásával – aktivizálásával – kezdődik, majd a problémák felismerésével és azok nyilvánossá tételével folytatódik, melynek során mind többen kapcsolódnak a folyamathoz, és jutnak el a közösségben megfogalmazódó feladatok felismeréséhez és közösségi megoldásához, mégpedig ismereteik és képességeik fejlesztése útján, a lehetséges partnerekkel együttműködve. (Varga, 1988)

Varga szerint a *fejlődés* tulajdonképpen egy mozgásokkal teli közegben valósul meg. A fejlesztői munka *első fázisában* tehát először is *új mozgásokat kell létrehozni*. Ez elsősorban a lakosság és szervezeteinek bevonását jelenti: az érintett körzet megszervezését, a kapcsolatfelvételt, majd a kommunikáció kereteinek kialakítását. *A folyamatot kezdeményező közösségfejlesztő(k) főbb szerepei:* kezdeményező, bátorító, ösztönző, interjú készítő, nyilvános beszélgetéseket facilitáló, a folyamat kibontakozását módszertanilag segítő szakember. (Baldock 1974, Biddle 1957)

A második fázis (ez persze történhet egyidejűleg is az első fázissal) az adott terület mintegy lefényképezése, a *helyzet feltárása*. Ezt a fázist hívjuk társadalmi-gazdasági diagnózisnak, de olyannak, amelynek felállításában a közösség nem-szakember tagjai is aktív szerepet vállalnak, hiszen e tudást elsősorban nekik kell birtokba venniük. A legfontosabb a közösség önmagáról való tudásának feltárása és a problémák azonosítása, de fontosak a helytörténeti, településszociológiai, statisztika, valamint a szakterületi és fejlesztési anyagok feltárása, s e tudás közösségi használatba vétele is. *Szerepek:* katalizáló, koordináló, támogató, megerősítő, szakértő.

A harmadik fázis a közösség véleményének, késztetéseinek és cselekvési potenciáljának feltárása és a problémák mellé rendelése. Itt az a lényeg, hogy ezt a folyamatot nem a fejlesztő, hanem – szükség esetén, az ő segítségével - a közösség maga végzi. *Szerepek:* módszertani szakértő, szervező.

A negyedik fázis a feltárolt feladatok közös rangsorolása, a problémamegoldó folyamatok tervezése, a cselekvési terv és az önszervező projektek készítése. Fejlesztői szerepek ebben a fázisban: elemző, tervező, fejlesztő.

Ötödik fázis: Intézményépítés, új szervezetek életre segítése a helyi közösségben, új közösségi szervezetek megalakulása, képzések, a cselekvéshez szükséges attitűd kialakítása és a technikák elsajátítása, különböző helyi tevékenységek (projektek) beindulása, információs rendszer kialakítása, a nyilvánosság fórumainak létrehozása. A nyilvánosság érdeklődésének felkeltése, PR tevékenység. Az önszervező folyamatok életben tartása, segítése. *Szerepek:* tanácsadó, módszertani szakember, képző, szakértő.

A hatodik fázis a belső és külső partnerek megkeresése és aktivizálása: kapcsolatszervezés, hálózatépítés a helyi, országos és nemzetközi szervezetek között, konfliktuskezelés, érdekérvényesítés.

Szerepek: kapcsolatszervező, hálózatépítő, konfliktuskezelő, tárgyaló, agitátor, „ügynök”, „üggyvéd”, megbízásos tárgyalófél („követ”), stb.

A *hetedik fázis* a szerteágazóvá vált munka *koordinálása*, az esetleg elakadó megvalósítások továbblendítése, a megvalósult folyamatok értékelésének és a továbblépés tervezésének segítése, szakmai segítségnyújtás a lokális társadalomfejlesztés szellemi infrastruktúrájának megteremtésében, a döntéshozók és a jogalkotás befolyásolása.

Szerepek: koordináló, facilitáló, lobbizó, érdekképviselő, tanácsadó, stb.

A segítő beavatkozás nem más, mint a lehetőségek feltárása és átélésbe, cselekvésbe fordítható aktualizálása. (Varsányi, 1999)

Hallgató Éva, Vercseg Ilona (2008) A közösségi munka szerepe a közösségi szolgáltatásokban. Parola, 2008/3. (Részletek)

http://www.kka.hu/_062568cf006c1954.nsf/0/5bc3d2bcb1be4198c125751f003aac0c?OpenDocument

Irányelv

1. Bevezetés

1.1 A közösségi munka szükségességének indoklása

Az individuumra építő társadalomban az állampolgári gondolkodás és viselkedés mozgatórugója az egyéni érdek, melynek érvényesítése a verseny kiéleződéséhez, a kommunikáció leszűküléséhez, a szolidaritás érzésének csökkenéséhez, széthúzáshoz és elkülönüléshez vezet. A közösségi alapú társadalomban az egyéni mellett a köz érdeke is fontos szerepet kap. A közjóért folytatott, lokális társadalmi csoportokban zajló közösségi cselekvés – a közösség tagjainak rendszeres kommunikációján, részvételén és az ezek nyomán kialakuló szolidaritáson keresztül – a részvételi demokrácia fő megnyilvánulási formája. A közösségek mellőzésének társadalmi kockázata, hogy még több elnyomott és perifériára szorult ember idegenedik el a társadalomtól.

Ami a magyar társadalom átstrukturálódási folyamatait illeti, a szociális munka szempontjából az alábbi főbb trendeket tekinthetjük kihívásnak:

- a szegénység tömegessé és tartóssá válása;
- a társadalmi kirekesztés megjelenése;
- a munkanélküli létforma megjelenése;
- a társadalmi részvétel, a társadalmi önszerveződés és együttműködés alacsony szintje, következésképp a közösségi megnyilvánulások kezdeti foka;
- a rendszerváltással együtt járó kultúraváltás, a korábban felhalmozott társadalmi és szakmai tudások leértékelődése, a korszerű tudás megszerzésének szociális korlátozottsága, a döntési, az anyagi, a támogatási és az intézményrendszeri hiányosságok, melyek a lemaradók hátrányainak halmozódásához vezetnek;
- a gyengén vagy egyáltalán nem működő társadalmi szolidaritás, a negatív történelmi tapasztalatokat felerősítő populizmus;
- az érdekérvényesítés és -képviselés alacsony szintje, következésképp a döntéshozók kényelmes helyzete;
- a szociális munkában szinte egyeduralgoló esetkezelés, a közösségi lehetőségek kiaknázatlansága;
- a megelőzés közösségi útjainak kihasználatlansága.

A kihívások és negatív jelenségek mérséklésére a szociális szakma – a maga lehetőségein belül – természetesen keresi a lehetőségeket. A közösségi munka a kezdeményezésre helyezi a hangsúlyt, ezáltal felkeres és a közösségi cselekvésbe von olyanokat is, akik maguktól nem igényelnének semmiféle együttműködést, s ennek oka lehet a hátrányos helyzet, kirekesztettség vagy/és önbizalomhiány stb. A közösségi munka olyan társadalmi problémák kezelésére is

alkalmas, amelyeket egyedi esetekként nem lehet, vagy nem eléggé hatékonyan lehet kezelni.

1.2 A közösségi munka fogalma

A közösségi munka egy olyan, a társadalmi integrációt elősegítő tevékenység, amely hatékonyan képes fokozni a társadalom kezdeményező- és cselekvőképességét, segíteni a szociális intézményrendszer átalakulási és újraalakulási folyamatait, összehozni a társadalom különböző szereplőit és partnerségi kapcsolatokat kiépíteni térségi és társadalmi szinten, és képes fokozni a társadalom demokratikus önszerveződését. A közösségi munka kettős társadalmi funkcióval bír. Egyfelől a szükségletet szenvedő emberekre, másfelől a reformokra irányul, a döntéshozás, a jogalkotás befolyásolására, s az *alkalmazkodás* mellett vagy helyett a *változásra* fekteti a hangsúlyt, melyet az érdekeiket megfogalmazó és azokat a társadalmi nyilvánosságban artikuláló közösségek erejével kíván elérni.

1.2.1 A közösségi munka önálló szakmaspecifikumokkal rendelkező szaktevékenység

- preventív jellegű;
- képes fokozni a közösségek megtartó erejét;
- képes erősíteni és gyakorlattá szervezni az emberek közötti szolidaritást.

Alkalmas a közösségi munka továbbá arra, hogy a helyi közösségek azonosítsák saját társadalmi szükségleteiket és megszervezzék új intézményeiket – önszervező csoportok, érdek- és nyomásgyakorló csoportok, a civil társadalom új intézményei stb. A közösségi munka hozzásegíti a kirekesztett, marginalizált, alacsony érdekérvényesítő társadalmi csoportokat ahhoz, hogy érdekeiket felismerjék, megfogalmazzák és konfrontálják az érdekeik érvényesítését gátló társadalmi intézményekkel, csoportokkal.

1.3 A közösségi munka alapelvei, céljai

1.3.1 Alapelvek

Társadalmi igazságosság

- Az emberek képessé tétele arra, hogy érvényt szerezzenek emberi jogaiknak, kielégítsék szükségleteiket, és nagyobb beleszólásuk legyen az életüket befolyásoló döntéshozatali folyamatokban.

Közösség/civil társadalom

- Az emberek képessé tétele arra, hogy kötődéseiket (közösséghez tartozásukat) fokozzák és választási lehetőségeiket (civil társadalom) megismerjék és megragadják.

Részvétel

- Az emberek demokratikus bevonásának elősegítése az életüket befolyásoló kérdések megoldásába a teljes állampolgáriság, az autonómia és a közösen gyakorolt hatalom, valamint a készségek, tudás és tapasztalat alapján.

Egyenlőség

- Az olyan egyéni megnyilvánulások, illetve intézményi és társadalmi gyakorlatok megkérdőjelezése, melyek diszkriminálják és marginalizálják az embereket.

Tanulás

- Az olyan készségek, tudás és szakértelem elismerése, mellyel az emberek hozzájárulnak a társadalmi, gazdasági, politikai és környezetvédelmi problémák megoldásához, illetve melyeket e folyamat során sajátítanak el.

Együttműködés

- Közös munka a megfelelő tevékenységek meghatározásában és végrehajtásában, a különböző kultúrák és hozzájárulások kölcsönös tisztelete alapján.

Szolidaritás

- Közös cselekvés a társadalom kohéziós ereje fokozása érdekében.

1.3.2 A közösségi munka célja

A közösségi munka célja oly módon erősíteni civil társadalmat, hogy a közösségi cselekvést és a közösségi perspektívákat helyezze előtérbe a társadalmi, gazdasági és környezetvédelmi irányelvek kialakítása során. A közösségi munka a helyi közösségek képessé tételére törekszik, beleértve a földrajzilag meghatározott, a közös érdekek vagy azonos identitás, illetve a konkrét témák és kezdeményezések alapján szerveződő közösségeket is. A közösségi munka a közösségi csoportokon, szervezeteken és hálózatokon keresztül fejleszti az emberek képességét arra, hogy aktív tagjai legyenek a társadalomnak, valamint felkészíti az intézményeket és az állami, magán és nem kormányzati szervezeteket arra, hogy párbeszédet alakítsanak ki a lakossággal az őket érintő változások közös meghatározásában és végrehajtásában. A közösségi munka kulcsfontosságú támogatója az aktív és demokratikus társadalmi részvételnek, támogatja a hátrányos helyzetű és kiszolgáltatott helyzetben lévő közösségek autonóm véleménynyilvánítását. Olyan értékrend és alapelvek mentén határozza meg önmagát, mint az emberi jogok, a társadalmi bevonás, az egyenlőség és a sokszínűség elfogadása, amelyeket meghatározott eszköz- és ismeretrendszeren keresztül érvényesít.

2. Nemzetközi tapasztalatok, trendek

A nemzetközi környezetben tapasztalható trendek nálunk is egyre inkább érvényesülnek, köszönhetően a globális kommunikációs rendszereknek, valamint a közép-európai új társadalmak immár a nyugatiakéhoz hasonló működési logikájának köszönhetően, s e hatásokat – az új struktúrák kiépítése és finanszírozása tekintetében, de társadalomlélektanilag is – még felerősíti az EU-csatlakozás folyamata. Néhány, a közösségi munka szempontjából talán legfontosabbnak ítélt nemzetközi trend:

- A globalitás és lokalitás trendje. A globalitás szakmánk szempontjából a világon nagyjából mindenütt érvényesülő problémák megoldási kísérleteinek szintje – környezettel kapcsolatos kérdések, béke, migráció, szegénység, emberi jogok, demokrácia stb. A lokalitás a helyi problémák keletkezésének és – optimális esetben – azok megoldásának szintje. A jó helyi megoldások gazdasági kiegyensúlyozottságot, nyitott társadalmat, valamint globális és lokális méretekben történő gondolkodást, tájékozódást, kommunikációt feltételeznek.
- A „jó társadalom” keresésének trendje, szoros összefüggésben a „fenntartható fejlődés” posztmodern fejlesztési koncepciójával, amelynek lényege az emberi és természeti erőforrások kizsákmányolásának megakadályozása, és egy mind társadalmilag (szociálisan), mind ökológiailag, mind politikailag fenntartható fejlődés kialakítása. A „jó társadalom” a nyitott, demokratikus, toleráns társadalom.
- Az emberek saját ügyeikben történő részvételének fokozására tett erőfeszítések – melyet Nyugaton a jóléti államok és a demokrácia válsága jelenségekkel szokás indokolni, Közép Európában pedig az új demokráciák kiépítésének történelmi lehetőségével.
- A gyűlölet, a kirekesztés, társadalmi egyenlőtlenségek, a szegénység felszámolására tett erőfeszítések.
- A konfliktusok megoldásáért, illetve a kezelhetőségéért folyó küzdelem.
- Az együttműködés, az összefogás szükségességének trendje, mely nélkül jó probléma-feltáró és -megoldó folyamatok nem valósulhatnak meg.

3. Lehetséges módszerek, eljárások, megoldási módok

A foglalkozás gyakorlása során előforduló legfontosabb feladatcsoportok, feladatok és az azokhoz közvetlenül kapcsolódó követelmények.

3.1 Az önsegítő és önszervező helyi (szomszédsági, települési, kistérségi és regionális) cselekvés, a demokratikus részvétel fontosságának és lehetőségeinek felismertetése a helyi társadalom szervezett szereplői és a lakosság körében

3.1.1 A helyi megbízatás elnyerése

- a munka megkezdéséhez szükséges helyi kapcsolatok kialakítása,
- a főbb helyi partnerek felkutatása, megkeresése,
- szerződés-kötés a megbízóval.

3.1.2 A települések feltárására vonatkozó ismeretek alkalmazásával a lokalitás főbb jellemzőinek megismerése a nélkülözhetetlen történeti, szociológiai és statisztikai források kiválasztása, elemzése és értékelése révén, mégpedig közösségi módon.

3.1.3 A közösségi munkási szerep helyi elfogadtatását elősegítő kommunikációs módszerek és technikák alkalmazásával a közösségi munkás működéséhez szükséges bizalom elnyerése.

3.2 Közösségi munkás kezdeményezése, a helyi lakosság aktivizálása a helyi cselekvésre

3.2.1 A lokalitás jellemzőire vonatkozó ismeretek birtokában, a közösségi munka kapcsolatteremtési, interjúkészítési technikáinak alkalmazásával

- a helyi lakosság és a helyi társadalom szervezett szereplőinek „megszólítása” (kezdeményezés), külön figyelemmel a hátrányos helyzetű csoportokra,
- a kezdeményezés átadása az azt továbbvivő helyi kezdeményezőknek,
- a helyi kezdeményezők első szervezett köre(i)nek kialakítása.

3.2.2 Az adekvát módszertani ismeretek – közösségi beszélgetések és a széles körű bevonást biztosító aktivizáló módszerek (jövőműhely, közösségi felmérés), a helyi nyilvánosság fejlesztését szolgáló módszerek (helyi lapok, közösségi rádió és televízió, közösségi fórumok) alkalmazásával, az aktívvá vált helyi emberek szervezésével a helyi kezdeményezők szélesebb körének kialakítása.

3.2.3 A pozitív megerősítés, az önbizalom- és motivációépítés érdekében, a másutt már sikerrel alkalmazott bel- és külföldi helyi megoldások (programok, projektek) ismeretének birtokában tanulmányutak, cserék szervezése az érdeklődő helyi szereplők számára.

3.3 Szakmai segítségnyújtás a kibontakozó helyi cselekvéshez

3.3.1 Új helyi szolgáltatások, közösségi vállalkozások (nonprofit információs irodák, közösségi központok, tanácsadó szolgálatok) létrehozása szervezéssel, képzéssel, tanácsadással, új helyi munkahelyek létesítése.

3.3.2 Az információszerzés, -gyűjtés, -feldolgozás, -tárolás és az információ többirányú kommunikálásának módszereit és technikáit alkalmazva, információk nyújtása és a hozzáférés lehetőségeinek feltárása, részvétel a helyi közösségi csoportok saját információs rendszerének kialakításában.

3.3.3 A lokalitásról szerzett ismeretek birtokában, valamint a menedzsmentben használatos tervezés, projektkészítés és adományszervezés-forrásteremtés technikái, a felnőttek hatékony tanítási módszereinek alkalmazásával képzések szervezése, melynek során a közösségi munkás

- katalizálja a helyi közösségi csoportokat saját környezetük viszonyrendszerének feltárásában, helyi szerepük, céljaik és szervezeti kereteik kialakításában,
- folyamatos bátorítással, információk közvetítésével, kapcsolatszervezéssel, tanácsadással és további speciális képzésekkel segít a helyi közösségi csoportoknak

saját cselekvési programjaik és projektjeik kidolgozásában és megvalósításában.

3.4 Az önszerveződéssel kialakult közösségi csoportok együttműködésének fejlesztése a nem kormányzati szektoron belül és a három szektor között

- 3.4.1 A civil társadalom eszméje, a nonprofit szektor jellemzői, a demokratikus társadalom három szektorának társadalmi funkciói, a cselekvő állampolgáriságot kifejező civil cselekvési technikák, a hatékony felnőttképzés módszereit alkalmazva a kapcsolatok szervezése az adott lokalitásban működő közösségi csoportok között,
- a civilek társadalmi szerepvállalásának, az együttes fellépés és együttműködés fontosságának és lehetőségeinek tudatosítása közösségi beszélgetéseken és közös képzéseken, együttes cselekvési program kifejlesztésén keresztül.

3.4.2 A nyilvánosságfejlesztő módszerek alkalmazásával és átadásával a megalakult közösségi csoportok folyamatos segítése a helyi nyilvánosság szervezése és fejlesztése terén; helyi akciók, konferenciák, műhelymunkák, fórumok folyamatos szervezésével az önszervező cselekvésnek a helyi közéleti figyelem középpontjában tartása.

3.4.3. A hátrányos helyzetűek iránti közösségi munkási elkötelezettséget szem előtt tartva annak elősegítése, hogy a hátrányos helyzettel kapcsolatos tapasztalataikat az érintettek rendszeresen bemutathassák a helyi nyilvánosságban.

3.5 Érdekképviselőlet segítése

3.5.1 Folyamatos bátorítással, szükség esetén képzésekkel képessé tenni az érdekképviselőleti feladatok ellátását.

3.6 Részvétel a helyi fejlesztési tervek és stratégiák elkészítésében, érvényesítve a helyi cselekvéshez nélkülözhetetlen humán infrastruktúra (ki)fejlesztése fontosságának szempontját.

3.6.1 A térségi és regionális fejlesztésre, a tervezésre és a menedzsmentre vonatkozó ismereteket integrálva, valamint az adott lokalitásban megszerzett ismeretek és kapcsolati tőke segítségével.

3.6.1.1 Részvétel a lokalitás fejlesztési terveinek és stratégiáinak kimunkálásában.

3.6.1.2 A helyi humán infrastruktúra hiányosságait mérsékelő fejlesztések beépítése a tervezési munkába.

Ilyenek lehetnek:

- a helyi közösségi munkások, közösségi munkások kiképzése, alkalmazása, illetve foglalkoztatása, hálózattá szervezése a (kis)térségben,
- az új humán szolgáltatások (ki)fejlesztése és integrációja kistérségi szinten (nonprofit információs irodák, közösségi központok, tanácsadó szolgálatok) támogatott felnőttképzések beindításában való közreműködés,
- a hátrányos helyzetűekkel kapcsolatos oktatási és nevelési programok támogatása,
- a tanulási motivációt kifejlesztő programok indítása (a helyi oktatási-művelődési intézmények és a helyi hátrányos helyzetű, az iskolából korán kimaradt lakosok közötti kapcsolat kifejlesztése, szülő-gyerek tanulási programok indítása, a funkcionális analfabéták programjai stb.).

4. Az alkalmazás lehetőségei, személyi feltételei

4.1 Az alkalmazás lehetőségei

4.1.1 Közösségi munkásokat mindhárom szektor alkalmazhat.

- A kormányzati szektor a közigazgatásban (önkormányzatok), illetve szakosodott intézményei (művelődési, oktatási, szociális, foglalkoztatási, tervező-kutató, településfejlesztő stb.) bármelyikében alkalmazhat közösségi munkásokat az önszervezés és önszerveződés, a részvételi demokrácia fejlesztése és a lakossággal történő együttműködés érdekében.
- A nem kormányzati szektor akár saját szervezetei működtetéséhez – egyesületek, alapítványok, közhasznú társaságok –, akár az e szervezetek által megvalósítandó programokban és projektekben is alkalmazhat közösségi munkásokat.
- Az üzleti szektor képzéssel, művelődéssel, szociális jellegű szolgáltatások szervezésével, településfejlesztéssel, felméréssel-elemzéssel stb. foglalkozó cégei is fokozhatják hatékonyságukat közösségi munkások munkába állításával.

4.2 Szakmai feltételek – szerepek és feladatok

4.2.1 A közösségi munkás szerepei

A közösségi munkás a tevékenység kezdeményezője:

- helyzetvizsgálat – elemzés;
- gondoskodás olyan szolgáltatásokról (pl. játszótér, tanácsadó központ), amelyek a lakossággal való kapcsolat alapját képezik;
- agitáció (nem feltétlenül harcos értelemben), ennek a szerepnek a révén lehet összehozni az embereket, hogy megvitassák a közös cselekvés lehetőségeit.

A tevékenység segítője:

- szolgáltató szerep (pl. közösségi központ vezetése);
- tanácsadás és információnyújtás;
- a csoport önértelmezésének segítése, képessé tétel arra, hogy jó úton haladjon és kerülje a belső viszályokat és hiányosságokat;
- közvetítés (a csoport és a hivatalos testületek vagy más közösségi csoportok között).

4.2.2 A közösségi munkás feladatai

Kapcsolatokat szervez	Ösztönzi a lokális civil részvételt	Szakmailag támogatja a helyi cselekvést
Azonosítja a potenciális partnereket	Biztosítja a lakossági, civil és intézményi részvétel lehetőségeit	Tanulmányutat, tapasztalatcserét ajánl, szervez
Felkeresi a potenciális partnereket	Biztosítja a lakossági, civil és intézményi részvétel lehetőségeit	Információkat közvetít
Bizalmat épít személye, szándékai iránt	Bátorítja a helyi cselekvési szándékokat	Segíti a helyi nyilvánosság működését
Beszélgetés(ek)re hívja az érdeklődőket	Bátorítja a civil társadalmi kezdeményezéseket	Szakmai műhelybeszélgetéseket szervez
Nyilvánosságra hozza a közös szándékokat	Megszervezi a kezdeményezők első körét	Tájékozódik a pályázati lehetőségekről
On-line rendszert, kapcsolatokat épít	Biztosítja a folyamatos, kölcsönös kommunikációt a helyi szereplők között	Adekvát továbbképzéseket, szakmai képzéseket ajánl, kínál és szervez
Kiválasztja és használja a munkájához (számítógépes konfiguráció, nyomtató, szkener)	Bevonja a településfejlesztési koncepciók megalkotásának folyamatába a helyi közösségeket.	Nyomon követi az EU támogatási rendszerének változásait
Korszerű adathordozókat	Létrehozza a helyi közösségeket	Ismeri és továbbadja a hazai

Kapcsolatokat szervez	Ösztönzi a lokális civil részvételt	Szakmailag támogatja a helyi cselekvést
használ	számára fontos információs adatbázisokat	forrásteremtési lehetőségeket
Adatbázisokat, szövegfájlokat készít és használ	Közreműködik a lakossági, közösségi kezdeményezések rögzítésében, a formális előterjesztések készítésében	
Él a tömegkommunikáció eszközeivel	Dokumentálja a közösségi munkát	

4.2.3 Az alkalmazás szakmai feltételei – ismeretek, készségek

Helyi társadalom, településközösség – definíció	A közösségi identitás jelképeinek alkotó használata
Helyi hatalom definíció, az önkormányzatiság elve	Kapcsolatszervező készség
Magyar önkormányzati rendszer	Köznyelvi beszédképesség
Önkormányzatok működésének társadalmi feltételei, gazdasági alapja	Szakmai nyelvű beszédképesség
Jogi előírások	Prezentáció készítés
Szektorok közötti együttműködés változatai, a haszonáramlás irányai	Jogszabály alkalmazás
Szektorok közötti együttműködés státútumai	Tárgyalási készség
Ágazatok a közszolgáltatásban és szektorok a közszolgáltatásban	Közvetítői készség
Szektorközi kapcsolatszervező munka lépéseinek ismerete	Szószólói készség
Társadalmi egyeztetés lépéseinek ismerete	Előadói készség
Informatikai, technikai ismeretek	Kommunikációs készség
Kommunikációs ismeretek	Kezdeményező készség
A közösségszervezés alapvetése	Meghallgatni tudás készsége
A kezdeményezés módozatainak ismerete	Információgyűjtés
A szakmai segítség módozatainak ismerete	Dokumentálás
Interjú készítése	
Közösségi beszélgetések, ülések, tárgyalások levezetése	
Az aktivizáló módszerek alkalmazása	
Az együttműködés szervezése	
A lokális kapcsolattrendszer bővítése	
A nyilvánosság szervezése	
Csoportok szervezése	
Információk gyűjtése és továbbadása	
Civil cselekvési technikák	
Konfliktuskezelés	
Érdekegyeztetés	

4.2.4 Az alkalmazás szakmai feltételei – kompetenciák

Adottságok	Társas kompetencia	Módszerkompetencia	Jellemvonások
Fizikai adottságok	Együttműködés	Gondolkodás	Elhivatottság, elkötelezettség
Rokonszenves külső megjelenés	Kapcsolatteremtő készség	Áttekintő képesség	Fejlődőképesség, önfejlesztés
Pszichológiai adottságok	Kapcsolatfenntartó készség	Logikus gondolkodás	Felelősségtudat
Érzelmi stabilitás	Udvariasság	Rendszerező képesség	Kitartás
Kiegyensúlyozottság	Kezdeményezőkézség	Kreativitás, ötletgazdaság	Megbízhatóság
Tűrőképesség	Határozottság	Ismeretek helyén való alkalmazása	Önfegyelem
	Meggyőzőkészség	Általános tanulóképesség	Pontosság
	Empatikus készség	Emlékezőképesség	Precizitás
	Segítőkézség	Felfogóképesség	Szervezőkézség
	Motiváló készség	Információgyűjtés	Szorgalom
	Irányíthatóság	Munkamódszer, munkastílus	Igyekezet
	Tolerancia	Módszeres munkavégzés	Terhelhetőség
	Kommunikáció	Gyakorlatias feladatértelmezés	Türelmesség
	Fogalmazókészség	Intenzív munkavégzés	
	Nyelvhelyesség	Körültekintés és elővigyázatosság	
	Tömör fogalmazás készsége	Figyelemösszpontosítás	
	Kommunikációs rugalmasság	Figyelemmegosztás	
	Közérthetőség	Nyitott hozzáállás	
	Adekvát metakommunikáció		

5. A közösségi munka eredményességének mérése (indikátorok a változás kimutatására)

Kiindulási pontunk:

- Az elért eredmény mennyiben felelt meg a közösségi munka alapelveinknek? Pl. erősítette-e a folyamat a részvételt, a közösségiséget, közjót, a civil társadalmat?
- Ha igen, mennyiben járul hozzá a következőkhöz?

5.1 Csoportok és hálózatok fejlődése

- az új kezdeményezések száma,
- az együttműködések száma,
- a találkozások gyakorisága,
- az új intézmények megalakulása,
- az értékelt és tisztelt tagjai a közösségnek,
- a csoportfejlődés,
- a csoport befolyásolása,
- jó érzés, biztonság, „boldogság”,
- az új problémákra adandó válaszokra való képesség növekedése,

- a hiányzó tudás és képességek felismerésének foka,
- a tagok egész közösségre gyakorolt hatása.

5.2 Egyének fejlődése

Önbizalom fejlődése, kapacitás növekedése a közösség felé.

5.3 Önkormányzás

Az együttműködés, részvétel a döntéshozatalban és a kontrollban.

5.4 Foglalkoztatás fejlődése

A közösség általi fejlesztés foglalkoztatásra felkészítő jellege, motivációs jellege, munkahelyteremtő képessége (a hátrányos helyzetűek bevonása és benntartása a folyamatban, közösségi munkahelyek teremtése – közösségi munkások, helyi média, helyi közösségi gazdaságfejlesztés stb.).

5.5 Környezeti fejlődés

Környezettudatosság növelése, helyi környezeti problémák megoldásának felvállalása, partnerség a helyi szereplők között, külső kapcsolatok teremtése.

5.6 A közösség egészségének fejlődése

A közösségfejlesztés hozzájárulása az egészségtudatos viselkedéshez, az egészséges egyén és közösség fejlődéséhez, a közösség mentális állapotához, megjelenéséhez stb.

5.7 Szociális helyzet és szolgáltatások fejlődése

Az önszolgálat közösségi útjai, a szolidaritás új közösségi intézményeinek (pl. szokás), szervezeteinek (pl. egyesületek) és szolgáltatásainak (pl. roma közösségi ház) létrehozása.

Lakatos Kinga (2009): A képessé tétel folyamata. Az érdekérvényesítés esélyeinek növelése a szociális és közösségi munkában. Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest. (Parola füzetek) (Részlet)
http://www.kka.hu/_062568aa00708a67.nsf/0/14c544c36a68ce4fc12575d9002dfc69?OpenDocument

„A képessé tétel folyamata, mint már a fentiekben is említettem, három különböző, sokszor egymásba folyó, egymást erősítő, szolgáló részből áll. Peter Beresford és Suzy Craft a következőképpen írja le ezeket:

Kifejezni (kifejteni) a „saját” nézőpontunkat (individuális szint);
Megformálni a „mi” igazságunkat (a csoport szintje);
Tárgyalni/megegyezni „másokkal” (a közösségi megmozdulás szintje).

Az első lépés tehát, a képessé tétel alapja, hogy teret és időt találjunk (teremtsünk) arra, hogy a saját történetünket és tapasztalatainkat megosszuk másokkal. Ebben a folyamatban átéljük, hogy a helyzetünkkel nem vagyunk egyedül, mások hasonlóan élnek meg hasonló élethelyzeteket, hasonlóan gondolkodnak, hasonló problémákkal küszködnek, és mindannyiunknak jogunk és lehetőségünk van arra, hogy beszéljünk ezekről, nem kell titkolni, rejtegetni ezeket az eddig szavakká nem formált igényeket, kérdéseket, vágyakat, ötleteket.

Ez még nem a konkrét cselekvés meghatározásának időszaka. Megismerése és elismerése saját magunknak, és ezáltal a másoknak is.

Ezután következik a „mi” megformálása, az a folyamat, amikor már az „én” véleményem elég erős ahhoz, hogy a csoport (közösség) tagjaival „ütköztetve” együtt találjuk ki azt, hogy konkrétan kik is vagyunk „mi”, és mit akarunk együtt elérni.

A saját perspektívám egy közösségi nézőponttal bővül, világossá válnak azok a pontok, amelyekben egyetértünk és azok is, amelyekben nem.

Egyfajta „ötletelés” ez, majd ezen túl a konkrét lépések és célok meghatározása (Milyen eszközök/források állnak rendelkezésünkre? Milyen módon tudjuk elérni, amit szeretnénk?) A stratégia megválasztásának időszaka ez, és az információgyűjtésé.

A harmadik, a nyilvánosság elé való kilépés szakasza. Itt már erőteljes lobbitevékenység és érdekképviselet zajlik. Támogatókat és „hasonszőrűeket” keresünk, médiatevékenységet folytatunk, akciókat hajtunk végre és tárgyalunk. Megpróbáljuk elérni, amit célul tűztünk ki, ha kell, felülvizsgáljuk az eszközeinket, újakat keresünk. Ez már speciális előkészületeket és felkészülést igényel.

Szót érteni a hatalom képviselőivel, szerepelni a médiában, összefogni más szervezetekkel, illetve megtartani a közösség egységes fellépését mind külön „szakértelmet” igénylő feladat, így ebben a szakaszban (de már az előzőben is) megjelenik a képzés, a tanulás iránti igény, akár informális, akár formális keretek között. Ez a képessé tétel egyik sarkalatos pontja (a tudás megosztása a hatalom megosztásának egyik leghatékonyabb formája). (...)

A képessé tétel folyamatának lényeges eleme, hogy lássuk, milyen területeken fejti, vagy fejtheti ki hatását azoknak az életében, akik részt vesznek a folyamatban. Alison Gilchrist és Peter Durrant szerint e területek a következők:

- Pszichológiai (pl. növekvő bizalom/önbizalom, jártaságok és tudás szerzése);
- Társadalmi (pl. egy sokszínűbb és toleránsabb kultúra ösztönzése, amely szembehelyezkedik az előítéletekkel és a diszkriminációval);
- Gazdasági (pl. az erőforrások újraelosztása, vagy a munka, a pénz megvonása; bérlők, vagy munkások sztrájkjai);
- Politikai (pl. az irányelvek megváltozása, fokozott képviselet vagy konzultáció, a döntéshozáshoz és információkhoz való hozzáférés).

Ezek alapján látható, hogy a képessé tétel nem értelmezhető gazdasági és politikai sík nélkül, és nem teljes akkor, ha megáll egy bizonyos szinten, akár az egyén, akár a csoport szintjén, vagy ha nem indukál változásokat a fent említett területek mindegyikén.” (Lakatos 2009)

Henderson, Paul (2007): A kirekesztettek bevonása. Az európai közösségfejlesztés gyakorlatától a szakmapolitikáig. Ford. Varga Tamás, Szerk. Vercseg Iлона. Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest. /Parola füzetek/ (Részlet)
http://www.kka.hu/_062568aa00708a67.nsf/0/a9ae999daea85d09c125736f0033271d?OpenDocument

Társadalmi kirekesztéssel sújtott közösségek - akiket a szegénység, a diszkrimináció és a lehetőségek hiánya megakadályoz a társadalomban való teljes körű részvételben. Európai kontextusban, különböző országok közösségfejlesztő szervezeteinek tapasztalatait Paul Henderson foglalta össze a társadalmi kirekesztéssel sújtott közösségekről.

„Ha a közösséget oly módon definiáljuk, hogy az tartalmazza a lokalitást, a közös érdekeket és a közös identitást, bizonyos mintákat figyelhetünk meg Európában:

- Sok hátrányos közösségre jellemző az *elnyomottság érzése*. Ez kétségtelenül igaz az olyan etnikai kisebbségekre, mint pl. a romák, akik gyakran szembesülnek kirekesztő gyakorlattal. Olyan vidéki közösségekre is áll azonban e tétel, amelyeket az állami intézmények évek óta hanyagolnak, s amelyek vagy földrajzi értelemben elszigeteltek, vagy még mindig az ipari hanyatlással együtt járó szegénységgel és zavarodottsággal küzdenek – pl. Nagy-Britanniában, Belgiumban, Franciaországban vagy Magyarországon.

Szegénység és munkanélküliség. Ez két olyan kérdés, amely sokakat érint a hátrányos helyzetű közösségekben. A különböző országok között meglehetősen nagy eltérések tapasztalhatóak ezen a téren. A szegénységi ráta például Csehországban 8%, míg Észtországban 18%. Mindazonáltal leginkább a szegénység és a munkanélküliség magas koncentrációja az, ami igazán fontos a közösségfejlesztés és társadalmi kirekesztés megértése szempontjából. Az elhanyagolt önkormányzati lakótelepek, belvárosi területek és elszigetelt vidéki közösségek tapasztalják meg leginkább ezeket a problémákat.

- *A konfliktusok magas szintje.* Ez különösen a sűrűn lakott területeken és azokban a közösségekben nyilvánvaló, amelyekben minimális a kapcsolat és a megértés a különböző kultúrák, vallások és etnikai csoportok között. A lepusztult környezet csak súlyosbítja a konfliktusokat: rosszul karbantartott lakótömbök, a közbiztonság hiánya, nyílt drogterjesztés, vandalizmus és graffiti. Ám a konfliktus burkoltabb formái más közösségekben is jelen lehetnek, például olyan vidéki közösségekben, ahol a meglehetősen jól eleresztett újonnan érkezettek nem integrálódnak kellőképpen a régebben ott élők társadalmába.
- A közösségfejlesztés által megcélzott közösségek közül sokakat érint az *elszigeteltség* érzése. Mindez gyakran az állami intézmények gondatlanságára vezethető vissza, ami azt az érzést keltheti a helyi lakosokban, hogy az állami intézmények úgysem tartják be az ígéreteiket – tehát semmi sem működik.
 - A leginkább kirekesztett közösségekre jellemző a *létbizonytalanság, a kiterjedt bűnözés és a bűnözéstől való félelem.* Ez inkább a belvárosi szomszédságokról és lakótelepekről mondható el, a vidéki közösségekről ritkábban.
- *Szegényes lehetőségek* – pl. a jó minőségű játszóterek és közösségi létesítmények hiánya.
- *Alulfinanszírozott és megbízhatatlan közösségi szolgáltatások* – pl. túl kevés szociális munkás, ifjúsági munkás vagy egészségügyi alkalmazott.

A fenti lista jól illusztrálja, hogy a kirekesztés különböző formái hogyan adódnak össze a leginkább kirekesztett szomszédságokban. (...)

Nem szabad azonban abba a csapdába esnünk, hogy egy teljességgel negatív és kétségbeejtő képet fessünk a társadalmi kirekesztettség által érintett közösségekről (a bánat számtana szerint, amelyben a kirekesztés, a szegénység és hátrányos helyzet egyenlő a közösségek elvesztésével). Mindez nagyon félrevezető lenne. A közösségfejlesztők és más szakemberek időről időre bizonyítékokat szolgáltatnak az ilyen közösségek rugalmasságáról. Ezek a közösségek rengeteg egymással összefüggő problémával néznek szembe, és ezért megerősítésre szorulnak. Sokszor azonban olyan jellemzőkkel is rendelkeznek, amelyeket még a tehetősebb, tisztább, modernebb szomszédságok is megirigyelhetnek:

- *Találékonyosság:* képesség az önségítés egyéni és kollektív módon való megvalósítására, pl. vállalkozások kialakítása esetén.
- *Informális hálózatok és társadalmi kötődések,* amelyek lehetővé teszik az emberek számára, hogy eredményesen lépjenek fel a közösségi küzdőtereken. Ebből a szempontból különösen fontos a nők szerepe.
- *Kölcsönös segítségnyújtás* – az emberek a közösségben való együttélés természetes részeként segítik egymást. Ez különösen bizonyos vidéki közösségekben szembetűnő.
- *Sokszínűség* – a sokszínű, multikulturális közösségek pozitív aspektusai, és az ebből fakadó gazdagság. Ezzel szemben találjuk a „jól eleresztettek” közösségeit, amelyek nehezen lépnek kapcsolatba a tőlük különböző emberek közösségeivel.

A szomszédság életminősége igenis fontos a helyiek számára, még akkor is, ha nagyfokú társadalmi kirekesztéssel és alacsony társadalmi tőkével is kell szembenézniük.”

Tom Hopkins Interprofesszionális – rövid történet és áttekintés In. Somorjai Ildikó (szerk.) (2001): Amivel még nem számolunk... Interprofesszionális együttműködés és szociális munka. Széchenyi István Főiskola-Kávé Kiadó, Budapest-Győr 2001

„Erős kerítés kell a jó szomszédsághoz ”
Robert Frost

Bevezetés

Ez a dolgozat áttekintést ad az interprofesszionális kialakulásáról az egészségügy és a szociális ellátás területén. Ennek keretében megkísérlem dokumentálni a terminológiát is, mely leírja, hogy az emberek hogyan dolgozhatnak vagy dolgoznak együtt.

Mivel tapasztalataim jórészt Angliában gyökereznek, ebbe a környezetbe ágyazódik be dolgozatom. Azonban úgy vélem, hogy az Angliában az interprofesszionális terén végbement fejlemények bizonyos elemei más környezetre is igazak, így Észak-Amerikára és Nyugat-Európa más területeire is vonatkoztathatók.

Az „interprofesszionális” fogalma a brit egészségügy és szociális ellátás terén jelentős tényezővé vált az elmúlt évtizedben. Történelme azonban ennél sokkal korábbra nyúlik vissza, s fejlődése sem tökéletesen sima és zökkenőmentes folyamat. Az interprofesszionális koncepcióját egy sor más fogalom előzte meg. Ha ezek mindegyikébe bepillantást nyerünk, ez segíthet megérteni az interprofesszionális felbukkanását és létét.

Multidiszciplinaritás. Ezt a fogalmat először az 1970-es évek elején kezdték használni, s elsősorban azt fejezte ki, hogy a különböző nagyobb foglalkoztatási ágakban dolgozó egyének vagy csoportok hogyan viszonyulnak egymáshoz a munka során. Így például az egészségügyi ellátás terén a fogalmat egyre inkább annak leírására használták, ahogy a nővérek, orvosok és az adminisztratív személyzet együttműködtek. Hasonlóképpen a szociális munka és szociális ellátás terén a multidiszciplinaritás a mindennapi munkakapcsolatokat jellemezte, például a szociális munkások, mentálhigiénés dolgozók, gyermekellátásban dolgozók és a pártfogó felügyelők között.

A kifejezés segített ráirányítani a figyelmet, hogy egyetlen szakmáról vagy foglalkozási ágról sem mondható el, hogy teljesen egyedül állna. Azonban a szóösszetétel „multi”-eleme csupán arra szolgált, hogy jelezze mindazon szakmák/foglalkozások lehetséges skáláját, amelyekkel az egészségügy vagy a szociális ellátás területén találkozhatunk.

A multidiszciplinaritás fogalma keveset árult el arról, hogyan alakítható ezen csoportok egymáshoz való viszonya a személy, a csapat vagy a szervezet szintjén. Ezt a hiányosságot részben pótolta egy másik kifejezés megjelenése - a szolgáltatóközti munka.

Szolgáltatóközti munka. Ez a kifejezés a 70-es évek végén és a 80-as évek elején terjedt el, s főleg azt fejezték ki használatával, hogy milyen kapcsolatok vannak a különféle egészségügyi és szociális szervezetek között, így a „szolgáltatóközti” jelzőt lehet használni annak érzékeltetésére, hogy a szociális szolgáltatások osztálya, a szociális ellátórendszer intézményei, a pártfogó felügyelői szolgálat, a helyi oktatási intézmény és az egészségügyi hatóság hogyan viszonyulnak egymáshoz.

Mikor 1979-ben végzős egyetemi diákként a szakdolgozatomat írtam a helyi önkormányzat szociális szolgáltatásokat nyújtó és oktatási osztályai közötti kapcsolatáról, arra bátorítottak, kutassam azt, hogyan viszonyulnak ezek az osztályok egymáshoz filozófiájuk, ideológiájuk, politikájuk és szakmai felépítésük vonatkozásában. Bár ez érdekes volt abból a szempontból, hogy milyen hasonló illetve eltérő nézetek léteznek a különböző osztályokon ugyanarról a klienscsoportról - gyógypedagógiát, illetve fejlesztést igénylő gyerekekről volt szó - nagyon keveset tudtam meg arról, hogy az egyes szakemberek, dolgozók és csoportjaik milyen kapcsolatban állnak egymással. Ezeket az információkat sokkal inkább kötetlen, nem hivatalos találkozójukon sikerült beszereznem. Ezt havonta egyszer tartották a helyi templomban szociális munkások, gyermekgondozók, pártfogó felügyelők, gyógytornászok, papok, tiszteletesek

részvételével. Az informális találkozón szendvics és tea mellett munkájukról beszélgettek egymással arról, hogyan lehetne munkakapcsolataikat javítani. Mindezt úgy tették, hogy nem hivatkoztak sem valamilyen szervezetre, sem valamilyen elméleti szakirodalomra. Jómagam szakdolgozatom megírásakor mindössze egyetlen kötetet találtam, amely az iskolák és a szociális munka közötti szervezatközi kapcsolatokról szólt.

A „szolgáltatásközi” jelző arról sem árul el semmit, hogy milyen prioritások szerint dolgoznak az egyes szervezetek. Az én kutatásom, mely a gyermekek különleges nevelési szükségleteire vonatkozott, igen nagy prioritást kapott a szociális szolgáltatásoknál, de annál kevesebbet az oktatási osztályon. Eme különbségek közül néhány egyenesen a központi kormánypolitikából volt levezethető, míg mások a helyi önkormányzati politika, szervezeti kultúra és szakmai személyiségek komplex keverékének voltak eredményei, így tehát a szolgáltatásköziség (vagyis „ügynökségek-köziség”) koncepciója, bár lehetővé tette számunkra, hogy megértsünk valamennyit abból, ahogyan a csapatok és szervezetek a szakmai és szervezeti határokon túlmenően makroszinten egymáshoz viszonyulnak keveset adott annak terén, hogy jobban lássuk azt, ahogyan az egyes dolgozók viszonyulnak egymáshoz a mindennapi munkájuk során. Ezt csak részben oldotta meg egy új terminus technikus megjelenése az 1980-as évek közepén - a multiprofesszionizmus.

Multiprofessionálisnak általában a különböző foglalkozások egymásmelletti, párhuzamos munkavégzését nevezték, s a kifejezés nem elsősorban az egymással való interakciót jelzi. Jelentősen különbözik az előbb említett és a korábbi multidiszciplináris jelzőtől, ugyanis nem az a lényege, hogy a különböző diszciplínák dolgozói - például az egészségügyben ápolónők, orvosok és fizioterapeuták - hogy dolgoznak egymás mellett, hanem az hogy az egyes szakmák hogyan képesek erre.

Ez lényegében egy megfelelően jóindulatú kifejezés, amely elismeri, hogy a különböző szakmáknak szükségszerűen együtt kell létezniük az egészségügyben és szociális ellátásokban; de egyre inkább azért, mert a kormányzati politika szerint nekik muszáj így dolgozniuk. Jobb megértést tesz lehetővé például a szakmák közötti hatalmi viszonyok tekintetében, az orvosi szakma folyamatos dominanciájának megértésében vagy a szociálpolitika és a szociális ellátás terén. Azonban a párhuzamos munkavégzésen túlmenően nem azonosítja vagy kutatja a munka előnyeit és hátrányait. Az interprofesszionizmus lassú felbukkanására volt szükség e lépés megtételéhez.

Az **interprofesszionizmus** napjainkban használt kifejezés, s használatával az egészségügyi ellátásban és szociális ellátásban dolgozó szakemberek azt próbálják kifejezésre juttatni, hogy miképpen működnek együtt közös céljaik, célkitűzéseik érdekében. Az interprofesszionizmus felismeri, hogy az egyre összetettebb modern társadalom problémákat jelent a szolgáltatásokat igénybe vevők és a szolgáltatásokat nyújtó szakemberek számára egyaránt. A társadalmi változások gyorsasága, az ezekkel együtt járó, a hagyományos értékeket és intézményeket megkérdőjelező változó értékek és attitűdök olyan új problémákat és kihívásokat jelentenek, amilyenekkel eddig a szociális ellátás és az egészségügy még nem találkozott. Ezen új szükségletek megválaszolásának terén a szakmák egymaguk nehézségekbe ütköznek és arra kényszerülnek, hogy új utakat keressenek e problémák feltárásában és lehetőség szerinti megoldásában.

Az előbbieken felvázolt négy kifejezést- multidiszciplinaritás, szolgáltatásköziség, multiprofessionális és interprofesszionizmus - gyakran szinonimaként, egymás helyett használják, mintha mindegyik ugyanazt jelentené. Ez helytelen és zavaró, mindamelllett azt is sugallja, hogy a különböző szakemberek, tudományágak, szervezetek és szakmák határain átívelő együttműködése csupán nyelvi lelemény kérdése: válaszod ki a megfelelő kifejezést, s a gyakorlat is követni fogja azt. Ha csak ebből állna a dolog, akkor interprofesszionális munka által jelentett kihívások már rég megoldódtak volna. Semmi sem áll ennél távolabb az igazságtól.

Olyan emberként, aki már több mint húsz évvel ezelőtt elkezdett érdeklődni a szervezetek és a szakmai határok áttörésének lehetősége iránt, engem újra meg újra

megdöbben, hogy milyen nehéz is kialakítani az interprofesszionális munkát, és ugyanakkor látom azt is, hogy ezeknek a nehézségeknek teljesen érthető, megmagyarázható okai vannak. Ezt talán úgy lehet a legjobban megmagyarázni, ha közelebbről is megnézzük, mitől más az interprofesszionális munka.

Melyek az interprofesszionális munka fő előfeltételei a szociális ellátások gyakorlatában?

Az ilyen munkastílus előfordulási lehetőségei - a teljesség igénye nélkül - az alábbiakban foglalhatók össze:

1. Ahol a problémák állandóan ugyanazok.
2. Ahol a problémák általában bonyolultak, összetettek.
3. Ahol a problémák megoldására több, pótlólagos erőforrás bevonására van szükség.
4. Ahol olyan a probléma, hogy valószínűleg egyetlen szakma sem tudna magában megoldást nyújtani rá.
5. Ahol a probléma természete azt sugallja, hogy az interprofesszionális hozzáállás hatékonyabb lehet, mint az egyetlen szakma által nyújtott megoldás.
6. Ahol már van létező példa arra, hogy interprofesszionálisan dolgoztak együtt korábban.

Miben különbözik az interprofesszionális gyakorlat a hagyományos egyszakmás munkától?

Az interprofesszionális oktatás és gyakorlat az alábbi hozzáállást feltételezi:

- A szolgáltatásnyújtás átfogó jellegének megértése, illetve az erre való érzékenység és ennek a megközelítésnek az oktatása.
- Hajlandóság és készség arra, hogy az ember gondolkodásában megnyíljon a többi szakma perspektívái felé azért, hogy összetettebben tudja megérteni az egészségi és szociális problémákat; képes legyen az együttműködő és az együtt-dolgozó részvételre a gondozás és az ellátás gyakorlatában.

Hogyan tanulhatnak meg az emberek interprofesszionálisan dolgozni?

Mint ahogy azt az interprofesszionális fenti rövid története is - remélhetőleg - mutatja, az ilyen módon való együttműködés ötlete eredetileg nem a teoretikusoktól, sem pedig a politikusoktól vagy intézményvezetőktől származik.

Az interprofesszionális közvetlenül a szakmát gyakorló dolgozók és közvetlen vezetőik mindennapokban megélt tapasztalatából ered, és közben találtak rá, ahogy megpróbáltak jobb szolgáltatásokat nyújtani. Így tehát -bár most könnyű az interprofesszionális akár főiskolai, akár egyetemi szinten tanulni - maga a gyakorlat, mivel a tapasztalatból ered, az ezzel kapcsolatos interprofesszionális tudást, készségeket és képességeket a dolgozók csak „cselekvés közben” saját élmények alapján tudják elsajátítani.

Természetesen a képzés jelentős szerepet tölthet be - és Angliában ezt meg is teszi - az interprofesszionális fejlesztésében. Itt fontos különbséget tenni az interprofesszionálisra való tanítás és az interprofesszionális módon való tanulás között. Az előbbi általában az elméleti és szervezeti perspektívákkal foglalkozik, azaz azzal, hogy képessé tegyék a hallgatókat az interprofesszionális munka koncepcionalizálására. Azonban a kutatás bebizonyította, hogy az ilyenfajta oktatás egyszakmás környezetben folyik.

Így gyakran anélkül tanulnak a hallgatók más szakmákról, hogy lényeges interakció történe köztük és a többi szakmabéli között.

Az interprofesszionális képzés máshonnan indul ki. Feltételezi, hogy csak azon hallgatók képesek majd interprofesszionálisan dolgozni, akik már tanulmányaik során vegyesen, szakmák széles körét képviselve, egymással való interakciók során sajátítják el ezt a tudást.

Milyen forrásokra van szüksége az interprofesszionális képzésnek?

Az interprofesszionális képzés - természetesen - nagyon szerény, kedvezőtlen körülmények között is létrejöhét. Valójában ha a korai kezdeményezők ideális vagy

akárcsak optimális állapotokra vártak volna az interprofesszionális képzés megkezdéséhez, akkor a haladás sokkal lassúbb lett volna, mint amilyen volt valójában. Azonban ahogy az interprofesszionális képzés az országos kereteken belül, majd a határokat átlépve nemzetközileg is kezdett formát öltetni, lassan kialakult annak a képe is, hogy mi segíti és mi hátráltatja ezt a folyamatot.

E bevezető tanulmány méretét meghaladná ennek teljes, részletes leírása. Azonban az alábbi lista jelzi az interprofesszionális oktatás stratégiai megközelítésének széleskörűségét.

- Tanulási anyagok akvizíciója, tantárgy- és programfejlesztés.
- Belső és külső kapcsolatok a tanárok és a képző intézmények között.
- Szállás, technológiai és támogató, kiegészítő szolgáltatások.
Dolgozók / alkalmazottak kiválasztása, fejlesztés és kiképző oktatás.
- Szerkezet, oktatáspolitikai kialakítása.
- Kommunikációs lehetőségek.

Következtetés

Az e fejezetben elmondottak összefoglalásaképpen meg kell állapítanunk: annak érdekében, hogy az egészségügy és a szociális szolgáltatások dolgozói hatékonyabban dolgozzanak együtt, számos dolog elvégzésére kell őket felkészíteni.

- Elsősorban annak felismerésére, hogy szakmájuk különbözik a többi szakmától, de sem nem felsőbbrendű, sem pedig nem alsóbbrendű azokkal szemben. Ezt nem könnyű elérni, hiszen a különböző szakmák képviselőinek más-más státuszuk van a társadalomban, más szociális háttérből jönnek, oktatásuk, képzési idejük eltérő idejű és szervezettségű, a fizetések és a munkakörülmények különbözőek.

- Másodsorban fel kell ismerni azt, hogy minden szakmának megvannak a maga szerep-, hatalmi, befolyásolási és felelősségi határai, s hogy az interprofesszionális munkastílus elkerülhetetlenül ezek tüzetes vizsgálatához vezet. Továbbá a betegek és kliensek interprofesszionális ellátása érdekében minden résztvevő szakma kész kell legyen arra, hogy hatalmi pozícióját feladja és másokkal megossza.

- Harmadsorban minden szakmának késznek kell mutatkoznia arra, hogy értékelni tudja a többi szakma hozzájárulását az ellátások megvalósításához. Azaz az interprofesszionális ellátásban minden szakma azonos értékű hozzájárulást nyújt, ami nem jelenti szükségszerűen azt, hogy ezek költsége is ugyanakkora lenne a dolgozó vagy a szolgáltató szervezet számára.

- Negyedsorban fel kell ismerni azt, hogy az interprofesszionális munkát nem lehet az egészségügyi-, és szociálpolitikától és az ellátások gyakorlatától izoláltan kezelni. A kormányzat és a pénzügypolitika interprofesszionális munka iránt tanúsított lelkesedése sokszor inkább politikai és gazdaságossági megfontolásokból fakad, semmint abból a hitből, hogy ez hasznos a szolgáltatások felhasználói számára.

Angliában nyilvánvaló jelek mutatnak arra, hogy az interprofesszionális munka gyakorlattá vált. Ennek egy része láthatóan a kormány diktátumának következménye, törvénykezési és szociálpolitikai direktívákon alapszik. Ez nem jelenti szükségszerűen azt, hogy ez az interprofesszionális valamely alsóbbrendű válfaja volna; néha a szakmákat kényszeríteni kell arra, hogy ily módon próbáljanak együtt dolgozni azért, hogy ennek gyümölcsét élvezhessék a szolgáltatások felhasználói.

Azonban az interprofesszionális gyakorlat nagy része - ha nem is a többsége - közvetlen eredménye a szervezetek és / vagy a dolgozók kezdeményezéseinek. Ők találtak rá azokra a problémákra és ezek megoldásaira, amelyekkel hitük szerint sokkal hatékonyabban lehet foglalkozni az interprofesszionális munka keretében. E munka közben elkötelezték magukat azon ismervek mellett, amelyeket korábban négy pontban összefoglaltam.

Dolgozatom végeztével hadd térjek vissza arra a Robert Frost idézetre, amellyel a fejezetet elkezdtem. Bár Frost nem az interprofesszionális munkáról írt, úgy hiszem, igen fontos megállapítást tett arról, hogyan lehet együtt élni, együtt létezni embertársainkkal a munkahelyen, az iskolában, otthon és a közösségben. Csak akkor lesz elegendő önbizalmunk, és akkor kezdjük megérteni valaki más szakmáját, ha előzőleg

megismerjük és megbecsüljük saját szakmai identitásunkat; s ezután indulhatunk el mások felé, hogy interprofesszionálisan dolgozzunk velük együtt.

Felhasznált irodalom

Hopkins, T. C. F. (1979): „School and Social Service: Conflict, Cooperation or Consensus
Warwick University

Robinson, M. (1978): Schools and Social Work, Roulldge Kegan Paul

II/3. Működő és a legszegényebbeket elérő szolgáltatások, közösségi akciók

Kende Ágnes (2001) Segítség a gettóban. Adro drom 11, 2001/2.

<http://www.amarodrom.hu/archivum/2001/0102/text5.htm>

A belvárostól pár megállónyira, közel a Dunához, az Illatos út és a Gubacsi út sarkánál található a Dzsumbuj. A három háztömbbe sűrűsödő nyomor 1937 óta felszámolhatatlanul és változatlanul létezik. A gettólét enyhítésére négy évvel ezelőtt létrejött a Dzsumbuj Help Közösségfejlesztő Központ, azon kevés kezdeményezések egyike, ahol a meglévő problémára építve, helyben hozták létre a szociális szolgáltatást, és ahol a dolgozók az egész közösségnek igyekeznek különböző formákban segítséget nyújtani.

Bár az országban sokan és sokfelé élnek ilyen szegénységben, ennyire összezárva, egymás szeme előtt ilyen nagy tömegben szinte csak a Dzsumbujban léteznek emberek. Ez annyira így van, hogy ha különféle nyugati delegációk ízelítőt szeretnének kapni a leszakadt Magyarországról, akkor akár pár perc alatt, hosszabb keresgélés, utazás nélkül, két belvárosi találka és ebéd között is megtehetik ezt, ha ellátogatnak a Dzsumbujba. Az élmény tökéletes lesz.

A Dzsumbuj története

"Gyere te is iskolába!"

A "dzsumbuj jelenségről", a "dzsumbuj tudatról" Ambrus Péter tollából a '80-as évek elején könyv is született, ami túl a telep szociológiai jellemzőinek leírásán az itteni emberek lelkületét is igyekezett megragadni. "Budapesten a '30-as évek közepére a IX. és a vele határos X. kerületben hatalmas nyomornegyedrendszer jött létre. Többségük a meglévő állami telepek körül, mintegy folytatásaként jött létre. A barakkok, kalyibák, amiket jórészt az idehurcolkodók maguk eskábáltak össze, sajátos szimbiózist alkottak a már meglévő telepi házakkal. A telepeken élők

túlnyomórészt munkanélküliek voltak, óriási tömegük nemcsak egyre fokozódó szociális feszültséget jelentett, de már-már az egész terület közigazgatását is komolyan veszélyeztette. A minden szempontból veszélyes és ellenőrizhetetlenné vált telepek túlzásfoltóságának enyhítésére a főváros három új állami lakótelep építésébe kezdett a Hős utcában, a Bihari úton és az Illatos út elején. A lakótelepek átadásával több, főleg barakk- és vadtelepülést is felszámoltak. Úgy tunik, ez volt a két világháború között a főváros legnagyobb szociálpolitikai kezdeményezése, amely a budapesti szegények helyzetének javítására irányult. A lakások minőségében, bérében és a lakásokba költözés kritériumaiban is egyértelműen olyan szociálpolitikai elképzelések figyelhetők meg, amikből kiderül: a lakótelepeket a szegények legnyomorúságosabb helyzetben levő rétegeinek szánták. A három telepre mintegy 10-11 ezer embert költöztettek be. Ez a létszám már lehetővé tette, hogy más szegénynegyedekből is itt adjanak egyeseknek lakást, de ennek ellenére a jogosultaknak csak töredéke jutott lakáshoz."

A Dzsumbujban csupa 28 négyzetméteres lakás található, eredetileg egy helyiségből állóak, ahol két lakásra jutott egy WC. Később a lakásokat szoba-konyhássá alakították át, és a fűtési rendszert is korszerűsítették. Emeletenként két-két mosókonyha és fürdőszoba, összesen pedig 426 lakás van a telepen. Az első időszakban, 1937 és 1940 között négyezer, ma 1500 fölött van az ott lakók száma.

A dzsumbuj fogalom kialakulásáról így ír Ambrus Péter: "Az új lakók tehát beköltöztek, és megpróbálták berendezkedni. A telep, ha akart volna, sem tudott tekintettel lenni környezetére. Minden energiáját lekötötte egy reménytelennek tűnő küzdelem: valahogyan egymás mellett élni. De a környezet azonnal és rendkívül egységesen reagált. Az Illatos úti lakótelep még észre sem vette, de már ki volt rekesztve, meg volt bélyegezve. Nemhogy múltja, de még jelene sem volt, amikor a budapesti dzsumbujok közül máris városszerte ő lett a 'Dzsumbuj'. (Ugyanilyen pejoratív értelmű szimbólummá vált maga az utcanév is: az 'Illatos út'.) A telepen lakók csak jóval később fogták fel, hogy ebben az elnevezésben ellenséges előítélet-rendszer nyert megfogalmazást. Ez ugyan a szegényeket nem érte teljesen váratlanul, de volt benne számukra valami szokatlanul új is: lakóhelyük pusztá ténye mindnyájukat egységesen megvetett és kitzsított kisebbségi létbe kényszerítette, ami a 'rongyos, de tiszta', 'tiszteséges' szegényektől - azaz saját fajtájuktól is - mint még azoknál is megvetendőbbeket elkülönítette, sőt szembefordította velük. Ez a kisebbségi lét hamar alapélménnyé vált. Az ellenséges külvilággal szemben ellenséges 'Dzsumbuj-identitás' azonnal kialakult. A telep belső életét szabályozó normák mindenki által nagyjából elfogadott rendszere belső erővé vált. A 'Dzsumbuj-tudat' igazi kisebbségi tudattá lett."

Ambrus azzal zárja a könyvét, ahonnan a Dzsumbuj mai története indul. "1983 végéig a telepiek túlnyomó többsége kiköltözött innen. A régiek közül csak az idősebbek és néhány, a telepi lakásokba szétszóródott család vagy inkább részcsalád maradt. Mikor e sorokat írom, a telep lakásainak majd fele üresen áll. A különböző helyekről beköltözött szegény családok nem ismerik egymást, bizalmatlanok egymás iránt, és inkább bezárják ajtajukat. Átmeneti létre rendezkedtek be, útjuk tovább vezet. A telep visszavonhatatlanul az enyészeté lett. Élt 45 évet. Ha valaki azt hallja, hogy valahol a Gubacsi út és az Illatos út sarkán egy hírhedt telep van, amit jobb lesz messze ívből elkerülni, az már nem a Dzsumbuj, hanem egy ideiglenes szükséglakás telep."

A Dzsumbuj ma

A '80-as évek végéhez közeledve a munkanélküliség elől sokan jöttek fel vidékről, és mivel a telepen sok lakás állt üresen, a bevándorlók egy részének kiutalták, mások pedig önkényesen foglalták el a lakásokat. Bár szociálisan a régi lakók sem voltak jobb helyzetben, mint az újonnan érkezők, az egyik fő konfliktusforrás a telepen a régi és új lakók között alakult ki. Az új lakók között nagyon nagy a ki-bevándorlás, az önkényesek ki-beköltöznek, kilakoltatják őket, majd visszajönnek, vannak olyanok is, akiknek a családjuk máshol él, vagy idénymunkát kapnak valahol, akkor elmennek, majd a munka lejártával visszajönnek. A mai napig sincs még a Dzsumbuj felmérése, semmi pontosat nem lehet tudni az itt lakók számáról, szociális helyzetéről, származásukról; a közeljövőben a Soros Alapítványtól elnyert pályázattal a Dzsumbuj Help munkatársai fogják elvégezni a felmérést. Tapasztalataik alapján a munkanélküliség szinte százszázalékos, akinek van munkája, az is inkább alkalmi és illegális. A telepen egyre nagyobb számban találhatóak roma családok. Az itteni szakemberek 60-70 százalékra teszik az arányukat, és ez a szám idővel csak nőni fog. A Dzsumbujban a kriminalitás az egyik legsúlyosabb probléma, és annak ellenére, hogy a telepen belül persze kisebbségben vannak a bűnözők, ennek hatása az egész telep életére kiterjed. Az alkoholizmus és a kábítószer-fogyasztás teljesen elfogadott. A kusza viszonyok miatt a szociális juttatásban részesülőket ellátása is akadozik, sokan nincsenek a kerületben bejelentve, és egészen máshol kapnak - gyakran vidéken - a nekik járó támogatást, amit azonban pénz híján nem tudnak felvenni, mert nem tudnak elutazni érte. A gyerekek általános iskolába csak-csak, középiskolába elvértve, más oktatási intézménybe

egyáltalán nem járnak. A családfők közül sokan börtönben vannak, a nők viszik az életet, az ő túlélési stratégiáikra épül a fennmaradás.

A közösségfejlesztő

Az 1997-ben induló Dzsumbuj Help-program eredeti célja az volt, hogy "megszüntesse ezt a helyzetet és kialakuljon egy közösség, egymással törődő, egymásért felelős emberekkel". Ez a mondat Újvári Róberttől, a kerületi Családsegítő Szolgálat munkatársától, a Dzsumbuj Help-program első megbízott vezetőjétől származott. A közösségfejlesztés elméletének lényege, hogy helyi emberekből alulról építkeznek. "Közösségi úton civil szervezetekkel és az aktív helyi polgárokkal tárja fel a helyi közösség szükségleteit, azok kielégítésének lehetséges módjait, és elkötelezi a helyieket saját problémáik közösségi megoldására. A szükségletek felkutatása nemcsak a gazdasági-infrastrukturális területre szorítkozik - bár arra is -, hanem és elsősorban az emberek hozzáértésére, tehetségére, szorgalmára, ötleteire, képességeire. A közösségi folyamatban résztvevők természetesen együttműködnek az önkormányzatokkal is, hiszen optimális esetben a képviselőtestület a civil kezdeményezések képviselőiből összeállt, választott testület. Együttműködnek tehát, de a helyi kezdeményezést nem hagyják pusztán az önkormányzatokra." Itt is egy mintalakótelep létrehozásáról álmodoztak az indulók.

A IX. kerületben '89-től működik családsegítő szolgálat, amelynek sok ügyfele volt a Dzsumbujból. Az önkormányzat ötlete volt '95-ben, hogy hozzanak létre egy kihelyezett tagozatot, a Dzsumbuj Help-et. Kökény Mihály szociális minisztersége alatt nyertek rá pénzt, amiből megvették a korábbi hentesüzlet helyiségeit. A pénz sem volt sok, a hely sem volt elég nagy, így egyik elképzelésük rögtön kútba is esett: szerettek volna egy közösségi mosodát, ahol amíg a ruhák tisztulnak, ügyeket lehetett volna intézni, vagy dolgozni mehetek volna az asszonyok.

A kezdő csapat '97-ben kezdett dolgozni, Csonkáné Lakatos Klára vezetésével indult. Klára nagyon hiteles volt roma származása, vallásossága, képzett óvónősege okán is. Pedagógiai programja is volt, némi cigány hagyományörző színezettel. Balogh Ibolya jelenti a folytonosságot az óvodában, aki néhány hónap elteltével jött a Dzsumbujba dolgozni. Az óvoda klub, ami az óvodába különböző okok miatt nem járó gyerekeket gyűjtötte egybe, óvodai foglalkozást és tízórait nyújtott. Ez azonban csak félnapos, ottalvás és ebéd nincsen, és az iskolához szükséges előkészítést sem tudja vállalni.

Balogh Ibolya a gyerekekkel

Az önkormányzat havi 5 ezer forinttal támogatja az óvodások tízórait egy hónapban, amit a Dzsumbuj a saját költségvetéséből még tízezer forinttal egészít ki. A Dzsumbuj Help vezetője, Kecskés Éva mindezt azzal egészítette ki, hogy Dzsumbuj Helpnek nincs saját költségvetése, a Családsegítő Központnak az önkormányzat egyben utalja a dologi kiadásokra szánt összeget, abból ő oszthat többet is, kevesebbet is.

Gedeon Andor, a Ferencvárosi Családsegítő Szolgálat vezetője elmondta, ők nem is akarják az önkormányzati óvoda feladatát átvállalni. Sok gyerek nincs a kerületben bejelentve, ezért nem jár nekik óvodai térítési kedvezmény, a szülők pedig nem bírják az óvodát kifizetni. Így vannak gyerekek, akik egyik hónapban az óvodába, másik hónapban pedig a dzsumbujos óvoda-klubba járnak. Gedeon szerint az óvoda-klub legfontosabb szerepe az, hogy nem csellengenek a gyerekek a telepen, hanem biztonságban, jó kezekben töltik legalább a délelőttjeiket.

Induláskor tervezték, hogy az iskoláskorúakat szervezeten kísérik az iskolába, hogy "ne csak elinduljanak, hanem biztosan el is jussanak oda", délutánonként pedig korrepetálásban részesítik őket. Az óvoda-klub után délután valóban az iskolások foglalják el a termet, de szakképzett korrepetitorok hiányában ez sem tud igazán hatékonyan működni. Ezt is inkább azért tartják jónak, mert addig is le vannak kötve a gyerekek. Szerették volna elérni, hogy minden iskoláskorú gyerek egy évben legalább egyszer eljusson nyaralni, tavaly nyáron 50 gyerek volt is a balatonszemési Romano Kher táborban. Ez azonban annyi pénzt emészt föl, hogy már az első nyaraltatás után veszélybe került a következő. Évi 62-63 millió forintból próbálják működtetni a családsegítőhöz tartozó négy intézményt, így az idetartozó Dzsumbuj Helpet is. A Dzsumbuj Help éves költségei - tudtuk meg Kecskés Évától - körülbelül 12-13 millió forintot tesznek ki. A pénz leginkább a bérekre és a rezsire megy el, programokra, akciókra alig marad valami, márpedig nyilvánvalóan ez a legfőbb akadály annak, hogy igazán eredményesen működhessen a Dzsumbuj Help. A 16-30 éves korúaknak, akik a leginkább ki vannak téve a különböző szélsőségeknek, megszerezték a pincét, ahol eredetileg "segítségükkel olyan helyet akartak kialakítani, amelyet szeretnének, és ahol jól érzik magukat: zene-, tánc- vagy filmklubot, igazán az lesz a jó, ami őket érdekl. Ez lehet akár konditerem, akár klub, a lényeg, hogy ők alakítsák ki, és a későbbiekben ők is vigyázzanak rá" - mondta Újvári Róbert, az induló csapat vezetője egy rádióinterjúban. Most konditerem működik a pincében, sok-sok feltörés és lopás, bezárás és újranyitás után mára rendeződtek a viszonyok, de ez is sokkal nehezebben alakult ki, mint ahogy azt eredetileg elképzelték.

A Dzsumbujban két kis lakás és egy közös vécé nyílik egy-egy kis beugróból. A lakások minőségének és egyben az életkörülmények javítására kidolgozott önkormányzati program szerint a megürülő lakásokat a beugróban lévő másik lakónak felajánlják - amit kérvényezni kell -, s így a két lakásból egy nagyobb és komfortos lakás alakulhat ki és a jelenlegi több mint 400-as lakásszám idővel felére csökkenhet. A Dzsumbuj Help indulásakor a lakások összekapcsolására kb. 30 család jelezte az igényét. "Valószínűleg azért ilyen kevesen, mert az itt élőknek nincs pénzük a felújításokra. Az egyik nagy tervem, hogy az építkezőkből olyan csoportokat szervezzünk, akik el tudják végezni ezeket a munkákat, az építőanyagokra pedig a segítségünkkel pályázatok útján lehetne pénzt szerezni. A lakások komfortosítása azért is nagyon fontos, mert ezáltal megváltozhatna az emberek viszonya a környezetükhöz, s egy minőségi lakásban előbb-utóbb a lakók is törekedni fognak a minőségi életre. Ezeket a főbb célokat mindenképpen szeretnénk megvalósítani" - ez az elképzelés szintén az induló csapaté volt. Bár történtek lépések, ebből is csak nagyon kevés valósult meg, pedig ez lehetett volna a legnagyobb változtatás a telepen az elmúlt 60 évben. Az önkormányzat rendelkezésre bocsátja a beugró másik oldalán lévő üres lakást, ha a családnak nincs számlatartozása, és önerőből fel tudja újítani a lakást, de ezeknek a feltételeknek kevesen tudtak, tudnak megfelelni annak ellenére, hogy néhány csatolás valóban megvalósult. "Természetesen vannak még terveink - szeretnénk például egy védett játszóteret kialakítani, hiszen a jelenlegi már teljesen romos, és nem a gyerekek, hanem a fiatalok használják. A későbbiekben pedig felmérjük, hogy hány család gyermeke van nevelőotthonban, s ha a feltételek kialakíthatók, akkor visszakerülhessenek a családjukhoz, és még sorolhatnám -, de megvalósításuk pénz függvénye" - zárta az interjút Újvári Róbert. Bár többször vettek játékokat a játszótérre, ezek mindig idő előtt tönkrementek. Kecskés Éva, a Dzsumbuj Help jelenlegi vezetője szerint kezdetben túl optimisták voltak, másrészt pénz hiányában nehéz igazán jó dolgokat csinálni.

A Dzsumbuj Help nehéz indulásáért, az eredeti tervek megvalósításának kudarcáért senki nem felelős: sem az itt dolgozók első, majd második lelkes csapata, sem a lakók. A teljes kilátástalanság, az ördögi körként működő szegénység, az állandó előítélet, ami nemcsak a környezetben élők, hanem az intézmények részéről is övezi őket (és ami nemcsak a cigány-magyar konfliktus szintjén - telepen belül és kívül - működik, hanem a szegénység és a középosztálybeli értékek konfliktusaként is): a gettótól örökké visszahúzza az embereket. Balogh Ibi szerint itt soha nem történik semmi jó, aminek

örülni lehetne: akkor mitől lenne valaki lelkes, aktív, olyan, aki a közösségért, és ezzel saját magáért is tenni tud, ahogy azt a közösségfejlesztés lényegeként eredetileg elképzelték. A kezdeti lelkes csapat elég hamar lecserélődött, ennek részben az is oka volt, hogy a Dzsumbujban dolgozók kiégték az itteni munkától. Ez nem azt jelenti, hogy ne lettek volna elég empatikusak, hanem két tűz közé kerültek munkájuk során. A Dzsumbujlakók az önkormányzat bérenceit látták bennük, az önkormányzat meg "dzsumbujistáknak" tekintette őket, akik nem az önkormányzat, hanem az ott lakók oldalára álltak. Sok időnek kellett eltelnie ahhoz, hogy a lakók ne a hatalom embereit, hanem értük dolgozókat lássanak bennük, és ebben nagy szerepe volt Kecskés Évának, aki a második csapat vezetőjeként új szabályokat vezetett be, és igyekezett olyan kapcsolatot kialakítani az itt lakókkal, amiben ők is dolgozni képesek és a kliensek is elégedettek a munkájukkal. Ennek köszönhető, hogy ma már nem törik fel az irodát, sem a pinceklubot, hanem az emberek magukénak tekintik a Helpet. A klubtevékenységeken kívül segélyezéssel nem foglalkoznak, de az egyéni esetkezelés során érdekvédelmet, ügyintézés, foglalkoztatási programokat és az élet más dolgaira kiterjedő segítséget nyújtanak.

Dzsumbuj Help-szerű intézmények nem nagyon léteznek, a helyi közösségfejlesztés gyerekcipőben jár még Magyarországon. A kiinduló elmélet vonzó, de a Help sem képes eredeti terveit teljesíteni. Így minden előnye ellenére megvan az a veszélye, hogy villámhárítóként működve itt csapódnak le azok a problémák, amit más szociális vagy oktatási intézménynek kéne megoldania, az óvodának, iskolának, a foglalkoztatáspolitikának, a lakáspolitikának stb.

"Ez egy gettó, ide kellett jönnünk dolgozni, hogy az emberek közelében lehessünk - mondja Kecskés Éva. - Bár elvileg jó ötlet, hogy helyben működünk, az embereknek így kényelmesebb, mert ha nem itt lennénk, még a szomszéd sarokig sem szívesen mennének el, az itt dolgozóknak azonban ez nehéz, mert olyan fizikai és lelki nyomás van rajtuk, amit nehéz elviselni." Volt, hogy egy anyát kellett kimenekíteni az ura karmai közül, és ha nem lett volna ott a Help helyben, nem lehetett volna azonnali segítséget nyújtani neki. A kérdésre, miszerint beváltja-e az intézmény a hozzá fűződő reményeket, Kecskés Éva azt válaszolta, hogy az egyetlen megoldás az lenne, ha ezt az egészet a földdel tennék egyenlővé, sóval hintenék be, az embereknek pedig emberi életkörülményeket nyújtanának. Mert amíg ez létezik, addig az itt élők reménytelen helyzetéből nincs kiút, ezen pedig a Dzsumbuj Help sem tud segíteni.

Albert József, Kalocsai Adrienn (2009) A „Pokoli torony” – gettósodás Veszprémben. Esély, 2009/4

http://www.esely.org/kiadvanyok/2009_4/03albert.pdf

A szerzők tanulmányukban azt vizsgálják, hogy Veszprém egyik társasházában, a ma már „Pokoli torony”-ként emlegetett toronyházban – amely korábban egy nagyipari vállalat munkásszállójának épült – hogyan alakultak a lakhatási feltételek és az emberi viszonyok. A hipotézis szerint a mára kialakult helyzet egy gettósodási folyamat eredménye. A gettósodás szimptomáit öt tényező vizsgálatával próbálják megragadni: 1. kedvezőtlen lakáskörülmények, 2. Veszprémhez képest lényegesen rosszabb iskolázottság, foglalkoztatottság, jövedelem, 3. devianciák gyakoribb előfordulása, 4. társadalmi megbélyegzettség, 5. a lakásból kikerülés lehetőségének erős korlátozottsága. A szerzők úgy vélik, hogy gettó egyetlen nagy lakótömbben is kialakulhat. A vizsgálatot a veszprémi Hittudományi Főiskola hallgatóinak közreműködésével végezték el. Összesen a lakások kétharmadában (61 háztartás) készült kérdőíves felmérés, továbbá 30 mélyinterjú részben lakókkal, részben a „házzal” kapcsolatban lévő városi intézmények képviselőivel (orvos, rendőrség, családsegítő szolgálat stb.). A kérdőívekkel nyert adatokat összehasonlították Veszprém város adataival. A hipotézis igazolódott: a kezdetben szegénység alapú gettósodás etnicizálódott, és sokasodtak a konfliktusok a cigányok és a többségiek között. A mára

kialakult helyzet javítására, kezelésére a szerzők alternatívát ajánlanak, az egyik radikális (felszámolás) mód, a másik egy fokozatos, összehangolt segítséssel alapuló út lehetne.

Bevezetés

2004. október közepétől különféle helyi és országos médiumok (Népszabadság, Napló, Veszprémi Hét, RTL klub és Duna Televízió) tudósításaikkal ráirányították a figyelmet Veszprém egyik lakóházára, az ott élők problémáira. A közvetlen kiváltó ok az volt, hogy a gázszolgáltató vállalat a felhalmozott adósságra hivatkozva az egész épületben szüneteltette a fűtést. A korai télen fáztak a lakók, és remény sem látszott arra, hogy a probléma hamar megoldódik. A társasház lakói közül különösen azok méltatlankodtak, akik rendszeresen befizették a közös költséget, amely tartalmazta a fűtés díját is. A Veszprém megyei Napló október 19-én a *Ki fizesse a számlákat?* című írásban részletesen ismertette a kialakult helyzetet.¹¹ A válság kezelésére összehívott önkormányzati szociális- és egészségügyi bizottság kibővített ülésén a szolgáltató üzemek képviselői elmondták, hogy a „lakóközösség” a Kögáznak 6,2 millió, és a Bakony Karszt Rt.-nek további közel 3 millió forinttal tartozik. Lévének magánvállalatok, nem tudnak ingyen szolgáltatást nyújtani. Ekkor a lakóháznak az egyéb hatósági hátralékokkal együtt felhalmozott adóssága összesen 16 millió forint volt.

Az ülésen Gyimesi Károly, a szociális bizottság akkori elnöke az önkormányzati anyagi támogatást nehezítő tényezőnek vélte, hogy a lakások magántulajdonban vannak, míg az Esélyegyenlőségi Minisztérium megbízottja szerint „a társasházban élő több száz ember sorsa, a magántulajdontól függetlenül, az önkormányzat felelőssége is”¹² A Veszprémi Cigány Kisebbségi Önkormányzat elnöke kijelentette: a Házgyári úti probléma nem romakérdés, az adósok egy része nem cigány. A társasház intézőbizottságának elnöke, Tóth László az említett adósságok ismertett nagyságrendjét kifogásolta. Szerinte a Bakony Karsztnak nem három, hanem 1,8 millió forinttal, a korábban (2001 előtt) vizet és villanyt szolgáltató cégnek pedig nem öt, hanem hárommillióval tartozik a „toronyház”. Ezenkívül nem teljesítették fizetési kötelezettségeiket a lift karbantartóknak (400 ezer), a ház ügyeiben eljáró ügyvédi irodának (495 ezer) és az ingatlankezelő cégnek (680 ezer) sem. Az ülésen a „veszprémi társadalom perifériáján élő emberek megsegítése érdekében” a szociális bizottság

Asztalos István alpolgármester javaslatára kezdeményezte adósságkezelési rendelet elkészítését és a családsegítő szolgálat fejlesztését. A Veszprémi Hét városi hetilap a „Gettó a XXI. században” című cikkében a bulvár sajtóban szokásos stílusban sorjázta az utóbbi évek eseményeit: „A közbiztonság Chicagót idézi. Előfordult, hogy a pizzás fiút kirabolták, a postás a 6. szintnél feljebb nem mert kézbesíteni, egy férfi a forgótáras pisztolyával »szerelte le« az őt megregulálni akaró, baseballütős fiataalt, az pedig a legnagyobb tragédia, hogy egy szipus lány kiugrott az emeleti »tárgyalóból«, s hogy egy férfi t 53 késszúrással gyilkoltak meg a tornacipőjéért.”¹³ Ekkor olvashatjuk először, hogy a kialakult helyzet eredménye egy gettószerű képződmény, amely az évek során alakult ki. Pár hét múlva a Veszprém megyei Napló szerkesztősége a probléma megvitatására kerekasztal-beszélgetést hívott össze. A korábbi információk ismétlése mellett szóba került, hogy a lakók közül sokan segélyen élnek, így a közüzemi költségek fizetése komoly problémát jelent számukra.

Asztalos István alpolgármester „mentőövet” ajánlott fel a város vezetősége nevében: amennyiben a háznak sikerül megegyeznie a Kögázzal, a lakók „minden befizetett egy forintja mellé hozzátesz az önkormányzat egy további forintot, de maximum összesen 2,5 millió forintot”¹⁴

Lohr József lakó ismertette javaslatát, amelyet eljuttatott a polgármesternek is. Szerinte az lenne a megoldás, ha az önkormányzat megvásárolná az épületet, s a lakók bérlőként

¹¹ Napló, 2004. október 19. 1. és 5. o.

¹² Napló, 2004. október 19.

¹³ Veszprémi Hét Nap, 2004. október 22.

¹⁴ Ki fizet a végén és ki fázik (rá)? Napló, 2004. november 12. 5. o.

élnének benne. Alternatívaként felmerült, hogy értékesítse az önkormányzat az épületet pályázat útján. Vita kerekedett arról, hogy vajon tartós megoldást jelent-e az adós családok lakásainak elárverezése. Felmerült még a házhoz tartozó sportpálya értékesítése, ami átmenetileg tehermentesíthetné a házat. A költségeket fizetők ebben ellenérdekeltek, ők a rájuk eső összeget szeretnék megkapni. A helyzet bonyolult, s közben – mint Lohr József a beadványában írja – „az időzített bomba ketyeg, amely bármikor robbanhat és sok áldozatot követel”.

Az önkormányzat a szociálpolitika klasszikus dilemmájával került szembe. Ha kifizeti a ház adósságait, joggal merülhet fel Veszprém hasonló helyzetű lakosaiban, hogy akkor az ő terheiket is csökkentse. Milyen alapon húzzon határt, hogy kinek segít és kinek nem? Hogyan hatna egy ilyen döntés a helyi társadalomra? Tudnak-e, akarnak-e a veszprémi polgárok ily módon szolidaritást vállalni velük? A Veszprém megyei Naplóban közölt sms-ek szerint a lakosság hangulata kevés bizakodásra ad okot. Néhány idézet: „Sokan szeretnénk, ha a rezsinket kifizetné valaki! Ideje volna a másokon való élőködésnek véget vetni.”... „Uraim, hölgyeim! Ideje lenne elmenni dolgozni. Nem az Önkormányzatnál segélyért sorban állni! A környéket tartsátok rendben és ne másra várjatok”.¹⁵ (...)

Életképek

Néhány olyan jellemző megfigyelést adunk közre, amelyek a Házgyári út 1-re vonatkoznak, az ott élők helyzetére, problémáira.

„A folyosóra érve sok meglepetés nem várt. Sötét folyosók, lezárt közbécék... A falon szabadon futó kábel, foglalattal. A folyosó végén egy sötét, koszos ablak mellett invitáltak a lakásba. Először egy nappaliként és konyhaként funkcionáló, frissen festett, narancssárga falú helyiségbe léptünk. Itt volt tv, hifi, mikró, virágok, túlnyomórészt élénk színű művirágok, az elmaradhatatlan Krisztus a kereszten mintájú falóra. A rendezettség és tisztaság arra utalt, hogy a lakók mindent megtesznek, hogy élhetővé tegyék a lakást. A néni büszkén mutatta, hogy a lányánál van vezetékes víz, külön WC-jük és bojlerjük is van. Az ágyon vastag, óriási piros rózsafejet ábrázoló szőrmetakaró volt, új bútor, számítógép, kb. száz CD. A plafonon égszínkék csilingelők, szélcsengők sora lógott. A néni elmondta, hogy a veje zenész, unokája is az szeretne lenni, tíz éves, eminens tanuló a Dózsa iskolában.” (Balogh Péter szociális munkás hallgató feljegyzése)

„A körülmények a Házgyári út 1-ben nagyon rosszak. Sokan küszködnek anyagi problémákkal is. Egy alkoholista anyuka van a házban, aki nem táplálja megfelelően a gyermekét. A férje meghalt a gyermek megszületése előtt, a magzat megtartására a rokonok beszéltek rá, azonban a nevelésben nem segítenek neki, egyedül kell boldogulnia. Talán ezért is lett alkoholista... Az általam gondozott kismamák közül egy személy nem dohányzik, a többi mind dohányos. Gyakori a fejtetű. A ház velejárója a visszahúzás. Aki itt lakik, a legtöbb esetben nem tud kiszakadni innen... A fűtés igen nagy probléma, nemcsak a gyermekek és az idősek számára, de az egészséges felnőtteket is megviseli. Nem beszélve arról, hogy a penész is nagyon könnyen kialakul, ami szintén egészségtelen.” (Részlet az S. Veronika védőnővel készült interjúból. Kakuk Benigna, 2007)

„A kérdőíves felvételek során szinte minden alkalommal elkeseredettséggel és tehetetlenséggel szembesültem. Nem látnak kiutat a helyzetükből, és nem találnak megoldást a ház helyzetére sem. Általában leginkább a beköltöztetett romákat okolják a ház helyzetének leromlásáért. A lakók félnek, sötétedés után már nem mernek kimenni a folyosóra, még azok sem, akiknek nincs a lakásában mellékhelyiség. Napközben sem szívesen nyitják ki az ajtót, kulcsra zárják még akkor is, amikor ott hon tartózkodnak. Egyik alkalommal, amikor kérdőíveztünk a házban, két rendőr ment valakihez. Folyamatosan rádión tartották a kapcsolatot a rendőrséggel, ennyit az ottani biztonságról.” (Szilágyi Mónika feljegyzése, 2007)

„Kétségtelen, hogy a bűnözés azon a területen koncentrálódik. A főbb bűnözési területek mind megtalálhatók. Szipuzás, kábítószer-fogyasztás, szexuális szolgáltatás nyújtása, játékgépezés, családi veszekedés, testi sértés stb. Az ok a pénztelenség, munkanélküliség, a lecsúszott egzisztenciák jelenléte. Amíg szétszórtan éltek, ismertünk minden lakót, de itt nem látható át, hogy ki hol lakik. ... Csak akkor léphet fel a rendőrség, ha megfelelő jogalap van, amit a bíróság kivizsgál. A feljelentéseket gyakran visszavonják. Fel kellene vállalni, különben a randalírozók úgy

¹⁵ Napló, 2004. november 13.

érezhetik, hogy bármit megtehetnek... Alacsony komfortú szociális lakásokat kellene adni a város különböző részein. De szétszórva őket még több embert érintene, és kérdés, hogy tolerálná-e a lakosság. Felvállalná-e a polgármester? (Részlet az R. István bűnügyi osztályvezetővel készült interjúból, Albert – Kalocsai, 2007)

„A toronyház újratermeli lakóit. A gyermekorvosnő világított rá a legnagyobb problémára, aki már húsz éve látja el a körzetet. Megfigyelte, hogy az ott felnövő fiatalok eltanulják a szüleiktől, szomszédoktól a deviáns magatartásmintát, s erre a furcsa életmódra szocializálódnak. Nekik sem lesz fontos a tanulás, hiszen megszokják a tehetetlenséget, ezáltal kitörési próbálkozásaik is megszűnnek. Mintát kellene adni nekik arra, hogy hogyan élnek mások. Lássák, hogy nemcsak az a viselkedés, vagy életforma létezik, amit a házban látnak... El kell érni, hogy akarják a változást, akarjanak egy tartalmasabb életet.” (Szilágyi Mónika feljegyzése, 2007)

Lakáskörülmények

Az épület története és a lakók rekrutációja

A Házgyári út 1. tízemeletes épülete munkásszállónak épült az 1970-es években, akkor, amikor az állami lakásépítési program meghatározóan a gyári technológiával előállított lakásokra támaszkodott. A munkásszálló fénykorában igényes lakhatási feltételeket biztosított lakóinak, liftekkel, étteremmel, saját művelődési ott honnal, portaszolgálattal rendelkezett. Sorsa a nagyvállalat (Veszprém Megyei Állami Építőipari Vállalat) sorsával együtt fordult kedvezőtlené. A nyolcvanas évek közepén egy csődeljárás során felszámolták. A rendszerváltáskor még állami tulajdonú épület az Ingaforg Rt. tulajdonába került, a résztulajdonosok a megyei önkormányzat, a Honvédség és a Magyar Posta voltak. Ezt követően privatizálták, magánszemélyek megvásárolták az üzletrészeket. Kezdetben az épület egy részét irodaként, egy másik részét szállodaként, a harmadikat lakásként használták. Először garzonházzá akarták átépíteni, de végül megfelelő átalakítás nélkül olyan olcsó lakásokká változtatták, amelyek előlegezték a későbbi problémák kialakulását. „Nem volt tiszta, világos közműrendszer, a Bramacnak számlázták (olykor túlszámlázták) az áramot, náluk volt a főmérő, amelyből viták lett ek. Ugyanez volt a vízhálózattal és a fűtéssel is. Nem lehetett a nem fi zető lakásokat leválasztani, a költséget az egész házra terhelték.” (Tóth László, a Házgyári út 1. társasház felügyelő bizottságának elnöke, Albert – Kalocsai 2005)

Az első lakók többnyire olyan nyugdíjasok voltak, akik a korábban jól felszerelt városszéli épületet megfelelő, csendes helynek vélték békés öregkorukra. Az egyik kérdezőbiztos hallgató jegyezte fel a következőket. „A második kérdőívet egy idős hölgygel készítettem, aki nagyon kedves volt. A férjével ketten élnek azóta, amióta elsőként beköltöztek. Elégge el volt keseredve amiatt, hogy idáig kellett eljutniuk. Mesélt arról, hogy milyen más volt ott az élet, és érződött a szavaiból, hogy mennyire szerették ezt a helyet, és hogy fáj nekik a mostani állapot. A lakásuk ott honos volt és tiszta.” (Szilágyi Mónika, 2007) Ebben az első időszakban egyedülálló fiatalok is érkeztek, a lakhelyet az önállósodás első lépcsőjének tekintették. Néhányan állami gondozottak voltak korábban, s a kapott életkezdési támogatásból csak erre futott a. Vannak olyan lakók is, akik a hajléktalan létből kapaszkodtak ide fel, s ez számukra emelkedést jelentett. A fi atalok közül néhánynak sikerült kimenekülnie. De közülük azok, akik még itt laknak, szinte kivétel nélkül fizetik a közös költségeket, a közüzemi díjakat, nekik nincs tartozásuk.

A beköltözők másik csoportja többnyire Veszprémből, a lakótelepekről érkezett, akiknek a lakását elárverezték, és csak annyi pénzük maradt, hogy itt vegyenek egy „szobát”, vagy mert nem tudták fizetni korábbi lakásuk rezsiköltségét. Olyan lecsúszott egzisztenciák, akik valaha jobb napokat láttak, de válás vagy alkoholizálás miatt már csak egy ilyen színvonalú, olcsó lakást tudtak vásárolni maguknak. Ők azok, akiket a lakóbizottsági elnök így jellemezett: „ők régóta hol fizettek, hol nem, de legalább nem rongáltak”.

Harmadik csoportként említjük azokat, akik a városközpont rehabilitációja kapcsán lakás nélkül maradtak vagy átmenetileg vidéki településekre költöztek, s onnan érkeztek, közöttük több cigány család is volt. Ők korábban a Jókai, Toborzó, Eszterházy és Szent István utcában bérlőként vagy jogcím nélküli, ún. önkényes lakáshasználóként laktak,

akiket a Veszprém Városi Polgármesteri Hivatal kártalanított, a bérleti jogviszony közös megegyezéssel történő megszüntetésekor.¹⁶

Hogyan történt a kártalanítás? Az önkényesek, ha fél évnél kevesebb ideig laktak az önkormányzati lakásban, egy félévi lakbér összegét kapták, 60 ezer forintot. Hároméves időtartamra 300–500 ezer forintot fizettek nekik. A bérlők egyedi elbírálás alapján általában 2–3 millió forinthez jutottak, ami elegendőnek látszott a békés, „rossz szájíz” nélküli kiköltözéshez. Náluk feltétel volt, hogy vegyenek ingatlant és mutassák be az igazolást a lakásügyi osztályon. A 150–200 családot érintő rehabilitációs kiköltözés különösebb konfliktusok nélkül zajlott, csupán két család „gondolkodott sokáig”, egyébként mindenki belement az „üzletbe”. Pár év múlva a veszprémi cigány önkormányzat vezetője az eljárás miatt feljelentést tett, de a minisztérium az önkormányzatot nem marasztalta el, a kártalanítást jogszerűnek ítélte. A veszprémi példa más városi önkormányzatoknak is tetszett, „Veszprém etalonná vált, ahol konfliktusok, különösebb botrány nélkül megvalósították a rehabilitációhoz szükséges kiköltöztetést. A családok többsége cigány volt.” (A veszprémi Polgármesteri Hivatal lakásügyi referensének közlése.)

Érdeemes idézni az egyik volt önkormányzati képviselőt, aki a rehabilitációról írta: „... az épületek rendkívül rossz állapotúak voltak, sok lakóval, akik a társadalom periferiáján éltek. Már a kezdet kezdetén látszott, hogy a bérlők elköltöztetése lesz a program legkritikusabb pontja, hiszen a cigány lakosság kiköltöz(tet)ését mindig élénken fi gyeli a sajtó. A botrányt megelőzendő, a polgármesteri hivatal munkatársai felmérték a lakók hozzáállását, és arra jutottak, hogy megfelelő lelépési díj fejében a bérlők önként hajlandók elköltözni, vagyis a bérleti jogviszonyt közös megegyezéssel megszüntetik.”¹⁷ A képviselőasszony a rehabilitációt (1999–2001) sikeresnek értékeli, büszke arra, hogy részese lehetett. Mérlegében a nyertes vállalkozók mellett, a vesztesek között említi a kiköltöztetett családokat. „A döntés vesztesei – bár lehet, hogy ők nem érzik magukat annak – a kiköltöztetett családok. Az egy összegben kifizetett díjból kevesen tudták megoldani lakhatási problémájukat, és mára nehezebb helyzetbe kerültek, mint a kiköltözés előtt voltak. Erről ugyan soha nem készült hivatalos feljegyzés, csak a veszprémiek elmondásából ismertek a történetek. Szintén nem hivatalos forrásból származik az a gondolat, hogy az érintett kb. 70–80 család elköltözésével jelentős szociális segélyek kifizetése alól is mentesült Veszprém.”¹⁸

Felmerülhet a kérdés, hogy a továbbiakban mi történt ezekkel az emberekkel. A lakásügyi hivatal munkatársa szerint közel egyharmaduk, akiknek volt munkaviszonya és felvehető kölcsönt, lakást vásárolt Veszprémbe. A többség a környék kisebb városaiban vagy községeiben vett ingatlant, általában a kapott összegnél kevesebért. Voltak, akik még autót is vásároltak, és a megmaradt összeget felélték. A falvak nem bizonyultak szerencsés választásnak, általában nem találtak megfelelő munkahelyet, és a helyi szociálpolitika sem nyújtott a Veszprémbe megszokott lehetőségeket. Hamarosan többen visszatértek Veszprémbe egy részük számára „második állomás” volt a Házgyári út 1. (...)

Helyzetjelentés 2007 novemberében

Kérdésünkre, hogy „Lesz-e fűtés a télen?” a ház közös képviselőjétől a „bizonytalan” választ kaptuk. Elmondta, hogy 2006/2007 telén egyáltalán nem volt fűtésük, mivel a radiátorokat ellopták, a fűtésrendszerük üzemképtelenné vált. Azóta sikerült a fűtéshez szükséges technológiát pótolni, ám nem találnak olyan kivitelezőt, aki a bekötési

¹⁶ Ezek az utcák a városközpont közvetlen közelében, a Vár körül helyezkednek el, elhanyagoltságuk, slumosságuk rontott a városképet, felújításukra a bennük lakók nem voltak képesek anyagi források híján. Az ingatlanokat az önkormányzat olyan vevőknek (többnyire vállalkozóknak) adta el, akik vállalták a felújítást.

¹⁷ Vereczki Adrienn: A vár alatt i utcák rehabilitációja Veszprémbe. Comitatus 2003, XIII. évfolyam 7–8. szám 170.

¹⁸ Vereczki Adrienn i. m. 172.

munkákat elvégezné. Több fűtésszerelővel is felvették a kapcsolatot, de a munka kivitelezését végül senki sem vállalta. „A fűtésszerelők pár nap alatt felméri a körülményeket, de – ezt ugyan nem mondják ki – a lakók rongálását látva, nem merik vállalni a kockázatot. Félnék, hogy az elkészült rendszert valaki megrongálja, baj történik, és végül a kivitelezőket teszik felelőssé.” (Részlet a Tóth Lászlóval készült interjúból, Albert – Kalocsai, 2008.) Pedig az újonnan kialakított fűtésrendszer már lehetővé tenné, hogy különbséget tegyenek a szolgáltatást fizetők és nem fizetők között. A kb. 140 lakott lakásból, körülbelül negyven áll készen arra, hogy elvégezzék a bekötést, ugyanakkor még ha sikerülne is beindítani a fűtést, csupán 30 háztartásnál működne, mivel a többiek a „bekötés óta nem fizették”. „Az a gond, hogy van, akiknek semmijük sincs már, se villanyuk, se vizük, és lopják. A vezetékeket megbontják. Legutóbb egy egész napig nem volt áram két szinten, mire rájötték, hogy melyik megbontott vezeték okozza a problémát”. (Részlet a Tóth Lászlóval készült interjúból, 2008.) A lakóbizottsági elnök szerint a háznak legtöbb gondot okozó három család elköltözött ugyan, de folyamatosan visszajárnak és kárt csinálnak. Problémát okoz a felgyülemlett hulladék is, melynek elszállítására és a konténerekre megközelítőleg százezer forintot költöttek az elmúlt hónapokban. A nyílászárók rosszak, a villamoshálózat gerincvezetékét ki kellene cserélni, a lakásokon belüli villamoshálózat „katasztrófális” állapotban van. A vízvezeték nem esztétikus, de működik. A szemétszállítás, a vízdíj, a takarítónő, a közös képviselő kifizetése a Honvédség által birtokolt lakások után fizetett közös költségből biztosított ugyan, de a háznak még mindig tetemes a tartozása (összesen kb. 25 millió forint). Az időközben Veszprémben is beindult adósságkezelési szolgáltatás a Házgyári úton eladósodott egyének és családok többségének nem nyújthat megoldást, mivel a programban való sikeres részvétel feltételeinek – előírt minimális jövedelem, illetve a tanácsadókkal való együttműködési készség – a legtöbben nem tudnak vagy nem akarnak megfelelni. (A veszprémi Családsegítő és Ifjúsági szolgálat adósságkezeléssel foglalkozó munkatársának közlése.)

Összegzés és a beavatkozás, a változtatás lehetséges irányai

Feladatunk elsősorban az volt, hogy megismerjük a Házgyári út 1-ben lakók társadalmi, szociális helyzetét. Ehhez természetesen meg kellett ismerni az előzményeket is, a korábbi lakáshelyzetet, a lakók beköltözési indítékait, azokat a kényszerítő körülményeket, amelyeknek akarva, akaratlanul engedelmessé váltak. Hipotézisünk, mely szerint az évek során egy gettósodási folyamat zajlott le, igazolódott. A negatív folyamatok kialakulását segítette az egész ház rendezetlen állapota, az épület megfelelő átalakítás híján tömeges lakhatásra alkalmatlan volta, a lakásegységek kommunális szolgáltatás szerinti (fűtés, vízellátás, WC) kényszerű összekapcsoltsága.

A gettósodást felgyorsított a veszprémi városrekonstrukció, amikor is egy slumosodott rész szegény, cigány lakosságának egy része beáramlott a Házgyári út 1-be. Ettől kezdve a szegénység alapú gettósodás etnikai jellegűvé is vált, sokasodtak a lakóházon belüli konfliktusok a romák és nem romák között. A ház fizikai állagának gyors leromlásáért a nem roma lakók többsége a cigányokat teszi felelőssé. És közvetve a városvezetést is, amely nem akadályozta meg, sőt, elősegítette, hogy a romák egy épületben tömörüljenek.

A gettósodás sok szimptomáját sikerült megismerni és leírni. Ha a gettósodás egyes szimptomáit külön tekintjük, az adatok és interjúk alapján mind az öt, korábban feltételezett esetben megállapíthatjuk, hogy jelentős az eltérés Veszprém teljes lakossága és a Házgyári út 1-ben élők között. Feladatunk itt véget is érhetne. Azonban megkíséreljük a megszerzett tapasztalatok alapján felvázolni azt a két alternatívát, amelyek „kiútnak”, lehetséges „megoldásnak” látszanak.

„A” változat (radikális út)

Abból indulunk ki, hogy itt, ennél a változatnál a változtatás radikális, célja a gettó felszámolása. Egy vállalkozó vagy az önkormányzat megvásárolja az ingatlant és a tulajdonos családokat elhelyezik önkormányzati bérlakásokban, lehetőleg szétszórtan a

város területén. E döntés mellett a következő érvek szólnak. Ez a ház így, ebben a formában alkalmatlan arra, hogy elfogadható lakások működjének benne. Jelenleg az elemi szükségletek kielégítésének sincsenek meg a feltételei (egyedi fűtés, vízöblítéses WC-használat, tisztálkodási lehetőség). Egy alaposabb, lakóbarát hatósági vizsgálat könnyen bizonyíthatná, hogy a „lakások” többsége nem felel meg a lakással szemben támasztott alapvető kritériumoknak. Az ÁNTSZ a higiéniai viszonyok ismeretében a fennálló folyamatos járványveszély miatt megtilthatná, hogy ilyen körülmények között, másokat is veszélyeztető módon használják a lakásokat. A városi tisztiorvosi szolgálat már korábban is megfogalmazta a mi vizsgálatunk eredményeként is szükséges változtatásokat, amelyeket azonban azóta sem hajtottak végre. Például ilyen a vízöblítéses WC-k üzemeltetése, a folyamatos vízellátás biztosítása stb. Elfogadhatatlan, hogy a lakások egy része nem fűthető, a falak penészesek, vizesek, a lakók – köztük gyermekek, idősek és betegek – folyamatosan fáznak. Egyedi, olcsó fűtési mód ebben az épületben nem megvalósítható. A lakók kétségbeesett próbálkozásai életveszélyesek (gázpalackok, rezsó, és más elektromos eszköz használata). A költséges villanyfűtést a jelenlegi hálózat nem bírja el, egyszer már volt is elektromos tűzeset. A házban általános a félelem az agresszív lakóktól, a megkérdezettek többsége menekülne a jelenlegi lakásából. Valószínűleg igaz a feltételezés: a házban időzített bomba ketyeg, és ez tragédiához vezethet.

Az „A” változat mellett szól az is, hogy a szakirodalomban a „gettócsinosítás” inkább konzerválást és nem hatékony megoldást jelent.¹⁹

Mi szól ellene?

Az egyik érv a megvásárlás, felszámolás ellen – amit feltehetőleg nemcsak a lakosság jelentős része, hanem vélhetően pártállástól függetlenül a várost vezető politikusi gárda is képvisel –, hogy a ház magántulajdonú, az önkormányzatnak nincs vele semmiféle kötelezettsége, és különben is precedenst teremtene arra, hogy mások, másutt a város területén ugyanezt kérjék. Konfliktus forrása lehet a „Pokoli torony”-ból érkező, stigmatizált új szomszéd beköltözése, akit „megkapnának”, akitől idegenkednek, elsősorban persze az előítéletes lakosok. Ki kellene számítani a radikális megoldás gazdasági, társadalmi költségeit, és megvitatni az önkormányzatban.

„B” változat (fokozatos változtatás)

Ebben az esetben a változtatás nem radikális, hanem fokozatos lenne. Az még „befelelhet”, hogy néhány, nagy adósságot felhalmozó lakó lakását elérverezték. Ezeknek a családoknak az elhelyezése, szociális problémáik kezelése kisebb költséggel járna. Ehhez csupán néhány önkormányzati lakást kellene biztosítani, de a többség a régi ingatlanában maradna. Ebben a változatban azt kéne célul kitűzni, hogy folyamatos társadalmi segítséggel oldjuk a kialakult feszültséget, a gyengékben a szinte általánossá vált félelmet. Kezeljük, csökkentjük a roma-többségi ellentétet, javítjuk a rossz szomszédsági kapcsolatokat, kitartóan segítjük a családokat napi gondjaikban. Meg kellene próbálni munkát biztosítani a dolgozni még tudóknak és akaróknak, célzott programokkal támogatni az iskolás gyerekek tanulását stb. Ehhez mindenképp el kellene készíteni a feladatokat folyamatosan végrehajtani.

Felmerül annak kérdése is, hogy a deviáns viselkedést, elsősorban az alkoholizmust és a drogfogyasztást hogyan lehetne visszaszorítani egy olyan közegben, ahol ez meglehetősen általános. A bűnözés megelőzéséhez szintén együtt működésre lenne szükség, amelyben a rendőrség csak az egyik szereplő lenne. Kérdés, hogy ehhez van-e elégséges eszköz, pénz, akarat. Igényli, elviseli-e ezt a „célcsoport”, igénylik-e azok az emberek, akik ebben a rossz helyzetben vannak? Nem tekintik-e felesleges tehernek, a privát szférájukba való, illetéktelen beavatkozásnak? Kétségtelen, hogy a város több olyan intézménnyel rendelkezik, amelynek hivatalból kellene segítenie: a családsegítő, a gyermekjóléti és ifjúsági szolgálat, a munkaügyi központ, a művelődési házak,

¹⁹ Ez a kérdés legerőteljesebben a budapesti „Dzsumbu” tervezett felújításával kapcsolatban merült fel. A kerület önkormányzati vezetői szerették volna felújítani a telep épületeit, de a kibontakozó tiltakozás hatására elálltak tervüktől. A legélesebb kritikát Ambrus Péter és Ladányi János fogalmazták meg a Népszabadság c. napilapban.

könyvtárak, az egészségügy, a rendőrség, és még sorolhatnánk. Civil segítségre is számítani lehetne, hiszen vannak, akik altruista szándékkal bekapcsolódnának a munkába – jogászok, papok, orvosok, nyugdíjasok, diákok stb.

Valóban meg kellene és meg lehetne próbálkozni ezzel az úttal is, hátha járható. Milyen nehézségek várhatóak? Ez egy olyan feladat, ami teljesen új, amiben nincs tapasztalatunk. Ez már nem prevenció lenne, hanem „gyógyítás”, de mint tudjuk, ez már jóval nehezebben megvalósítható, mint a megelőzés lett volna.

Farkas Zsuzsanna (2011) Közösségfejlesztés, mint a cigánytelepek, cigány közösségek integrációs lehetősége. In. Budai István, Nárai Márta (2011) Közösségi munka – társadalmi bevonás – integráció. Szöveggyűjtemény. (Részletek)
http://www.tamop544c.pli.sze.hu/attachments/article/20/kozossegi_munka_tarsadalmi_bevonas_integracio.pdf

Bevezető

A SZETA Egri Alapítványa (Alapítvány) több mint két évtizede tekinti célcsoportjának a hátrányos helyzetű lakosságot, ezen belül is különös figyelmet fordít a mélyszegénységben élő és/vagy a roma népeiségre. A mindennapok során alakultak, formálódtak ki azon tevékenységeink, amelyek ma már egymásra épülő rendszert alkotnak. Munkánk a settlement hagyományokból táplálkozik, alapvetése a közösségi munka, a közösség dinamizálása és fejlesztése. A következőkben az Alapítvány három olyan programjáról számolunk be, amelyek során cigánytelepek szűntek meg vagy alakultak át: *az egri telep-rehabilitációról, a szomolyai és a siroki telepfelszámolásokról.* Bemutatjuk azt is, hogy ezen programok háttérében milyen folyamatok és elméleti megfontolások álltak, milyen problémák, dilemmák kerültek felszínre a megvalósítás során. Célunk elsősorban az, hogy néhány támpontot adjunk azok számára, akik hasonló körülmények között élő emberekkel dolgoznak vagy dolgozni szeretnének. (...)

A Béke-telep Rehabilitációjáért Egyesület

A SZETA és a telepiek között rengeteg találkozási pont jött létre, amely jól működött. Az egyéni bajokat lehetett kezelni, egy részüket ténylegesen megoldani. A közösség legnagyobb problémája azonban megmaradt: folyamatosan érkeztek a panaszok arról, hogy „nincs út, járda, a gyerekek naponta sárosan érkeznek az iskolába, és a tanárok ezt nem nézik jó szemmel”. Sok a szemét; „nem merem elhívni magyar munkatársaimat hozzám, mert nem szeretném, ha tudná, milyen itt a környék”. „Nincs vizünk, fürdőszobánk, nem tudunk megfelelően tisztálkodni, télen a kút is befagy. A szemét és az ételmaradékok miatt előzőnlenek a patkányok.”

A telep lakosságának – minden családi napon, kiránduláson, egyéni ügyfélfogadáson – felmerülő igényei arra ösztönözték (kényszerítették) a SZETA-t, hogy valamit lépjen. Mivel az infrastruktúrafejlesztésből a Cigány Kisebbségi Önkormányzat (CKÖ) korábban „cigánykérdést” gerjesztett, úgy gondoltuk, hogy *az érintett lakosság közvetlen megjelenése és véleménynyilvánítása nélkül nem lehet eredményt elérni.* 2003 augusztusában az Alapítvány a telepen élők már kialakult aktív magját azzal szólította meg, hogy *vállalják fel a cigánytelep képviselőtét, ennek érdekében alakítsanak munkacsoportot.* Kezdetben a csoport összetétele folyamatosan változott, néhányan nem merték felvállalni, mások nem hittek az eredményben, végül öten-hatan maradtak. Mintegy négyhónapos felkészülés-felkészítés után az év végi közmeghallgatásokon már felszóllaltak, a munkacsoportból lemorzsolódók pedig jelenlétükkel támogatták őket a városházán. A problémát egyre inkább nem lehetett lesöpörni az asztalról: *a telepi cigányok ott álltak a képviselőtestülettel szemben, és kértek, érveltek, adatokkal bizonyítottak.* A költségvetés időszakában újabb nyomásgyakorlásra és lobbizásra került sor. Az önkormányzati képviselőket, a bizottsági elnököket, frakcióvezetőket és polgármestert egyenként keresték meg a közművesítés támogatása ügyében. A munkacsoportban részt nem vevő telepiek körében is egyre nagyobb lett az érdeklődés, és figyelemmel kísérték az eseményeket. Így született meg az Egyesület gondolata, és

húsz alapító taggal rövid időn belül valóra is vált. A Béke-telep Rehabilitációjáért Egyesületnek sikerült maga mellé állítania a városrész önkormányzati képviselőjét, aki – a két szervezet háttértámogatásával és hangjával – következetesen képviselte a telep rehabilitációjának szükségességét. A röviden felvázolt lépések összességében vezettek odáig, hogy az egri önkormányzat 2005-ben pályázatot nyújtott be a Regionális Operatív Program (ROP) egyik kiírására⁹. A SZETA Egri Alapítványa és a Béke-telep Rehabilitációjáért Egyesület kapták meg az önkormányzattól azt a feladatot, hogy a tulajdonviszonyok rendezését egyeztessék a telepi családokkal. A polgármesteri hivatal és a képviselőtestület a két civil szervezetet egyre inkább tárgyaló partnerének tekintette. Sikerült elérni, hogy 2006-ban az önkormányzat jelképes összegért tulajdonba adta a házak alatti telkeket, 2007-ben a nyertes ROP pályázat finanszírozásával lefektették a közműveket, és 2008 tavaszán elkészült az út. (...)

Elméleti háttér: keretek, megfontolások

Mivel most a gyakorlati munkánk mögött meghúzódó elméleti megfontolásainkat szeretnénk a teljesség igénye nélkül számba venni, szeretnénk eltekinteni a „ki a cigány?” problémakör ismertetésétől. A hangsúlyt inkább a telepekre, telepszerű lakókörnyezetre és az ott élő mélyszegénységben élőkre helyezzük. Elsőként arra koncentrálnunk, hogy ezek a területileg elkülönülő telepek gettók.

„A legelső jellemzője, hogy a gettót kisebbség lakja, méghozzá olyan kisebbség, mely megőrizte identitását. Az identitás megőrzése kifejezésre jut abban, hogy a gettó kultúrája, norma- és szokásrendszere, esetleg nyelve is elkülönül az őt körülvevő világtól, egyben az identitás megőrzésének fontos feltétele ezen norma- és szokásrendszer betartásának szigorú ellenőrzése, ami azután rányomja bélyegét a gettón belüli társadalmi életre. Míg a gettón belül a társadalmi kapcsolatok sokrétűségét a gettó sajátos kultúrája szorítja meghatározott mederbe s biztosítja ilyen módon a gettó-társadalom nagyfokú integráltságát, addig a gettón kívülre irányuló kapcsolatok nagyon korlátozottak, a gettó izolált társadalom. Ez az izoláció azt jelenti, hogy a társadalom eltűri, de nem fogadja be a gettó lakóját, idegennek tekinti. Éppen ezért a gettóból való kikerülés feltétele a gettóra jellemző partikularitások levetése... A gettó lakója tehát a gettóval nagymértékben identifikált, a gettón kívüli világtól viszont izolált...” (Nemes-Szelényi é.n., 18)

A gettó a település minden részén előfordulhat, belső társadalmi összetételét tekintve lehet homogén és heterogén. Magyarországon elsősorban cigány gettókkal, sőt gettósódó falvakkal, térségekkel találkozunk, amelyek a mélyszegénység szigetei is egyben. A szegregátumok hivatalos meghatározásai helyett a gettó és ezzel együtt a mélyszegénység azon aspektusát emeljük ki, amelyre a fenti idézet úgy mutat rá, hogy a gettó belső társadalmi integrált, ugyanakkor izolálódik a külső/többségi társadalomtól. Ez kapcsolathálózati megközelítésben azt jelenti (Angelusz-Tardos 1991), hogy a szegény gettón belül inkább az erős kötések a dominánsak, míg azon kívül alig-alig léteznek külső, más néven gyenge kapcsolatok. Mivel a gyenge kapcsolatok hídszerűen kötik össze a társadalom különböző csoportjait, ezek legfontosabb funkciói, hogy a társadalom erőforrásait áramoltassák a csoportok között. Egyértelmű, ha nem léteznek ilyen kapcsolatok, akkor a társadalmi erőforrások sem érhetők el. A külső forrásoktól való megfosztottság miatt a telepeken mélyszegénységben élők csak egymásra hagyatkozhatnak, vagyis az erős kötéseikre, a családi, rokonsági kapcsolataikra. Mivel ezek kölcsönösségi alapon működnek, a mélyszegénységben élők egymás szűkös erőforrásait élük fel, amelyeknek újratermelődését nem tudják biztosítani. Különböző túlélési stratégiák léteznek: a több családból álló háztartások működtetése, közös villanyóra üzemeltetése, villany átadás vezetéken, kamatos pénz (uzsorakamat), bolti hitelezés, közös részletre vásárlás és hitelezés (Tesco-kártya, Provident), kezességvállalás egymásnak, és ezek kombinációja.

Az elv a „megszerzett javak közös felhasználása”: „akinek éppen van, annak kötelessége adni a másoknak”. Így az olló egyre nagyobbra nyílik, az eladósodás egyre mélyebbre visz. Ebből nem lehet kilépni, ezt az elemi szolidaritást nem lehet felrúgni, ellenkező

esetben a közösség kizárja tagját. Sirokban a polgármester hiába kérte az egyik családot, hogy ne adjanak villanyt a szomszédnak, őit a közmunkából való kizárást is kilátásba helyezte, ők továbbra is biztosították az áramot. A Béke-telepen, ha egy gyermek megkapja például MACIKA ösztöndíját, abból a testvéreknek, sőt az unokatestvéreknek is jár valami. *A családok látszólag autonóm nukleáris családot alkotnak önálló házakban, de valójában ezer szállal fonódnak egymásba, és alkotnak egy nagy rokonsági rendszert.*

A belső működési szisztéma miatt a fejlesztés vagy a forrásbevitel nem irányulhat egy egyénre vagy családra, mert az a szétoztás kényszere miatt jelentéktelenre morzsolódik fel. Ezért fontos ismételten hangsúlyoznunk azt, hogy *olyan típusú beavatkozásoknak van létjogosultsága, amelyek az egész közösségre irányulnak elsősorban, és a közösségen keresztül érik el a családokat* (mint individuum-egységeket) szolgáltatásokkal (és nem pénzzel). Mindenkinek van lehetősége a Balatonra küldeni a gyermekét, vagy eljöhet kirándulni – ha nem most, akkor a következő alkalommal. Mindenkít elkísérünk a munkaügyi központba, polgármesteri hivatalba, állásinterjúra, ha ezt kéri. Mindenki részt vehet a közösségi napokon, ehet a bográcsból, süthet-főzhet... és még sorolhatnánk...

Ebben a *kapcsolathálózati kontextusban* érthető meg az a szerepértelmezésünk, amely szerint a munkatársakat egyrészt erőforrásoknak, másrészt a társadalmi kapcsolatrendszer tagjainak tekintjük. Olyan „hídszerű kötésnek”, amely generálja a telepen élők kapcsolatépítéseit, bővíti kapcsolathálózatukat, hogy abban minél több társadalmi erőforrás elérhetővé váljon (pl. képzések, munkahelyek, jobb óvodák és iskolák megszerzése). Ettől elválaszthatatlan a formális civil közösség megszervezése, melynek keretén belül az egyéni gondok közösségi érdeké transzformálódnak, az egyéni erőforrások összeadódnak. A közös szervezet támaszt, védelmet, a valahová tartozás érzését biztosítja, és lehetővé teszi a hivatalos kapcsolatépítést is. (...)

Néhány módszertani felvetés

A mélyszegénységben élők nem „intézményhasználók”, idegenkednek a magas küszöbű szolgáltatásoktól (nem mennek orvoshoz, szakorvoshoz, szülői értekezletre, családsegítőbe, hivatalos helyekre stb.), mert egyszerűen nem ismerik ezeket a helyeket, az elvárt viselkedési mintákat. Szociális kompetenciájuk nem terjed ki ezen helyzetek szabályszerűségeinek ismeretére. A kudarcokat ez esetben is magukba kódolják, távolmaradásuk önvédelmi reflex. A velük való kapcsolatépítésre leginkább a terepmunka alkalmas otthonukban, saját környezetükben. Itt biztonságban érzik magukat, itt lehet őket személyesen megszólítani, majd bevonni a közös munkába. A terepmunka során be kell épülni a telep és a családok életébe; az állandó jelenléttel lehet elérni a bizalmat és az elfogadást.

Az elsődleges kapcsolatfelvétel után a terepmunka folytatásával párhuzamosan kap szerepet a közösségi tér/ház. A „családlátogatások” alkalmával mindig szóba jön valami, aminek apropóján fel lehet ajánlani a közösségi ház szolgáltatásait. (Egy kérelem, fellebbezés megírása, iratok fénymásolása, telefon, a gyerekeknek ping-pong vagy éppen számítógép. Az első látogatók után már jönnek a többiek is.) *A közösségi ház alacsony küszöbű szolgáltatásokat nyújt, nincsenek különösebb előírások, elvárások, ezért a félelmek hamar feloldódnak, a telepiek közül egyre többen és egyre gyakrabban fordulnak meg itt. Eközben persze intézményhasználókká is válnak, és a megszerzett tapasztalatokkal máshol már biztonságosabban közlekednek.*

Központi szerepe van a beszélgetéseknek, amelyekről az előzőekben már többször tettünk említést. *A beszélgetés minden egyes tevékenység szövetét adja: a terepmunka, az elkísérés, az egyéni ügyintézés, a közösségi napok, a kirándulások, a főzések, a kávézások, a fénymásolások alkalmával páros vagy kiscsoportos beszélgetések történnek. Látszatra ezek köznapi beszélgetésnek tűnhetnek, mert hétköznapi, természetes helyzetekben és oldott hangulatban zajlanak. Valójában ezek többsége szakmai tudatossággal bír, a munkatársak figyelnek, elraktározzák az információkat, kérdeznak és irányítanak, tudják, hogy mit akarnak megtudni.* Alkalmazzák ilyenkor a kérdéstechnika módszereit az érzelmi visszatükrözéstől a parafrázisig vagy a pontosító

kérdésig. De strukturálatlan interjúkat (család- és élettörténet, iskola- és munkaút), célzott beszélgetéseket vagy akár tanácsadásokat is levezetnek. Gyakori, hogy a helyzethez, a szituációhoz igazodva komplexen használják ezeket a technikákat. A beszélgetőpartnerek ilyenkor nem feszengnek, mint a mesterségesen kreált helyzetekben, és nem azt mondják, amit – feltételezésük szerint – várunk tőlük. A kötetlenné tőnő beszélgetések során szinte mindenről szó esik: a családról, gondolatokról, érzelmekről, vélekedésekről, munkahelyről, iskoláról, a múlttól, a jelenről, a tervekről, gyerekekről, az erőforrásokról.

A beszélgetések alkalmával nem csak a családok és a telepi közösség megismerése a cél, hanem azoknak a személyeknek a megtalálása is, akik munkánkat főállásban vagy önkéntesként segíthetik. Tulajdonképpen *transzlétorokat keresünk*. Olyan személyeket, akik a telepi közösségbe születtek, de járatosak mind a többségi, mind a kisebbségi kultúrában, ezért képesek „lefordítani” és közvetíteni szándékainkat. Ez a helyi humán erőforrás-fejlesztés fontos része, amelyről már korábban írtunk.

Végül a közösségfejlesztés kapcsán korábban leírtakhoz adnánk egy rövid kiegészítést. *A közösségépítést két úton indítjuk el párhuzamosan. Az egyik a különböző közösségi rendezvények sorozata (pl. családi napok, kirándulások, egyéb közösségi akciók), amelyek sok embert vonzanak, és amelyek ténylegesen megadják a közösségi élményt, a közösséghez való tartozás érzését. A számos közösségi eseményből most a roma napokat emeljük ki, amelyek keretében megszólal a cigány himnusz, fellépnek a muzsikáló, táncoló gyerekek és felnőttek. Az ilyen és hasonló programok résztvevői strukturálatlan közösséget alkotnak, melynek tagjait egyénileg is megszólítjuk, és motiváljuk őket a folytatásra az egyesület keretein belül. A másik út, mikor egyéni beszélgetések során derül fény a közéleti érdeklődésre, a vezetői-közösségi cselekvésre való készségekre, melyek gyakorlati terepül az egyesületet kínáljuk fel. Közösségfejlesztési törekvéseinket úgy foglalhatjuk össze, hogy egyrészt az egyéntől a strukturált közösségig, másrészt a strukturálatlan közösségtől az egyénig haladunk.*

